

Sámi dieđalaš áigečála

Sámi diedđalaš áigečála

2/2012

Doaimmahan

Jussi Ylikoski, Lene Antonsen, Vuokko Hirvonen,
Johan Klemet Kalstad ja Mikael Svonni

Sámi diedalaš áigečála

Sámi diedalaš áigečála almmuha diedalaš artihkkaliid, girjeárvvostallamiid ja eará čállosiid sámi servodaga, kultuvrra, giela, historjjá ja eará Sámi ja eamiálbmogiid guoski fáttáid birra. Áigečállaga almmuhit Sámi allaskuvla ja Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš ovtas. Diedalaš áigečállagiid ja lágádusaid Norgga registaris Sámi diedalaš áigečála lea diedalaš almmuheami nuppi, bajimus dásis <<http://dbh.nsd.uib.no>>. Artihkkalat ja eará čállosat, mat fállonuvvojit Sámi diedalaš áigečállagii, galget leat čállojuvvon man nu sámegillii, ja dat eai galgga leat jorgaluvvon eará gielain. Sámi diedalaš áigečála čállinrávvagat gávdnojit áigečállaga neahttasiidduin <<http://aigecala.no>>.

Doaimmahus

Jussi Ylikoski (vældodoaimmaheadji), Sámi allaskuvla; jussi.ylikoski@samiskhs.no
 Lene Antonsen, Romssa universitehta; lene.antonsen@uit.no
 Vuokko Hirvonen, Sámi allaskuvla; vuokko.hirvonen@samiskhs.no
 Johan Klemet Kalstad, Sámi allaskuvla; johankk@samiskhs.no
 Mikael Svonni, Romssa universitehta; mikael.svonni@uit.no

Doaimmahusčálli

Arnstein Johnskareng, Romssa universitehta; arnstein.johnskareng@uit.no

Doaimmahusráđđi

Veli-Pekka Lehtola, Oulu universitehta
 Hanna Outakoski, Ubmi universitehta
 Håkan Rydving, Bergena universitehta
 Kaarina Vuolab-Lohi, Oulu universitehta

Norgga dutkanráđđi (Norges forskningsråd) lea dorjon Sámi diedalaš áigečállaga almmuheami.

Sámi diedalaš áigečála is an academic periodical that publishes articles, book reviews etc. on a wide range of topics, originally written in any of the Sami languages. All articles have English summaries. Established in 1994, *Sámi diedalaš áigečála* is published by the Sámi University College and the Centre for Sami Studies at the University of Tromsø.

Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu
 Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš, Romsa
 <<http://aigecala.no>>

Gráfalaš bargu: Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla
 Olggoš: Bjørn Hatteng, Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš
 Deaddilan: HSL-trykkeriet, Romssa universitehta
 ISSN: 0805-4312

Sisdoallu

Lene Antonsen – Laura Janda – Biret Ánne Bals Baal

Njealji davvisámi adposišuvnna geavahus	7
<i>The use of four North Saami adpositions</i>	38

Lill Tove Fredriksen

«Dát lea mo nu munnje oahpis» – kulturáddejupmi ja konteksta girjjálašvuoda analysas	39
<i>“This is somehow familiar to me” – Cultural understanding and context in literary analysis</i>	56

Nils Øivind Helander

Norgga beale oahppoplána <i>doaibmi guovttegielatvuohta</i> – mo dan meroštallat?	57
<i>Functional bilingualism</i>	83

Johan Klemet Hætta Kalstad

Norgga sámepolitihkka 1970-logus – ođastemiin nanosmahttit sámevuoda	85
<i>Norwegian Sami policy in the 1970s – strengthening “Sami-ness” through renewal</i>	111

Njealji davvisámi adposišuvnna geavahus

LENE ANTONSEN – LAURA JANDA – BIRET ÁNNE BALS BAAL

Romssa universitehta

Artihkkalis mii leat guorahallan njeallje davvisámegiela adposišuvnna maid sáhtta geavahit sihke preposišuvdnan ja postposišuvdnan, nu gohčoduvvon ambiposišuvdnan: *miehtá, čada, rastá ja manjel*. Mii ovddidit golbma hypotesa suopmaniid, giellatypologiija ja mearkkašumi ektui. Gávdnan dihte ambiposišuvnnaid juohkáseami pre- ja postposišuvdnan, de leat analyseren cealkagiid sihke aviisa- ja čáppagirjjálašvuodateakstačoakkáldagas. Bohtosat čájehit ahte giellageavaheddjiin Suoma bealde ja nuppe dáfus Norgga ja Ruota bealde lea goabbatlágan juohkáseapmi ambiposišuvnnaid geavaheamis. Leat maid erohusat das mo mearkkašumit juohkásit posišuvnna ektui, ja orru leamen giellatypologalaš korrelašuvdna ambiposišuvnnaid loguid ja daid mohkkás geavahusa gaskkas.

Fáddásánit: davvisámegiella, grammatihkka, giellatypologiija, suopmanat, adposišuvnnat

1 Álggahus

Davvisámegiela leat mánaga adposišuvnna. Eanaš adposišuvnnat geavahuvvojit postposišuvdnan, nugo *mielde* ja *luhte*, ja muhtumat geavahuvvojit preposišuvdnan, nugo *earret* ja *gaskkal*, muhto oassi adposišuvnnain geavahuvvojit sihke preposišuvdnan ja postposišuvdnan. Lea vejolaš dadjat sihke

miehtá dálvvi ja dálvvi miehtá,
čada áiggi ja áiggi čada,
rastá joga ja joga rastá,
manjel soađi ja soađi manjel.

Vaikko dát ovdamearkkat čájehit ahte adposišuvnnat sáhttet preposišuvdnan ja postposišuvdnan ovdanbuktit seammá dahje measta seammalágan mearkkašumiid, de jáhkkimis ii leat áibbas seammá geavahus. Soitet maid leat suopman-erohusat. Dán artihkkalis áigut geahččat dárkileappot mo dát njeallje adposišuvnna geavahuvvojit ja maidái guovlallit eará gielaide.

1.1 Oppalaš geahčastat

Nuppi kapihttalis geahččat mo davvisámegiela adposišuvnnat juohkásit preposišuvdnan, postposišuvdnan ja *ambiposišuvdnan* mat leat adposišuvnnat mat geavahuvvojit sihke preposišuvdnan ja postposišuvdnan (Hagège 2010: 114). Mii buohtastahttit davvisámegiela muhtun eará davviguovllu gielaiguin. Dán vuodul ovddidit golbma hypotesa. Vuosttaš hypotesa mielde lea suopmanerohus ambiposišuvnnaid geavahusas, danne go davvisámegiela lea oktavuohta eará gielaiguin. Sáhtášii vuordit ahte oarjjabealde gos davvisámegiela lea eanemus oktavuohta dáro- ja ruotagielain, preposišuvnnat leat dábálaččabut go postposišuvnnat, ja de leat postposišuvnnat fas dábálaččabut guovlluin gos davvisámegiela lea eanemus oktavuohta suomagielain. Nubbi hypotesa lea ahte posišuvdna geavahuvvo earuhit mearkkašumiid. Goalmát hypotesa lea ahte gielain main ambiposišuvnnat leat dábálaččabut, lea maiddá moalkasat vuogádat earuhit mearkkašumiid posišuvnna bokte.

Goalmát kapihttalis čilget min materiála ja maiddá metoda mainna analyseret ambiposišuvnnaid juohkaseami ja daid mearkkašumiid. Njealját kapihttalis bidjat ovdan analysa das mo dát njeallje adposišuvnna geavahuvvojit pre- ja postposišuvdnan: *miehtá*, *čađa*, *rastá* ja *manjel*. Mii veardidit hypotesaid ja ovdanbuktit muhtun generaliseremiid ja teorehtalaš perspektiivaid.

2 Adposišuvnnat máilmmis ja Davviriikkain

Oažžun dihte stuorit perspektiivva, de geahččat adposišuvnnaid juohkaseami eanet gielain. Dás áigut erenoamážit geahččat muhtun davviguovlluid gielaide main lea oktavuohta sámegielaiguin: dárogiela, ruoššagiela ja suomagiela. Eanetloguid gielat váikkuhit sámegillii nugo eará gielaidege, muhto sámegiella lea oalle erenoamáš dilis Eurohpás go lea guovllus gos fusionála indoeurohpálaš ja agglutinatiivvalaš urálalaš gielat váikkuhit sámegiela morfologiijii goabbat guvlui (Ylikoski 2009: 201–202).

Indoeurohpálaš gielain leat eanaš preposišuvnnat ja urálalaš gielain fas eanaš postposišuvnnat, ja dán dutkamis mii geahččat vejolaš guovttelágan váikkuhusa sámegiela syntávssas maid. Dan dihte lea miellagiddevaš geahččat maiddá este-giela, mii lea suoma-ugralaš giella sihke urálalaš ja indoeurohpálaš ránnjáiguin. Maid Estlánda riikkarájiid siskkobealde leat indoeurohpálaš gielat váikkuhan, nugo ruoššagiella, duiskkagiella ja ruotagiella.

Vaikko measta buot gielain leat adposišuvnnat, de eai leat lingvisttat geahččan adposišuvnnaid nu olu, eaige dárkilit guorahallan adposišuvnnaid typologalaš geahččanguovllus (Hagège 2010: 1–6, 334). Muhto posišuvdna ja sátnortnet korrelerejit. Tendeansa lea ahte SVO-gielain leat preposišuvnnat, ja SOV-gielain fas postposišuvnnat, muhto leat spiehkastagat, go gávdnojit SVO-gielat main leat postposišuvnnat (Grünthal 2003: 35–45; Hagège 2010: 110–114), ja lullisáme-giella lea SOV-giella mas muhtun adposišuvnnat geavahuvvojit sihke pre- ja post-posišuvdnan (Bergsland 1994 (1982): 138).

2.1 Preposišuvnnat, postposišuvnnat ja ambiposišuvnnat

Mánga gielas leat juogo postposišuvnnat dahje preposišuvnnat, vaikko dávjá leat moadde spiehkastaga. Ruoššagielas leat ovdamearkka dihte eanet go 150 preposišuvnna, muhto dušše okta postposišuvdna *nazad* 'dassái', ja ugralaš gielain fas leat dušše postposišuvnnat (Grünthal 2003: 45).

Typologalaččat leat unnán gielat mat viidát ja systemáhtalaččat atnet sihke pre- ja postposišuvnnaid (Hagège 2010: 116–124). Dárogillii sáhttá dadjat *reise over (hele) verden* ja *reise verden over* 'mátkkoštit miehtá máilmmi' – ja dán ákkastallat ambiposišuvdnan, vaikko postposišuvdnageavahus lea oalle marginála. Ruoššagielas leat golbma ambiposišuvnna: *spustja* ja *pogodja* mat goappašagat mearkkašeaba 'mañnel' (vaikko preposišuvdna *posle* geavahuvvo ollu eambbo dán mearkkašumis), ja *radi* 'dihte'. Duiskkagielas leat eambbo ambiposišuvnnat, nugo *ausgenommen* 'earret' ja *betreffend* 'hárrái'. Hagège (2010: 121–122) namuha moaddenuppelot dáhpáhusa, muhto mánga dain eai leat šat geavahusas dahje geavahus lea oalle marginála.

Suoma-ugralaš gielaid gaskkas dušše nuortamearasuopmelaš gielat (suoma-giella ja esttegiella) ja sámegielat atnet sihke pre- ja postposišuvnnaid (Grünthal 2003: 45). Mo dát fenomena čuožžilii nuortamearasuopmelaš gielain ja sámegielain ii leat čielggas. Leat moadde hypotesa (mat eai dárbbas leat vuostálaga):

- a) suoma-ugralaš gielain lei álgoálggus SOV-ortnet, muhto mánga giella leat rievdan SVO-giellan, sámegiella ja nuortamearasuopmelaš gielat rivde germánalaš ja skandinávalaš váikkuhusa geažil (Korhonen 1981: 342). Lullisámegiella lea velge čielga SOV-giella. Skandinávalaš gielat sáhttet maid muhtun muddui leat lasihan preposišuvnnaid geavahusa (Korhonen 1981: 343).

á) sámegiela preposišuvnnat soitet álgoálggus leamaš vearbba merrosat, omd. dákkár cealkagis go *beana manná čađa ealu* lea vejolaččat *čađa* leamaš vearbba mearus, ja *yalu* lea leamaš *čađa* dievasmahtti adverbála (Korhonen 1981: 343).

Nickel ja Sammallahti (2011: 171–196) mielde leat davvisámegiela 28 ambiposišuvnna. Ambiposišuvnnaid gávnnat maid nuortamearrasuopmelaš gielain, omd. suomagiela ja esttegiela. Tabeallas 1 mii buohstahttit adposišuvnnaid juohkaseami dán golmma gielas (Nickel & Sammallahti 2011: 171–196; Grünthal 2003: 57; Karlsson 2008: 313–320). Grünthal vejolaččat váldá mielde eanet adposišuvnnaid, ja Karlsson unnit go su ulbmil lea čájehit adposišuvnnaid mat geavahuvvojit eanemusat suomagiela. Muhto dás mii vuosttažettiin beroštit proporšuvnnain, eatge absoluhta loguin. Tabealla 1 čájeha ahte sámegiela adno ollu stuorit oassi adposišuvnnain ambiposišuvdnan go suoma- ja esttegiela.

	Davvisámegiella		Suomagiella		Esttegiella	
Postposišuvnnat	96	75 %	52	76 %	135	74 %
Preposišuvnnat	4	3 %	7	10 %	29	16 %
Ambiposišuvnnat	28	22 %	9	13 %	19	10 %
Oktiibuot	128	100 %	68	100 %	183	100 %

Tabealla 1. Adposišuvnnaid buohstahttin davvisáme-, suoma- ja esttegiela.

Korhonen mielde (gč. a-čuoggá bajábealde) sáhttet oktavuođat eará gielaiguin váikkuhan davvisámi ambiposišuvnnaid geavahusa juogo preposišuvdnan dahje postposišuvdnan. Mii hábmet hypotesa ná:

Hypotesa 1: Ambiposišuvnnat geavahuvvojit eanet preposišuvdnan doppe gos davvisámegiela lea oktavuohta dáro- ja ruotagielain, ja eanet postposišuvdnan suopmaniin main lea oktavuohta suomagielain.

2.2 Kásusgeavaheapmi

Adposišuvnnaid komplemeanttaid kasusgeavaheapmi lea davvisámegiela oktageardán, genetiiva geavahuvvo álo.¹ Muhto ii leat seammá álki eará sámegiela, omd. lullisámegiela komplemeanta sáhtta maiddá leat akkusatiiva dahje nominatiiva mánggaidlohku, erenoamážit go lea preposišuvnna komplemeanta (Bergsland 1994 (1982): 138). Ovdamearkka dihte ruoššagiela sáhttet buot guhtta kásusa geavahuvvot preposišuvnnaid oktavuođas. Postposišuvnna *nazad* komplemeanta galgá leat akkusatiivvas (Mathiassen 1996). Ambiposišuvnnat stivrejit juogo akkusatiivva (*spustja* ja *pogodja*) dahje genetiivva (*radi*).

Suomagiela ja esttegiela lea kasusgeavaheapmi ambiposišuvnnaid oktavuođas čadnon posišuvnnii: Dábálaččat lea tendeansa geavahit genetiivva postposišuvnnaiguin ja partitiivva preposišuvnnaiguin, muhto lea variašuvdna, ja dán guovtti gielas muhtun adposišuvnnat sáhttet stivret seammá kásusa goappaš posišuvnnain. Ovdamearkka dihte suomagiela *yli* ja esttegiela *üle* 'badjel' stivrejit genetiivva goappaš posišuvnnain, go fas suomagiela *pitkin* ja esttegiela *mööda* 'mielde' álo stivrejit partitiivva beroškeahttä posišuvnnas. Oppalaččat sáhtta dadjat ahte davvisámegiela lea dušše posišuvdna mii dahká formálalaš erohusa, ja nu lea posišuvdna čielgaseabbo ja deháleabbo davvisámegiela go suomagiela ja esttegiela.

2.3 Ambiposišuvnnaid mearkkašupmi

Buot gielain eanaš adposišuvnnat ovdanbuktet juogo báikki dahje áiggi dahje goappašagaid, vaikko muhtun adposišuvnnat ovdanbuktet eará relašuvnnaid. Ruoššagiela eat gávna semantihkalaš erohusa go geavaha ambiposišuvnnaid pre- dahje postposišuvnnan. Ruošša naššuvnnalaš teakstačokaaldagas² leat ráhkaduvvon diehtovuodut main leat cealkagat *spustja*-, *pogodja*- ja *radi*-ambiposišuvnnaiguin. Mánga iešvuoda leat annoterejuvvon, muhto áidna erohusat, mat leat statistihkalaččat mearkkašahttit leat dát: 1) *radi* milloseappot adno preposišuvnnan dalle go substantiiva lea olmmoš, omd. *radi detej* [*radi* mánát. GEN] 'mánáid dihte', ja 2) abstrákta substantiivvat geavahuvvojit vehás dávjjibut postposišuvnnaid komplemeantan, omd. *spravedlivosti radi* [vuoigatlašvuohta. GEN *radi*] 'vuoigatlašvuođa dihte'.³

1 Sáni *dassá/dassái* sulastahtta postposišuvnna nominatiivakomplemeanttain konstrukšuvnnas *jahki dassái*, muhto árbevierru lea defineret sáni advearban (Nickel & Sammallahti 2011: 154).

2 Национальный корпус русского языка čujuhusas <<http://www.ruscorpora.ru/>>.

3 Eanet dieđut ruošša teakstačokaaldagas gávdnojit čujuhusas <<http://giellatekno.uit.no/adp/>>.

Suomagielas leat čielga njuolgguslaš tendeanssat ambiposišuvnnaid hárrái (Huumo, prentekeahhtá): postposišuvnnat válljejuvvojit go buktá ovdan jođu, ja preposišuvnnat fas válljejuvvojit dávjjibut go ovdanbuktá áiggi dahje viidodaga. Ovdamearkka dihte lea *lāpi* čađa' postposišuvdna *metsän lāpi* [vuovdi.GEN čađa] go lea lihkadeapmi, muhto preposišuvdnan muitala gos juoga gávndno, omd. *lāpi metsän* [čađa vuovdi.GEN], omd. ahte leat guobbarat miehtá vuovddi. Áiggi oktavuodas lea dávjjit preposišuvdnan: *lāpi talven* [čađa dálvi.GEN] (Lehismets 2011). Esttegiella sulastahtá suomagiela, muhto mearkkašumit eai juohkás seammá njuolgguslašččat posišuvnna mielde. Vaikko leat seammá tendeanssat, de leat esttegielas eanet spiehkastagat: omd. lea dábálaččat geavahit *lābi* čađa' postposišuvdnan go preposišuvdnan go ovdanbuktá áiggi: *päev lābi* [beaivi.NOM čađa] 'olles beaivvi' (Erelt 2003: 117–118). Dál dutkojuvvo mo ambiposišuvnnat juohkásit pre- ja postposišuvdnan nuortamearasuopmelaš gielain (Lehismets 2011; Grünthal 2003).

Sámegielas eat dieđe ollu dákkár erohusaid birra. Sámi adposišuvnnaid birra lea čállon viehka unnán (spiehkastagat leat Ylikoski 2006 ja Bartens 1974), ja ii leat čállojuvvon mihkkege mii čalmmustahtášii semanttalaš erohusaid pre- ja postposišuvdnageavahusas, earret Nielsen (1979 (1926–1929): 188–189). Son čállá ahte adposišuvnnas, mas lea seammá mearkkašupmi preposišuvdnan ja postposišuvdnan, dávjá lea stuorit deaddu dalle go geavahuvvo preposišuvdnan.

Tendeansa orru leamen ahte ruoššagielas leat unnán ambiposišuvnnat, ja posišuvdna ii geavahuvvo earuhit mearkkašumiid. Suomagielas ja esttegielas leat ambiposišuvnnat, ja posišuvdna geavahuvvo earuhit mearkkašumiid.

Davvisámegielas leat vel eanet ambiposišuvnnat, ja mii ovddidit guokte hypotesa:

Hypotesa 2: Ambiposišuvnnaid posišuvdna geavahuvvo earuhit mearkkašumiid davvisámegielas.

Hypotesa 3: Mađe eanet ambiposišuvnnat gielas leat, dađe moalkasat lea vuogádat earuhit mearkkašumiid posišuvnna bokte.

Mii leat iskan hypotesaid guorahaladettiin njeallje ambiposišuvnna ja daid geavahusa.

3 Dutkanmateriála ja metoda

Dán kapihttalis mitalit manne válljiimet *miehtá*, *čáda*, *rastá* ja *manŋel* dán guorahallamii, makkár materiála leat geavahan ja makkár iešvuodaid leat geahččan. Mii čájehit ambiposišuvnnaid juohkáseami ja čilget radiála kategoriija profilerema, mii lea analysametoda mii geavahuvvo 4. kapihttalis. Buot statistihkaid leat rehkenastán R-prográmmain, man leat bidjan oktan materiálain ja prográmma čilgehusain neahttasiidui <<http://giellatekno.uit.no/adp/>> vai lohkki ieš sáhtta geahččat cealkagiid ja vejolaččat iskat eará analysa go dan maid mii buktit ovdan dás.

3.1 Ambiposišuvnnaid válljen

Dehálaš lei válljet ambiposišuvnnaid mat leat dan made dávjá goappaš posišuvnnain ahte oažžut doarvái ovdamearkkaid dahkat analysa. Mihttomearrin lei válljet ambiposišuvnnaid mat ovddastit mearkkašumiid ja iešvuodaid maid mii diehtit leat relevántta suomagielas (ja esttegielas), vai sáhttit buohtastahttit gielaid. Danne go Huumo čalmmustahtta suomagiela adposišuvnnaid mat ovdanbuktet bálgá, de leat váldán mielde dákkár adposišuvnnaid (golbma dán njealji adposišuvnnas sáhttet ovdanbuktit bálgá). Danne go báiki ja áigi leat adposišuvnnaid dehálemos mearkkašumit, de leat válljen guokte ambiposišuvnna mat ovdanbuktet sihke báikki ja áiggi (*miehtá* ja *čáda*), ja guokte mat ovdanbuktet dušše nuppi: nuppis leat dušše báikemearkkašumit (*rastá*) ja nuppis leat dušše áigemearkkašumit (*manŋel*). Dát guokte adposišuvnna doibmet dárkkistussan vuosttaš guovtti ektui mat molsašuddet báikki ja áiggi gaskka. Dasa lassin háliideimmet guorahallat ambiposišuvnna mii vástida ruoššagiel *spustja*-ambiposišuvnna (*manŋel*).

3.2 Materiála

Mii leat geavahan čáppagirjjálašvuoda teavsttaid ja aviisateavsttaid dutkanmateriálan. Čáppagirjjálašvuoda teavsttat bohtet golmma guovllus: Lulli-Romssas ja Čohkkirasas (oarjeguovllus), Guovdageainnu suohkanis (guovddášguovllus) ja Suoma beale Deatnogáttis (nuortaguovllus). Oarjeguovlu ovddasta guovllu gos sámegeiella lea unnitlogu giellan, ja gos sáhtta jáhkkit ahte dárogeiella ja ruotagiella váikkuhit ambiposišuvnnaid geavahussii. Guovddášguovlu ovddasta guovllu gos sámegeiella lea váldogiellan servodagas. Dárogeiella ii dáidde seammá

garrasit váikkuhit ambiposišuvnnaid geavahussii dáppe, go dat ii leat nu stuora oassi olbmuid árgabeaieallimis. Tendeanssat mat bohtet ovdan guovddášguovllu čáppagirjjálašvuodas sáhttet dasto maiddái čájehit giela iežas tendeanssaid. Seammás guovddášguovllus ii leat suomagiella muddeme dárogiela váikkuhusaid iige giela iežas tendeanssaid. Nuortaguovlu ovddasta guovllu gos dárogiella ii váikkut ambiposišuvnnaid geavahussii ollenge, muhto gos suomagiella vejolaččat mudde giela tendeanssa geavahit eambbo preposišuvnnaid go postposišuvnnaid.

Čáppagirjjálašvuoda ja aviisačállošiid erohusat sáhttet maid čájehit skandinávalaš gielaid váikkuhusa. Aviisačállošat leat eanas čállojuvvon Norgga bealde, ja leat mánngii čállojuvvon dárogiel ođasáššiid vuodul. Čállošat galget oanehaččat čilget dáhpuhusaid ja dain lea dávjá čavga áigemearri, ja journalisttain ii leat álo dilli iige sadii válljedet sámegiela iežas dadjanvugiid. Čáppagirjjálašvuoda čáliin lea buoret áigi hutkat vuogas dajaldagaid ja stoahkat gielain, ja sii sáhttet eambbo saji geavahit govvidit áššiid.

Danne go lea váttis gávdnat doarvái čáppagirjjálašvuoda teavsttaid, de leat maiddái váldán mielde muitalanteavsttaid nugo Johan Turi (1987 (1910)) *Muitalus sámiiid birra*.

Čáppagirjjálašvuoda teavsttaide leat vel lasihan Ođđa testameantta (OT), mii ii leat dábalaš jorgalus, go lea jorgaluvvon mánngga vuodđoteavsttas. Teaksta lea miellagiddevaš danne go lea dárkilis joavkobarggu boadus, ja bargu lea leamaš viggamuš bisuhit dahje oččodit davvisámegiela oktilažžan golmma riikkas (Magga 2004: 52). Dainna lágiin teaksta muhtun muddui ovddasta standárdasámegiela.

Muhtun čáppagirjjálašvuoda teavsttat ledje digitála hámis, eará teavsttain leat manuálalaččat čoaggán cealkagiid namuhuvvon adposišuvnnaiguin. Mii gávnaimet 652 cealkaga maid leat annoteren, ja analysa leat geavahan árvoštallat buot golbma hypotesa.

Aviisačoakkáldagas leat teavsttat *Min Áigi*-, *Áššu*- ja *Ávvir*-aviissain áigodagas 1997–2011, oktiibuot 10 miljovna sáni. Teavsttat leat digitála hámis⁴, ja mii gávnaimet 7496 cealkaga dainna njeljiin adposišuvnnain. Buot cealkagat leat mielde go mii árvoštallat vuosttaš hypotesa, mo adposišuvnnat juohkásit posišuvnna ektui. Oasi cealkagiin mii leat manuálalaččat analyseren mearkkašumi dáfus vai sáhttit árvoštallat nuppi ja goalmát hypotesa. Aviisateavsttain leat annoteren unnimusat 100 cealkaga juohke ambiposišuvnnain goappáge posišuvnnas – oktii-

4 Sámédikki teakstačoakkáldagas man Romssa universitehta Divvun-joavku hálddaša. Maiddái oasi čáppagirjjálašvuoda teavsttain gávnnaimet das.

buot 901 cealkaga. Tabealla 2 čájeha cealkagiid iešgudet ambiposišuvnna ja dan posišuvnna mielde.

Ambiposišuvdna	Domeana	Preposišuvdnan (cealkagiid logut aviissain + čáppa- girjjálašvuodas)	Postposišuvdnan (cealkagiid logut aviissain + čáppa- girjjálašvuodas)
<i>miehtá</i>	áigi + báiki	133 + 72	100 + 25
<i>čađa</i>	áigi + báiki	102 + 34	158 + 99
<i>rastá</i>	báiki	101 + 37	100 + 56
<i>manŋel</i>	áigi	107 + 88	100 + 243
oktiibuot		674	881

Tabealla 2. Materiála maid leat viežžan teakstačoakkáldagain (oktiibuot 1553 cealkaga). Moatti cealkagis leat guokte adposišuvdnagihpu.

Mii leat merkon buot cealkagiidda dákkár iešvuodaid: mearkkašumi, komple-meantta ja posišuvnna finihitta vearbba ektui. Dasa lassin leat dihto adposišuvnnaide lasihan eará iešvuodaid maid mii čilget 4. kapihttalis. Annoterejuvvon mearkkašumit leat:

JOHTU⁵: Juoga johtá báikkis báikái, sáhtá maid leat metaforalaš dahje fiktiiva johtu.

- (1) *Nu guhká go Guovdageainnu eatnu ii dulvva, de lea álki beassat rastá eanu.* (AVIISACĶ)
- (2) *Gáivuonas mannet njeallje linjjá čađa gieldda.* (AVIISACĶ)

VIIDODAT: Sáhtá maid leat abstrákta.

- (3) *Dát váttisvuohta lea miehtá máilmmi.* (AVIISACĶ)
- (4) *Ulbmilin ođđa fágain lea ahte dat galgá leat rabas, oahpahit ohppiid dohkkehit ja gulahallat osku- ja eallinoaidnorájiid rastá.* (AVIISACĶ)

5 Tearbma lea váldon Helanderis (2001).

MEARREBÁIKI: Dušše bálgá loahppageažis lea sáhka.

- (5) *Rasmussen lohká sin áinnas viiddidit barggu rájá rastá.* (AVIISAČ)

ÁIGI: Sáhtta maid mitalit makkár ortnega mielde juoga boahdá.

- (6) *Guovža oadđá dálvvi miehtá.* (AVIISAČ)

- (7) *Lea Arild Hellesøy, Kárášjogas eret gii doallá sártni, ja mannel girku lea girkogáffe.* (AVIISAČ)

GASKAOAPMI:

- (8) *Girjji sáhtát dingot Davvi Girji o.s. čađa, dahje fitnat Finnmark Kontor-service rámbuvrras Guovdageainnus.* (AVIISAČ)

Mii mearkkuimet maid muhtun metaforalaš, metonymalaš ja fiktiivá mearkkašumiid, muhto ledje nu unnán dáhpáhusat ahte eat sáhttan geahččat daid statistihkalaččat, ja danne leat bidjan daid oktii váldomearkkašumiiguin.

3.3 Radiála kategorijaid profileren

Radiála kategorija lea guovddáš doaba kognitiiva lingvistihkas (Lakoff 1987; Taylor 2003; Langacker 2008). Radiála kategorija geavahuvvo modelleret polysemija, go sánis dahje eará lingvisttalaš ovttagas leat mánge mearkkašumi. Jurdda lea ahte mearkkašumiin lea oktavuoha nubbi nubái ja ovtas dat dahket fierpmádaga. Ovdamearkka dihte ovdanbuktá *čađa* sihke JOĐU, VIIDODAGA, ÁIGGI ja GASKAOAMI. JOHTU dáhpáhuvvá bálgá mielde, VIIDODAHKAN lea bálggis jođu haga, dušše sajádat. Dán ládje lea oktavuoha JOĐU ja VIIDODAGA gaskkas.

Gielas geavahit dájvja báikedoahpagiid ipmirdit ja ovdanbuktit áiggi. Áiggi lea oktavuoha sihke JOHTUI ja VIIDODAHKII danne go mii sáhttit dulkot áiggi metaforalaš báikin man čađa mii johtit, ja mii sáhttit maid dulkot áigodaga metaforalaš sajadahkan. GASKAOAMIS lea seammasullasaš oktavuoha sihke JOHTUI ja VIIDODAHKII, muhto eará domeana (ulbmil). Sihke ÁIGI ja GASKAOAPMI leat báikemearkkašumiid (JOĐU ja VIIDODAGA) metaforalaš viiddideamit. MEARREBÁIKKI mearkkašumis lea oktavuoha sihke JOHTUI ja VIIDODAHKII,

danne go čujuha dušše bálgá loahppageahčái. Mearkkašumiid fierpmádat gohčoduvvo radiála kategoriijan.

Lingvisttalaš profileren lea okta mánnga kvantitatiiva metodas go gielas áigu guorahallat oktavuođa hámi, mearkkašumi ja juohkáseami gaskkas. *Behavioral profiling* dahjege meannoprofileren (Divjak & Gries 2006; Gries & Divjak 2009) giedahallá eanet iešvuodaid, ja eará profilerentiipat čalmmustahttet garraseappot dihto relevánta iešvuodaid, omd. semánttalaš profilerema (Janda & Ljashevskaya, boahtime), konstrukšuvdnaprofilerema (Janda & Solovyev 2009), ja radiála kategoriija -profilerema (Nesset ja earát 2011; Janda ja earát, boahtime).

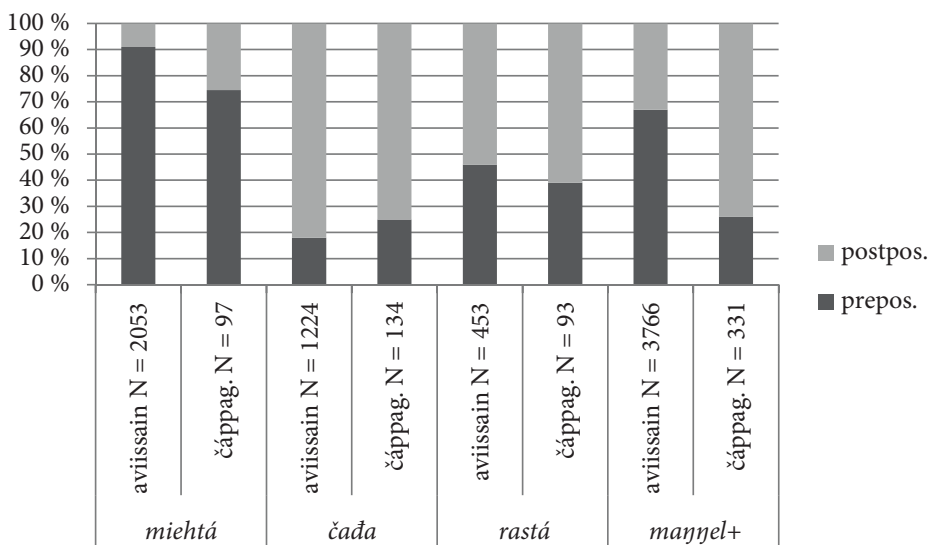
Radiála kategoriijaid profileren lea vejolaš go gávdno oktasaš radiála kategoriija. Omd. *čáđa*-sánis leat seammá radiála kategoriijat sihke preposišuvdnan ja postposišuvdnan, danne go *čáđa* ovdanbuktá sihke JOĐU, VIIDODAGA, ÁIGGI ja GASKAOAMI goappaš posišuvnnain. Muhto mearkkašumiid juohkáseapmi ii leat seammá. Postposišuvdnii lea dávjjibut čadnon JOHTU, ja preposišuvdnii fas ÁIGI. Juohkáseapmi ii leat seammá aviisačoakkáldagas go čáppagirjjálašvuodas. Analysas suokkardit dárkileappot dáid erohusaid.

4 Njealji adposišuvnna analysa

Mii analyseret materiálaid dan golmma hypotesa ektui maid leat evttohan 2. kapihttalis. Dieđut dorjot buot golbma hypotesa. Dasa lassin gávdnat erohusaid mearkkašumiid juohkásemiin aviisateavstaid ja čáppagirjjálašvuoda gaskkas.

4.1 Adposišuvnnaid juohkáseapmi guovllu ja šánra ektui

Dán kapihttalis geahččat dárkileappot vuosttaš hypotesa: Ambiposišuvnnat geavahuvvojit eanet preposišuvdnan doppe gos davvisámegielas lea oktavuohta dáro- ja ruotagielain, ja eanet postposišuvdnan suopmaniin main lea oktavuohta suomagielain.

Govus 1. Njeallje ambiposišuvnna posišuvnna mielde aviisačoakkáldagas ja čáppagirjjálašvuodas.

Govus 1 čájeha ambiposišuvnnaid posišuvnnaid guovtti šánjras, aviissain ja čáppagirjjálašvuodas. Aviisačoakkáldaga leat analyseren Romssa universitehta analysáhtoriin (gč. Antonsen & Trosterud 2010).⁶ Mii oaidnit ahte golmma ambiposišuvnnas leat seammalágan tendeanssat dan guovtti šánjras: *miehtá* lea dávjijt preposišuvdna (tendeansa lea čielgaseabbo aviissain), *čađa* lea dávjijt postposišuvdna, ja *rastá* lea measta dássedeattus, muhto geavahuvvo binnáš eanet postposišuvdnan – tendeansa lea čielgaseabbo čáppagirjjálašvuodas.

manjel+ fáttmmasta sihke hámiid *manjel*, *manjil*, *mannyil* (oarjjabeale variánttaid) ja *manjá* (nuorttabeale variántta). Ja dás oaidnit čielga erohusa, go *manjel+* lea dávjijbut preposišuvdnan aviissain ja postposišuvdnan čáppagirjjálašvuodas. Dát erohus lea statistihkalaččat mearkkašahti.⁷

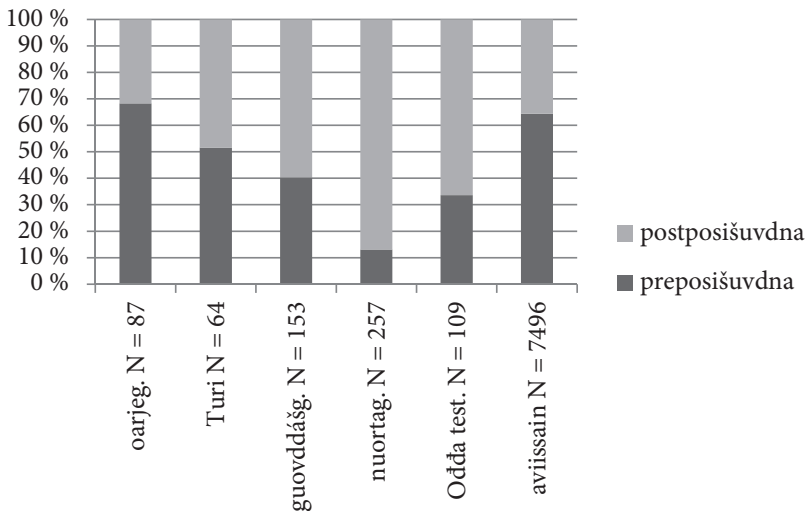
Jus adposišuvnna *manjel+* geahččat dárkileappot aviisateavsttain, de oaidnit ahte oarjjabeale variánttat állanit vel čielgaseappot preposišuvdnan: 75,4 % preposišuvdnan ja 24,6 % postposišuvdnan (N = 2167), muhto nuortta-

6 Dušše *rastá*-logut leat dárkilat. Mii leat árvvoštallan eará loguid luotheahttivuođa, ja govus 1 čájeha juohke adposišuvdnii unnimus erohusaid Pr ja Po gaskkas. Erohusat dáidet leat stuoribut go čájehuvvon. Gč. luotheahttivuođas detáljjaid čujuhusas <<http://giellatekno.uit.no/adp/disamb.html>>.

7 χ^2 -teasta = 239,4981, df = 1, p-árvu < 2,2e-16, Cramera V beaktosturrodat = 0,24.

beale variántta govva ii leat seammá čielggas: 56,4 % preposišuvdnan ja 43,7 % postposišuvdnan (N = 1599). Čáppagirjjálašvuodas oarjjabeale variánttain leat 61,2 % preposišuvdnan ja 38,8 % postposišuvdnan (N = 139), ja nuorttabeale variánttas leat dušše 2,9 % preposišuvdnan ja 97,1 % postposišuvdnan (N = 207).

Danne go logut *man̄hel/man̄hil/mann̄il* vs. *man̄hjá* čájehit sihke guovlo- ja šárjaerohusa, de lea lunddolaš geahččat dáid fáktoriid dárkileappot. Govvosis 2 buohtastahttit buot njealji ambiposišuvnna juohkáseami posišuvnna mielde: aviisateavsttain, Ođđa testameanttas ja čáppagirjjálašvuodas maid leat juohkán golbman geográfalaš guovlun. Danne go Turi riegádii guovddášguovllus, muhto fárrii oarjeguovlui, de leat giedahallan su teavstta sierra.

Govv. 2. Njeallje ambiposišuvnna posišuvnna mielde golmma geográfalaš guovllus, Ođđa testameanttas, Johan Turi girjiis *Muitalus sámiiid birra* ja aviisačoakkáldagas.

Leat čielgasit ollu eanet preposišuvnnat go postposišuvnnat oarjeguovllus, ja nuortaguovllus lea fas nuppe ládje – doppe leat 88 % postposišuvnnat. Guovddášguovlu lea gaskadilis, veháš eanet postposišuvnnat go preposišuvnnat. Dát erohusat leat statistihkalaččat hui mearkkašahttit.⁸ Johan Turi giella orru leamen dán oktavuodas oarjeguovllu ja guovddášguovllu gielaid gaskkas.

Dát boadus nanne vuosttaš hypotesa, ja čájeha ahte leat eanaš preposišuvnnat guovllus gos dáro- ja ruotagiella váikkuhit, ja eanaš postposišuvnnat guovllus gos suomagiella váikkuha. Dasa lassin oaidnit ahte aviissaid ambiposišuvdnageavahus

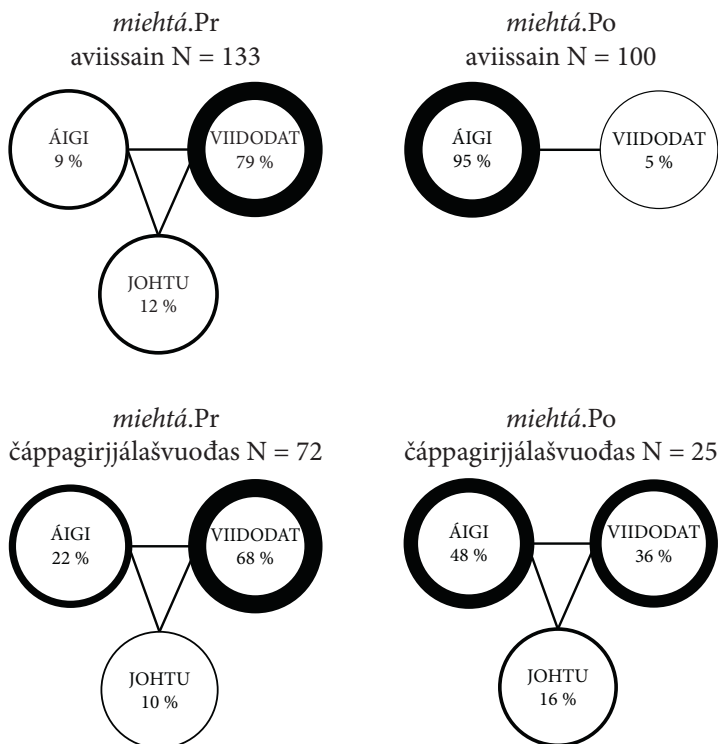
8 χ^2 -testa = 118,5, df = 2, p-árvu < 2,2e-16, Cramera V beaktosturrodat = 0,49.

sulastahtta eanemusat oarjeguovllu čáppagirjjálašvuoda, ja Odda testameantta geavahus lea guovddášguovllu ja nuortaguovllu girjjálašvuoda gaskkas.

4.2 Adposišuvnnaid juohkáseapmi mearkkašumi ektui

Dán kapihttalis geahččat dárkileappot nuppi hypotheses: posišuvdna geavahuvvo earuhit ambiposišuvnnaid mearkkašumiid. Mii geavahit radiála kategoriija meto-
da guorahallat erohusaid. Go ii sáhte rehkenastit statistihkalaš mearkkašahttivuoda unna loguiguin, de eat leat váldán mielde VIIDODAGA *čáđa*-analysas, eatge MEAR-
REBÁIKKI *rastá*-analysas. Mii giedahallat juohke ambiposišuvnna sierra.

4.2.1 miehtá

Govus 3. Adposišuvnna *miehtá* radiála kategoriija aviissain ja čáppagirjjálašvuodas.

miehtá govvida prototyhpalaččat báikeoktavuođa komplemeanttaide main leat guokte dimenšuvnna. *miehtá* radiála kategorijas leat golbma mearkkašumi ja daid oktavuođat nubbi nubái leat JOHTU, VIIDODAT, mii lea dego stahtalaš johtu danne go lea gaska dahje viidodat maid johtu sáhtášii gokčat, ja ÁIGI, mii lea VIIDODAGA metaforalaš viiddideapmi. *miehtá* lea min guorahallamis áidna ambiposišuvdna mii dávjjimusat lea preposišuvdna sihke aviisa- ja čáppagirjjálašvuodateavsttain.

Radiála kategoriija profilerema bokte buohtastahttit dan golmma mearkkašumi relatiiva gávdnosiid sihke posišuvnna ja šánra ektui (govvosis 3), ja das boahtá ovdan ahte aviissain *miehtá*.Po dávjjimusat ovdanbuktá ÁIGGI. *miehtá*.Pr lea dávjjimusat VIIDODAT, muhto sáhttá maid ovdanbuktit JOĐU.

Mearkka- šupmi	<i>miehtá</i> .Pr (211 substantiivva)	<i>miehtá</i> .Po (127 substantiivva)
ÁIGI	jagiáigi (13), <i>áigi</i> (4), <i>jahki</i> mánnu (2), <i>vahkku</i> , <i>vahkko-</i> <i>loahppa</i> (2) <i>beaivi</i> (2), <i>idja</i> (2), <i>gaska</i>	jagiáigi (54) <i>borgemánnu</i> , <i>vahkku</i> <i>beaivi</i> (42), <i>idja</i> (11)
BÁIKI	riika (67), <i>máilbmi</i> (27) luondduguovlu (18), <i>jávri</i> (2) báiki/ <i>hálldahuslaš</i> guovlu (54) <i>šillju</i> (2), <i>áideguorat</i> , <i>gaska</i> , <i>gárdi</i> <i>latnja</i> (2), <i>viessu</i> , <i>láhtti</i> (3), <i>beavdi</i>	riika (2) luondduguovlu (6), <i>jávri</i> (6) <i>guovllut</i> <i>šillju</i> , <i>turistabálggis</i>
EARÁ	<i>gorut</i> , <i>čielgi</i> , <i>sámeservodat</i>	<i>gorut</i>

Tabealla 3. Adposišuvnna *miehtá* substantiivakomplemeanttat. Kategorijat leat čállojuvvon dábálaš bustávaiguin. Substantiivalisttut gávdnojit čujuhusas <<http://giellatekno.uit.no/adp/>>.

Tabeallas 3 leat substantiivvat mat geavahuvvojit komplemeantan. Substantiivvaid leat juohkán kategoriijaide, omd. *latnja*-kategorijas leat sánit *stuoralatnja* ja *sála*, ja *idja*-kategorijas leat *idja* ja *ijat*. Lohku muitala galli dáhpáhusas lea sáhka. *miehtá* komplemeantan leat eanaš stuorra oasis jagis dahje jándoris: *geassi*, *dálvi*, *beaivi* ja *idja*. Sihke JOHTUI ja VIIDODAHKII gullet preposišuvnna komplemeantan báikkat main leat guokte dimenšuvnna, muhto leat maid guokte komplemeantta main lea dušše okta dimenšuvdna: *áideguorat*, *turistabálggis*.

Tabealla čájeha ahte *miehtá*.Pr komplemeantan hui dávjá leat stuora guovllut nugo riikkat ja máilbmi ja čeahkkebáikkat, ja *miehtá*.Po komplemeantan leat eanaš

unnit guovllut, nugo *jeaggi* ja *jávri*. Dajaldagat *miehtá máilmmi* ja *miehtá riikka/Norgga* jnv. dahket stuora oasi *miehtá*. Pr cealkagiin, manit dajaldat lea measta dušše aviissain.

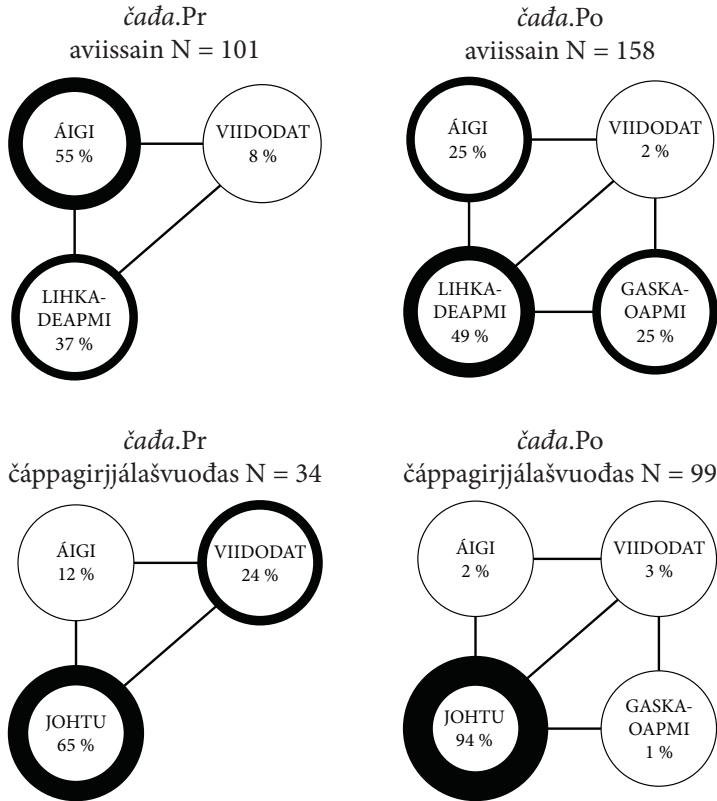
Nickel ja Sammallahiti (2011: 188) čálliba ahte *miehtá* geavahuvvo dušše preposišuvdnan báikki birra, muhto Nielsena (1979 (1932–1962) s.v.) mielde sáhttá geavahit *miehtá*. Po maid báikemearkkašumis. Son čállá ahte *miehtá* preposišuvdnan deattuha ahte guoská olles guvlui/báikái. Min materiálas leat 18 *miehtá*. Po báikki birra, ja dalle komplemeantan leat unnit luondduguovllut.

Čalbmáičuohcci lea ahte aviissain olles 46 % *miehtá*-mearkkašumiin lea ÁIGI, muhto čáppagirjjálašvuodas dušše 27 %. Dát čujuha dan guvlui ahte čáppagirjjálašvuodas leat dávjjibut eará vuogit buktit ovdan man guhká juoga bistá. Sáme-gielas lea vejolaš ovdanbuktit *miehtá* ÁIGI mearkkašumi dušše nomeniin akkusa-tiiva-hámis. Čáppagirjjálašvuodas geavahuvvo dat vuohki, nugo čuovvovaš ovda-mearkkain *dálvvi* ja *giđa*:

- (9) *Das lei juo Miggal-Niillas joavkkuinis orrume, ja mii oruimet dálvvi das goappašat joavkkut ovttá sajis Ovllá viesus.* (NMS: 22)
- (10) *Go boazu guohtu jekkiid ja eatnama dálvvi ja giđa, de dakko šaddet hui bures luopmánat ja suoinnit maid.* (NMS: 25)

Aviisačállosat leat muhtumin čállojuvvon dárogiel ođasteavsttaid vuodul, ja dan dihte sáhttáge leat lunddolaš čállái ádestallat dárogiela gihpuid, nu ahte *hele vinteren* šaddá *dálvvi miehtá* dahje *miehtá dálvvi* dan sajis go *dálvvi*. Gihpuin lea seammá semánttalaš struktuvra: kvantifikáhtor ja šládja. Dat čilgešii manne lea nu stuora erohus aviisačállosiid ja čáppagirjjálašvuoda gaskkas go *miehtá* geavahuvvo ÁIGI-mearkkašumiin.

4.2.2 čađa

Govus 4. Adposišuvnna čađa radiála kategoriija aviissain ja čáppagirjjálašvuodas.

čađa radiála kategoriija sulastahtá hui ollu *miehtá*-kategoriija, muhto komplemeanttas leat golbma dimenšuvnna. čađa-sátnái leat čadnon njeallje mearkkašumi, ja dain gullet golbma maiddái *miehtá*-kategoriijii: JOHTU, VIIDODAT ja ÁIGI. Daidda lassin lea GASKAOAPMI, mii lea kategoriija metaforalaš viiddideapmi. Govus 4 buohtastahtá dan njealji mearkkašumi geavahusa preposišuvdnan ja postposišuvdnan sihke aviissain ja čáppagirjjálašvuodas.

Čáppagirjjálašvuodas JOHTU lea stuorimus domeana preposišuvdnan, ja vel eanet postposišuvdnan. Dasa lassin gávnnaimet ovttá ovdamearkka GASKAOAPMIN. Muhto aviisateavsttat addet eará gova go preposišuvnnaid komplemeanttat dávjjimusat govvidit ÁIGGI. Dávjodathierarkiija lea dákkár: ÁIGI > JOHTU > VIIDODAT.

Postposišuvnnaid komplemeanttaid dájvodathierarkijja fas lea dákkár: JOHTU > GASKAOPMI > ÁIGI.

Mearkka- šupmi	čáđa.Pr (133 substantiivva)	čáđa.Po (256 substantiivva)
ÁIGI	<i>gaska</i> (31) <i>áigi</i> (24), <i>áiggit</i> (3) <i>bottut</i> , <i>idja</i>	<i>áigi</i> (4), <i>áiggit</i> (23) <i>buolvvat</i> (4), <i>jahki</i> , <i>jagti</i>
HEHTTEHUS	<i>geardi</i> (9) <i>áidi</i> , <i>suodjalus</i> (2) <i>vuovdi</i> (6), <i>eallu</i> (2)	<i>geardi</i> (5) <i>áidi</i> (2) <i>vuovdi</i> (21), <i>šattut</i> (2)
RABAS BÁIKI	<i>riika</i> (4) <i>báiki/guovlu</i> (4) <i>luondduguovlu</i> (11) <i>vuotnabahta</i> , <i>goahti</i>	<i>riika</i> (10) <i>báiki/guovlu</i> (35) <i>mearra</i> (2) <i>gárdi</i> (3), <i>feaskkir</i> (3), <i>goahti</i> <i>goavki</i> (14)
ABSTRÁKTA	<i>váivi</i> (4) <i>gulaskuddan</i>	<i>váivi</i> (20), <i>dovdu</i> (2) <i>lágideapmi</i> (4), <i>bargu</i> (11) <i>positiivvalaš fápmu</i> (2), <i>riggodagat</i> <i>eallin</i> , <i>niehku</i> (3) <i>proseassa</i> (2), <i>media</i> (4), <i>ortnet</i> (12)
EARÁ	<i>dálki</i> (2) <i>gorut/gorutoassi</i> (18) <i>guovttis</i> <i>vuodđu</i> , <i>filbma</i> (2) <i>diggevuogádat</i> , <i>sreanggat</i> (2)	<i>dálki</i> (14) <i>gorut/gorutoassi</i> (5), <i>siellu</i> <i>organisašuvdna</i> (17) <i>bihtát</i> , <i>oasit</i> , <i>girji</i> (3), <i>jietna</i> (2) <i>dolla</i> (3), <i>áibmu/balva/albmi</i> (7) <i>joavku</i> (2), <i>reaidu</i> (7)

Tabealla 4. Adposišuvnna čáđa substantiivakomplemeanttat. Kategorijjat leat čállojuvvon dábálaš bustávaiguin. Substantiivalisttut gávdnojit čujuhusas <<http://giellatekno.uit.no/adp/>>.

Tabealla 4 čájeha makkár substantiivvat leat geavahuvvon komplemeantan. JOHTU manná dájvá čáđa komplemeantta mii sáhttá hehttet JOHTU, ja lea milloseappot čáđa.Pr go komplemeanta lea geardi, nugo *seaidni* ja *duollji*, ja erenoamážit go JOHTU vahágahtta komplemeantta, omd. *čáđa gieđa mannet bánít* (JT: 83) ja *čáđa náhki báhčán* (NMS: 24). *čáđa.Pr* geavahuvvo maidái go dovdu manná gorut-osiid čáđa: *sivvu*, *dávttit* ja *raddi*.

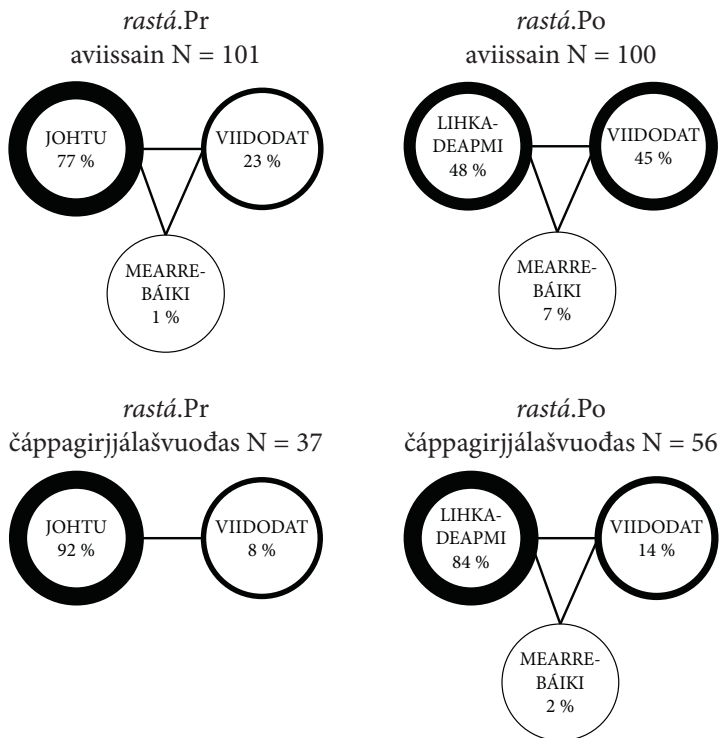
Jus hehttehus ii gula geardi-kategoriijii, de geavahuvvo maid *čađa*. Po: *vuovdi*, *rohtu*. Go johtu manná rabas báikkiid (riika, *gárdi*) *čađa*, dalle *čađa* dávjá lea postposišuvdna, erenoamážit dalle go komplemeanttas lea goavki: *glássaráigi*, *bohcci* ja *uksa*. Postposišuvnnaide gullá maid dávjjibut metaforalaš geavahus ja komplemeantan leat dalle váttisvuodát: *váivi*, *ballu* ja *roassu*. Aviisateavsttain postposišuvnnaide gullet maid GASKAOAMIT, nugo barggut, reaiddut, háldda-huslaš ortnegat ja organisašuvnnat.

ÁIGI-domeanas aviisateavsttain lea preposišuvnnaid komplemeanta dávjá *gaska*, miellagiddevaš komplemeanta, mii čujuha sihke báikái ja áigái. Aviisateavsttain lea dán domeanas čielga tendeansa dasa ahte *čađa*. Po komplemeanta lea mánggaidlogus: *áiggiid* ~ *jagiid* ~ *buolvvaid* *čađa*.

Nielsena (1979 (1932–1962) s.v.) mielde geavahuvvo *čađa* preposišuvnna ÁIGI-domeanas go háliida deattuhit ahte juoga manná njuolgga *čađa*, dahje *čađa* olles áiggi. Min materiála vuodul sáhttá dadjat ahte ÁIGI-domeanas *čađa*. Po geavahuvvo erenoamážit go komplemeanta lea mánggaidlogus deattuhan dihte ahte lea sáhka guhkes áiggis.

Čáppagirjjálašvuoda teavsttain geavahit earálágan vugiid ovdanbuktit guhkit áigodagaid go *čađa*-ambiposišuvnna, omd. dajaldagain *buolvvas bulvii*:

- (11) *Bearraša ja sogá opmodat ii ožžon gehppesmielalaš náitosiiguin loktojuvvot, muhto galgai baicce laskat buolvvas bulvii.* (JÁV1: 168)

4.2.3 *rastá*Govus 5. Adposišuvnna *rastá* radiála kategoriija aviissain ja čáppagirjjálašvuodas.

rastá govvida báikeoktavuoda ja komplemeanttas lea dábálaččat dušše okta dimenšuvdna, dávjjimusat lea johka dahje ráđji. Radiála kategoriijas leat JOHTU ja VIIDODAT, ja ÁIGI ii gávdno. Dasa lassin lea metonymalaš viidodat mii čujuha dušše JOĐU dahje VIIDODAGA loahppageahčái. Mii gohčodit dan MEARREBÁIKIN ja dávjjimusat dat lea nuppi beal joga dahje ráji. Govvosis 5 leat analyseren *rastá* radiála kategoriija profileremiin. Aviissain govvidit preposišuvnnaid komplemeanttat dávjjibut JOĐU go VIIDODAGA, ja postposišuvnnaid komplemeanttat govvidit seammá dávjá JOĐU ja VIIDODAGA.

Mearkkašupmi	<i>rastá.Pr</i> (137 substantiivva)	<i>rastá.Po</i> (163 substantiivva)
BÁIKI:	mearra (24), jávri (10)	mearra (16), jávri (12)
2 DIMENŠUVNNA	luondduguovlu (6)	luondduguovlu (22), <i>Ruoná-eana</i> (2)
	šillju (2)	šillju (3)
	albmi (2)	<i>lohpoláhtti</i> ⁹ , <i>sadji</i>
BÁIKI:	geaidnu (29)	geaidnu (7)
1 DIMENŠUVDNA	johka (36), šaldi (2)	johka (39), <i>šaldi</i> (6)
	rádji (24)	rádji (47)
		<i>plánku</i> , <i>gurra</i> (2)
ABSTRÁKTA	<i>oskkurájit</i> , <i>suorgerájit</i>	<i>osku- ja eallinoaidnorájit</i> <i>sojut</i> (2), <i>ealáhusat</i>

Tabella 5. Adposišuvnna *rastá* substantiivakomplemeanttat. Go lea dábálaš bustávat, de leat substantiivvat juhkkjuovvon kategoriijaide. Substantiivalisttut gávdnojit čujuhusas <<http://giellatekno.uit.no/adp/>>.

Tabella 5 čájeha makkár substantiivvat leat geavahuvvon komplemeantan. Komplemeantan leat erenoamážit *johka*, *nuorri* ja *mearra* ja eará čáhcádagat, muhto maid *rádji*, *luodda* ja *geaidnu*. Dábálaš komplemeanta lea šaldi, ja vaikko olmmoš rievtti mielde vázzá *šaldi mielde*, de šaldi manná *joga rastá*. Guokte dimenšuvnna leat maiddái vejolaččat goappaš posišuvnnain, nugo *Ruonáeana* ja *Suopma*. MEARREBÁIKI lea vejolaš goappaš posišuvnnain, ja buot ovdamearkkain lea *rádji* ~ *rádjá* – juoga dáhpáhuvvá dahje gávdno nuppe beal ráji.

Tabellat boahká ovdan ahte geainnu oktavuodas lea *rastá.Pr* dávjjit: *rastá luotta* ~ *geainnu*. Muđui govus 5 ja tabella 5 eai čájjet čielga erohusaid posišuvnnaid gaskkas, *rastá*-ambiposišuvdna geavahuvvo aviisateavsttain measta seammá dávjá preposišuvdnan go postposišuvdnan. Ii grammatihkainge boade ovdan makkár erohusat livčče *rastá.Pr* ja *rastá.Po* gaskkas (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v.; Nickel & Sammallahti 2011: 192).

Min čáppagirjjálašvuoda nuortaguovllu materiálas leat 12 cealkaga main lea *rastá.Po*, muhto ii oktage cealkka mas livččii *rastá.Pr*. Dát čájeha eahpesihkkarvuoda das ahte leago *rastá* ollenge ambiposišuvdna nuortaguovllus, ja dan berrešii dutkat stuorit materiálas.

9 feaskkerláhtti

4.2.4 *maññel*

mannel+.Pr ja *maññel+.Po*
aviissain ja čáppagirjjálašvuodas
N = 537

Govus 6. Adposišuvnnas *maññel* lea dušše okta mearkkašupmi.

Danne go *maññel* gullá dušše ÁIGI-domenii (gč. govvosa 6), de ii sáhte ovdanbuktit erohusaid radiála kategorii ja profileremiin, muhto dat ii mearkkaš ahte geavahus lea ovttalágan. Erohusat bohtet ovdan syntávssas.

Mii gávnnaimet erohusaid *maññel*-sáni posišuvnnas finihitta vearbba ektui. Buot golbma eará ambiposišuvnna bohtet dávjjibut finihitta vearbba mañábealde go ovddabealde. Seammá dahká *mannel+.Pr*. Muhto *maññel+.Po* boahtá aviisa-teavsttain veháš dávjjibut ovdal finihitta vearbba; gč. tabealla 6. Go geahččá čáppagirjjálašvuoda teavsttaid lagabut, de fuomáša suopmanerohusaid. Nuortaguovllu čállošii lea čielgasit nuppelágan tendeansa: *maññel+.Po* lea finihitta vearbba mañábealde. Go doallá nuortaguovllu čállošiid olggobealde, de boahtá *maññel+.Po* ovdal finihitta vearbba 66 % čáppagirjjálašvuoda cealkagiin, ja dat lea seammá tendeansa go aviisateavsttain. Dát čájeha ahte aviisateavsttaid giella *maññel*-sáni oktavuodas sulastahtá guovddášguovllu ja oarjeguovllu čáppagirjjálašvuoda.

	Preposišuvdna				Postposišuvdna			
	Aviissain (N = 107)		Čáppagirjjálaš- vuohta (N = 88)		Aviissain (N = 100)		Čáppagirjjálaš- vuohta (N = 242)	
Boahtá ovdal finihtta vearbba	35	33 %	35	40 %	56	56 %	96	40 %
Boahtá maŋŋel finihtta vearbba	72	67 %	50	57 %	43	43 %	144	59 %
		100 %		97 %*		99 %*		99 %*
Komplemeanta: pronomen	6	6 %	3	3 %	26	26 %	56	23 %
Komplemeanta: subst. mas lea attribuhtta	17	16 %	2	2 %	34	34 %	106	44 %
Adp.-gihppui lea čadnon advearba	7	7 %	20	23 %	1	1 %	3	1 %
Mearriduvvon áigi	5	5 %	6	7 %	1	1 %	4 **	2 %

* Juohke cealkagis ii leat finiehtta vearba.

** Buot njealji cealkagis lea pronomen komplemeantan.

Tabealla 6. Syntákša cealkagiin main aviisateavsttain lea *maŋŋel* ja čáppagirjjálašvuođas lea *maŋŋel+*.

Mii leat maid geahččan leago komplemeanta pronomen dahje substantiiva mas lea atribuhtta. Dáhtoniid ja *vuosttaš máilmmisoađi* ja *soađi áiggi* leat atnán doaban, ja dan dihte dain ii leat eanet deaddu go eará komplemeanttain. Tabealla 6 čájeha čielga tendeanssa das ahte komplemeanta mii lea pronomen dahje modifiserejuvvon substantiiva, gullá postposišuvdnagihppui. Dát tendeansa lea buot suopmanguovlluid girjjálašvuođateavsttain, earret oarjeguovllu teavsttain. Čuovvovaš ovdamearkkaid adposišuvdnagihput leat *maŋŋel dan*, *guhkes dálvvi maŋŋel* ja *dan maŋŋa*:

- (12) *Ja na de fas manñel dan, de álggii fas ođđa ráhkkanus.* (KNT: 22)
 (13) *Guhkes dálvvi manñel boahtá álo nu čáppa giđđa – ja de lieđđudeaddji geassi!* (EMV2: 154)
 (14) *Bearraša sisaboadut ledje lassánan dan manñá, go Risten álggii dienasbargui.* (JÁV2: 27)

Čáppagirjjálašvuodas leat dušše guokte cealkaga main lea *manñel*+.Pr ja modifiserejuvvon komplemeanta (*dan donjku*¹⁰, *dan fearána*), ja goappašagat gullet oarjeguovllu teavsttaide:

- (15) *Gahčá Ándaris ii go son máhtáše guvhlárástit, sus gul oalgedákti bávččas manñel dan donjku.* (NN)
 (16) *Moadde beaivvi manñel dan fearána, go árvideames skimeskávnnejit*¹¹ *ledje oaivvis heaitán bohkimis, de olmmái gávnnašii buorremuoduid čalmmustahttit.* (ME: 35)

Nielsen (1979 (1932–1962) s.v.) čállá ahte *manñel* geavahuvvo dušše postposišuvdnan jus komplemeanttas lea deaddu. Čállojuvvon gielas sáhtta leat váttis árvvoštallat komplemeantta deattu, jus ii galgga váldit posišuvnna vuhtii. Muhto komplemeanttas lea goitge deaddu jus dat lea pronomen ja modifiserejuvvon substantiiva. Dáinna lágiin heivejit min gávdnosat Nielsena čuočuhussii.

Muhtun cealkagiin adposišuvdnagihppui lea čadnon advearba, nugo *dakka*, *easkka* ja *dalán*:

- (17) *Sus lei mángga geardde leamaš miella viehkalit Urbána vissui dakka manñel skuvlla, muhto ii duostan.* (EMV2: 128)
 (18) *Easkka manñel soađi bohkkogohte aitto Rámevuolin gonne ledje galgat bargat juo ovdal soađi.* (NN)
 (19) *– Ihttáža rájes bargalan dalán skuvlla manñá daid leavssuid.* (JÁV2: 95)

Dákkár advearba lea min materiálas dávjimusat čadnon preposišuvdnagihppui. Nuortaguovllu čállosiin ja Ođđa testameanttas lea advearba čadnon adposišuvdnagihppui buot *manñel*+.Pr-dáhpáhusain, ja orru leamen gievrramus sivva

¹⁰ doašká

¹¹ garra oaivebávččas gomaidda oktavuodas

geavahit *maññel*+ preposišuvdnan (dán guovtti oasis girjjálašvuoda teavsttain leat oktiibuot 7 *maññel*+.Pr ja 226 *maññel*+.Po).

Nielsen (1979 (1926–1929): 188–189) čállá *maññel* ja *ovdal* birra, ja oaivvilda ahte sihke *dalán maññel beassážiid* dahje *dalán beassážiid maññel* leat vejolaččat. Min materiálas ii leat dábálaš geavahit postposišuvnna dákkár dáhpusain. Nielsen čállá maiddá ahte go mitaluvvo man guhkes áiggis lea sáhka, de geavahuvvo *maññel*.Pr: *viđa vahku maññel beassážiid*. Ja min materiálas leatge dákkár dáhpusat measta álo čadnon preposišuvdnii (*moadde vahku maññel, golbma diimmu maññel*):

(20) *Moadde vahku maññel dan bekkii suohkan áigut vuovdit olles giettáža.*
(ME: 90)

(21) *Čiekčan álgá golbma diimmu maññel barggu.* (AVIISAČ)

Go lea čadnon postposišuvdnii, de lea komplemeanta pronomen, mii orru vel gievrrabut geassime postposišuvnna guvlui (*moadde beaivvi dan maññá*):

(22) *Ja moadde beaivvi dan maññá dahkkojuvvui bolesa virgebáikkis testamenta.* (JÁV2: 130)

Muhto eanaš cealkagat, main mitaluvvo man guhkes áiggis lea sáhka, leat komplemeantta haga, ja dalle *maññel* lea advearba:

(23) *Moadde beaivvi maññel šattai vuot finna dálki.* (AVIISAČ)

Dan dihte leat min materiálas unnán adposišuvdnacealkagat main mitaluvvo man guhkes áiggis lea sáhka.

4.3 Čoahkkáigeassu

Juohke ambiposišuvnnas lea seammá radiála kategorii ja goappaš posišuvnnain ja goappaš šáŋrain, muhto *miehtá*, *čađa* ja *rastá* mearkkašumiid juohkáseapmi čájeha erohusaid sihke posišuvnna ja šáŋra ektui. *maññel*+ geavahuvvo dušše áiggi birra.

Aviisacealkagiin *miehtá*, *čađa* ja *rastá* čájehit mearkkašahtti erohusaid mearkkašumiid juohkáseami ektui. *miehtá* čájeha stuorimus erohusa ja *rastá* čájeha

unnimus erohusa. Ii gávdno oppalaš minsttar pre- ja postposišuvnnaid mearkkašumiid juohkáseamis. Juohke ambiposišuvnnas lea iežas minsttar.

ÁIGI lea dávjjimus postposišuvnna komplemeanta go lea *miehtá*, ja dávjjimus preposišuvnna komplemeanta go lea *čađa*. Dát bohtosat dorjot nuppi hypotesa danne go mii gávdnat erohusa pre- ja postposišuvnnaid gaskkas. Davvisámegiella mas leat eanet ambiposišuvnnat go suomagielas ja esttegielas, váillaha njuolgguslaš tendeansa danne go *miehtá*. Pr komplemeanta dávjjit lea báiki (JOHTU/VIIDODAT), *miehtá*. Po fas ÁIGI, muhto *čađa* láhtte nuppe ládje. Dát boadus doarju goalmmát hypotesa.

Dasa lassin gávdnat ahte ambiposišuvnnat, mat ovdanbuktet sihke áiggi ja báikki, čájehit stuorit erohusa pre- ja postposišuvdnageavahusas go ambiposišuvnnat mat ovdanbuktet dušše nuppi dain mearkkašumiin. Muhtun ambiposišuvnnaid komplemeantan lea dihto substantiiva mii lea hui dávjá nuppi posišuvnnas, ja dat váikkuha garrasit bohtosiidda. Ovdamearkka dihte preposišuvdnan *miehtá máilmmi* ja *čađa gaskka*. Mañit dajaldat čállojuvvo dávjá oktan sátnin (*čađagaskka*) nu ahte leksikaliserenproseassa dáidá leat álgán.

Mearkkašumiid juohkáseapmi orru leamen earálágan čáppagirjjálašvuodas go aviissain. Čáppagirjjálašvuodas geavahuvvo dávjjibut báiki, erenoamážit JOHTU, ja eará domeanat hárvvibut, erenoamážit ÁIGI ja GASKAOAPMI. Measta buot aviisacealkagiin ovdanbuktá *miehtá* ÁIGGI, ja vaikko muhtun čáppagirjjálašvuoda čáliliid teavsttain lea seammá tendeansa, de lea juohke teavsttas unnit ÁIGI, ja dan geavahus lea eanet balanserejuvvon pre- ja postposišuvdnan. Čáppagirjjálašvuodas välljejit ge eará vugiid ovdanbuktit *miehtá* ÁIGGI mearkkašumi, nugo dušše substantiivva akkusatiivahámis. Maiddái *čađa* mearkkašumit ÁIGI, VIIDODAT ja GASKAOAPMI leat ollu hárvvibut čáppagirjjálašvuodas go aviissain – daid sajis JOHTU dominere. Maid *rastá* ektui lea tendeansa das ahte eará mearkkašumit leat hárvvibut, ja dan sajis lea čáppagirjjálašvuodas JOHTU hui dávjá goappaš posišuvnnain.

mañnel+adposišuvnna oktavuodas leat čielga suopmanerohusat. *mañnel*+geavahuvvo measta dušše postposišuvdnan nuortaguovllus ja Ođđa testameanttas. Dušše dalle go lea advearba čadnon adposišuvdnagihppui, de lea preposišuvdna. Materiálas muđui lea *mañnel*+ dávjjit preposišuvdna. Postposišuvdnan dat geavahuvvo erenoamážit dalle go *mañnel*+ boahťa ovdal finihitta vearbba, ja vel eanet, go komplemeanta lea juogo pronomen dahje modifiserejuvvon substantiiva.

Nielsen oaivvilda ahte preposišuvnnas lea stuorit deaddu go postposišuvnnas. Deattu lea váttis duođaštit čállojuvvon materiálas, muhto bohtosat čájehit čielgasit

ahte *manjel+*. Po lea dábálaččat go komplemeanta lea modifiserejuvvon substantiiva dahje pronomen. Nuppe dáfus *manjel+*. Pr lea dábálaččat go lea advearba čadnon adposišuvdnagihppui. *čad̥a*. Pr lea dábálaččat go komplemeanta lea juoga mii galggašii hehttet JOĐU, dahje JOHTU vahágahtta komplemeantta. *miehtá*. Pr sáhtášii muhtun muddui heivet dán vuogádahkii go preposišuvnnas dāvjjibut leat stuora guovllut komplemeantan, ja nu dát attašii stuorit deattu adposišuvdnii. *rastá* ii oro heiveme dán vuogádahkii.

5 Konklusuvnnat

Mii leat guorahallan golbma hypotesa. Vuosttaš hypotesa evttoha ahte leat geográfalaš erohusat ambiposišuvnnaid pre- dahje postposišuvdnageavahusas. Hypotesa mielde giellageavaheddjiin Suoma bealde ja nuppe dáfus Norgga ja Ruota bealde lea goabbatlágan juohkáseapmi ambiposišuvnnaid geavaheamis. Min materiála doarju dán hypotesa. Muhto mii leat guorahallan dušše 4 ambiposišuvnna davvisámegiela 28 ambiposišuvnnas. Livččii dárbu guorahallat eanet ambiposišuvnnaid duodaštit leago dát oppalaš govva.

Oarjeguovlluin, gos sámegiella lea unnitlogu giella ja gos dárogielas lea stuorát váikkuhus, geavahuvvojit eambbo preposišuvnnat go postposišuvnnat. Guovddášguovllus ii leat dárogielas seammá stuora váikkuhus, muhto dattege doppe maid geavahuvvojit preposišuvnnat eambbo go nuortaguovllus. Dat orru čájeheame giela iežas tendeanssa sirdásit eambbo ja eambbo preposišuvnnaid geavaheapmái. Nuortaguovlluin lea oktavuohta suomagielain. Suomagielas leat eanaš postposišuvnnat, ja nu dat mudde sámegiela tendeanssa geavahit preposišuvnnaid eambbo. Aviisačállosat čájehit seamma tendeanssaid go oarjeguovlu. Go aviisačállosat dāvjá atnet vuodđun dárogiel ođasteavsttaid ja čállojuvvojit hoahpus, de vuhttojit ge dain dárogiela váikkuhusat. Dát orru doarjume Korhonena oaivila ahte skandinávalaš gielat duvdet sámegiela eanet preposišuvnnaid guvlui.

Mii geavaheimmet radiála kategorii ja profilerema iskat guokte hypotesa das mo mearkkašumit juohkásit ambiposišuvnnaid oktavuodas. Nubbi hypotesa guoská posišuvnna geavahussii ambiposišuvnnaid oktavuodas. Mii gávdnat erohusaid posišuvnnain buot njealji ambiposišuvnnas, sihke aviissain ja čáppagirjjálašvuodas.

Goalmmát hypotesa evttoha typologalaš korrelašuvnna ambiposišuvnnaid loguid ja daid mohkkás geavahusa gaskkas. Orru leamen dákkár korrelašuvdna: Gielas mas leat unnán ambiposišuvnnat ii geavahuvvo posišuvdna earuhit mearkkašumiid, muhto gielas mas leat eanet ambiposišuvnnat, geavahuvvo posišuvdna earuhit mearkkašumiid. Ja mađe eanet ambiposišuvnnat, dađe moalkasat lea dát geavahus. Ruoššagielas leat unnán ambiposišuvnnat ja posišuvdna ii earut mearkkašumiid. Suomagielas leat eanet ambiposišuvnnat, ja gielas leat čielga tendeanssat: Postposišuvnnaide geavahuvvo JOHTU, preposišuvnnaide ÁIGI ja VIIDODAT. Esttegielas leat seammá tendeanssat, muhto eai seammá njuolgguslaččat go suomagielas. Davvisámegielas leat eanet ambiposišuvnnat go suomagielas ja esttegielas, ja geavahus lea moalkasat, guđege ambiposišuvnnas leat iežas generaliseremat.

Min materiálat dorjot dán hypotesa, muhto vai sáhttit dan duodaštit dahje hilgut, de dárbbášit guorahallat eanet sámi adposišuvnnaid, ja kártet olles vuogádaga. Dehálaš lea váldit vuhtii ahte eai buot sánit mat leat grammatihkka-girjjiin listejuvvon ambiposišuvdnan, dárbbáš leat ambiposišuvnnat juohke suopmanguovllus. Min guorahallan addá goitge typologalaš perspektiivva mii maid doarju seammasullasaš guorahallamiid suomagielas ja esttegielas.

Giitosat

Giitu veahkis ja movttiidahttimis dáidda: Trond Trosterud, Tuomas Huomo, Ann Veismann, Anastasia Makarova, Anna Endresen, Ilona Tragel, Jussi Ylikoski ja Tore Nessel. Giitu maiddái daidda geat leat ruhtadan Laura oasi dán barggus: Senter for grunnforskning ved Vitenskapsakademiet – Diedaakademiija vuodddodutkama guovddáš (prošeavttas «Time is Space») ja Norgga dutkanráđdi (prošeavttas «Neat Theories, Messy Realities»).

Gáldut

Dutkanmateriála

(DT = Materiála lea vižžojuvvon digitálalaš teakstačoakkáldagas man Romssa universitehta Divvun-joavku hálldaša.)

AVIISÄČ = *Min Áigi-*, *Áššu-* ja *Ávvir-*aviissat 1997–2011. (DT)

EMV1 = Vars, Elle Márjá 1991: *Okto*. Kárášjohka: Davvi Girji.

EMV2 = Vars, Elle Márjá 2002: *Čábbámmus iđitguovssu*. [Billávuotna]: Idut.

ISH = Hætta, Issát Sámmol 2009: *Skuvla – min dološ ja dálá boahhteáigi. Sámi skuvlahistorjá 3*. Kárášjohka: Davvi Girji. (DT)

JEE = Eira, John Einar 2002: *Jori Jeagejogas*. [Billávuotna]: Idut.

JT = Turi, Johan 1987 (1910): *Muitalus sámiiid birra*. Jokkmokk: Sámi Girjjit.

JÁV1 = Vest, Jovvna-Ánde 2002: *Árbbolaččat 2*. Kárášjohka: Davvi Girji. (DT.
Digitálalaš veršuvdna ii leat ideanttalaš prentejuvvon veršuvnnain.)

JÁV2 = Vest, Jovvna-Ánde 2005: *Árbbolaččat 3*. Kárášjohka: Davvi Girji. (DT)

KLH = Hermansen, Kari Lisbeth 2010: *Joneš-bojá vuolgá amas máilbmái*. [Billávuotna]: Idut.

KNT = Turi, Klemet Nilsen 1982: *Áiggit rivdet*. [Deatnu]: Jár'galæd'dji.

KP = Paltto, Kirsti 2007: *Ája*. Kárášjohka: Davvi Girji.

ME = Einejord, Magne 2009: *Áne sirddolaš*. [Evenskjer]: Skániid girjie. (DT)

MM1 = Marastat, Mihkkal 1992: *Darjeskáiddi čiehka*. Guovdageaidnu: DAT.

MM2 = Marastat, Mihkkal 1993: *Máhkanvári gumpet*. Guovdageaidnu: DAT.

MPAB = Bongo, Mikkel P.A. 1985: *Mus ledje bálgát*. [Deatnu]: Jár'galæd'dji.

NMS = Sara, Nils Mathisen 2002: *Movt áigi lea rievdan*. Kárášjohka: Davvi Girji.

NN = NN: *Mu Romána*. Giehtačálus. (DT)

OT = *Ođđa testamenta*. Oslo: Norgga Biibbalsearvi 1998. (DT)

PAL = Logje, Per A. 2010: *Nális i kulda. Nállojiekŋa buollašis. Fearánat dološ ja otná boazodoalus. Fortellinger fra gammel og ny reindrift*. Kárášjohka: Davvi Girji.

RML = Lukkari, Rauni Magga 2007: *En lykzens mann – Lihkkošalmmái*. [Romsa]: Gollegiella.

RS = Sokki, Risten 2011: *Mu ártegis eallin*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

- Antonsen, Lene & Trosterud, Trond 2010: Manne dihtor galgá máhttit grammatihka? – *Sámi diedalaš áigečála* 1/2010: 3–28.
- Bartens, Raija 1974: Inarinlapin, merilapin ja luulajanlapin post- ja prepositiona-kenteiden käytöstä. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 73: 156–167.
- Bergsland, Knut 1994 (1982): *Sydsamisk grammatikk*. [Karasjok]: Davvi Girji.
- Divjak, Dagmar S. & Gries, Stefan Th. 2006: Ways of trying in Russian: Clustering behavioral profiles. – *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 2: 23–60.
- Erelt, Mati (doaimm.) 2003: *Estonian Language*. Linguistica Uralica. Supplementary Series/ Vol 1. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Gries, Stefan Th. & Divjak, Dagmar S. 2009: Behavioral profiles: a corpus-based approach towards cognitive semantic analysis. – Vyvyan Evans & Stephanie S. Pourcel (doaimm.), *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. 57–75.
- Grünthal, Riho 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 244. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Hagège, Claude 2010: *Adpositions*. Oxford: Oxford University Press.
- Helander, Nils Øivind 2001: *Ii das šat murrii iige báktái. Davvisámegiela illatiivva geavaheapmi*. Diedut 1/2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Huumo, Tuomas (prentekeahttä): *Many ways of moving along a path: What distinguishes prepositional and postpositional uses of Finnish path adpositions?* [Giehtačálus.]
- Janda, Laura A. & Endresen, Anna & Kuznetzova, Julia & Lyashevskaya, Olga & Makarova, Anastasia & Nessel, Tore & Sokolova, Svetlana (boahtime): *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington: Slavica Publishers.
- Janda, Laura A. & Lyashevskaya, Olga (boahtime): Semantic Profiles of Five Russian Prefixes: po-, s-, za-, na-, pro-. [Giehtačálus sáddejuvvon áigečállagii *Journal of Slavic Linguistics*.]
- Janda, Laura A. & Solovyev, Valery 2009: What Constructional Profiles Reveal About Synonymy: A Case Study of Russian Words for SADNESS and HAPPINESS. – *Cognitive Linguistics* 20 (2): 367–393.
- Karlsson, Fred 2008: *Finnish. An Essential Grammar. Second edition*. London: Routledge.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Lakoff, George 1987: *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehismets, Kersten 2011: *The role of verb semantics in the interpretation of Finnish path adposition expressions*. [Ovdanbuktin konferánsas «The Third Finnish-Estonian Cognitive Linguistics Conference». Saka, Estlánda, [17.–19.11.2011.]]
- Magga, Tuomas 2004: Dárogiepla preposišuvdnaráhkadusaid jorgaleapmi. – *Sámi diedđalaš áigečála* 1/2004: 43–53.
- Mathiassen, Terje 1996: *Russisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nesset, Tore & Endresen, Anna & Janda, Laura A. 2011: Two ways to get out: Radial Category Profiling and the Russian Prefixes vy- and iz-. – *Zeitschrift für Slawistik* 56 (4): 377–402.
- Nickel, Klaus Peter & Sammallahti, Pekka 2011: *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji AS.
- Nielsen, Konrad 1979 (1926–1929): *Lærebok i lappisk (samisk)*. Bind I: *grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Taylor, John R. 2003: *Linguistic Categorization*. Oxford: Oxford University Press.
- Ylikoski, Jussi 2006: Fuomášumit sámegiela adposišuvnnaid funkšuvnnain: ovdamearkan *alde-* ja *ala-*postposišuvnnaid ii-lokála geavaheapmi. – *Sámi diedđalaš áigečála* 1/2006: 39–61.
- Ylikoski, Jussi 2009: *Non-finites in North Saami*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 257. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.

The use of four North Saami adpositions

We present a study of four North Saami adpositions that can be used as both postpositions and prepositions and thus be termed “ambipositions”: *miehtá* ‘over, throughout’, *čáda* ‘through’, *rastá* ‘across, over’, *maŋŋel* ‘after’. While many languages have ambipositions, in most languages they are very marginal. However, Finnish, Estonian and North Saami have an exceptionally large number of ambipositions, many with high frequency. We advance three hypotheses concerning 1) dialectal differences in use of ambipositions in North Saami, 2) differences between their use as prepositions and postpositions, and 3) a possible typological correlation between the frequency of ambipositions and the extent to which position is used to differentiate meaning, with North Saami at the high end of this scale. Our study examines two databases representing the use of ambipositions in newspapers and in literature. We use the radial category profiling method to investigate similarities and differences in the distribution of meanings across prepositional and postpositional use of four adpositions. We find support for all three hypotheses. The results of this research shed light on the use of North Saami adpositions in terms of their dialectal distribution and meaning. In addition, we gain a typological perspective on North Saami adpositions.

Keywords: North Saami, grammar, language typology, dialects, adpositions

LENE ANTONSEN – LAURA JANDA – BIRET ÁNNE BALS BAAL

University of Tromsø

lene.antonsen@uit.no laura.janda@uit.no berit.a.baal@uit.no

«Dát lea mo nu munnje oahpis» – kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas

LILL TOVE FREDRIKSEN
Romssa universitehta

Mo sáhtán geavahit konteavstta ja iežan kulturamáhtu girjjálašvuoda guorahallamis? Dán fáttá guorahalan dán artihkkalis. Geahčadan mo sámi dutkit giedahallet erohusaid ja distinkšuvnnaid doahpagiid *máhttu* ja *diehtu* gaskkas. Sáhtá dadjat ahte *máhttu* čujuha praktihkalaš máhttui ja *diehtu* fas eanet analyhtalaš dássái. Giedahalan mo doaba *jávohis máhttu* čilgejuvvo iešguđet máhttodási hárrái ja mo *jávohis máhttu* čatnasa sámi kultuvrii ja praktihkalaš vásáhusaide. Čájehan de ovdamearkkaiguin mo kulturáddejupmi ja máhttu iežas kultuvrra birra leat šattolaš gáldut, jos dutki máhtá daid didolaččat geavahit.

Fáddásánit: girjjálašvuodaanalysa, kulturáddejupmi, árbemáhttu, máhttofievrrideapmi

Álggahus

Logadettiinan ja guorahaladettiinan birgenstrategiijaid Jovnna-Ánde Vest románatrilogiijas *Árbbolaččat* (1997–2005), mii lea mu PhD-prošeakta, badjána mángii gažaldat: mo galgga čilget metodologalaš lahkaneamis dan, man láhkái mun sáhtán geavahit iežan konteakstamáhtu teakstaguorahallamis? Konteaksta, masa dás čujuhan, lea konteaksta olggobealde teavstta, ja dasa gullet earret eará sámi kultuvra, historjá ja mu iežan kulturamáhttu ja -áddejupmi.

Mángii go logan fiktiiva teavsttas omd. dialogaid, de šaddá munnje dakkár dovdu, ahte fiktiiva dáhpáhus lea munnje mo nu oahpis ja mun sáhtán geavahit dán oahpisvuoda teakstalahkaneamis. Lea go nu, ahte dát dovdu sisttisdoallá máhtu, man sáhtášin atnit ávkin? Mii dát dasto lea máhtuid?

Teavsttas guorahalan omd. persovnnaid jurdagiid, jurddašaddamiid ja dadjanvugiid, ja guorahaladettiin ja teavstta dulkodettiin geavahan girjjálašvuoda dutkama analyhtalaš reaidduid lassin iežan persovnna. Dán artihkkalis čielggadan dan, mo sáhtán akademalaččat atnit ávkin iežan konteakstamáhtu, mo sáhtán čilget dan máhtu akademalaš čálloš ja mo dát viiddida mu dulkonmuni fiktiiva teavstta lohkamis.

Giedahalan dán artihkkalis maid davvisámegiel *máhttu*- ja *diehtu*-doahpagiid distinkšuvnnaid ja dan, mo dat laktásit mu teakstalohkamii ja -dulkomii. Guora-

halan maid dan maid eará dutkit leat čállán dáid doahpágiid geavaheamis ja funkšuvnnain. Geahčadan maid mo doaba *jávohis máhttu* čilgejuvvo ja čatnasa dáidda doahpágiidda. Loahpas buvttán moadde ovdamearkka das mo mun geavahan iežan kulturáddejumi teakstadulkomis.

Kulturáddejupmi, máhttu ja diehtu

Manimuš 20 jagi leat álgoálbmotdutkit ságastallan das mo sáhtta hukset sierra álgoálbmotmetodologiija man vuoddu leat álgoálbmogiid kultuvra, árvvut ja máhttu.

Álgoálbmotmetodologiija huksenproseassa lea oassin akademalaš dekoloniserenproseassas, ja Linda Tuhiwai ja Graham H. Smith leaba pionearat dán barggus. Linda Smith (2004 (1999): 5) dáhttu bidjat dutkama viiddit historjjálaš, politihkalaš ja kultuvrralaš kontekstii. Dutkanmetodologiijat, metodat ja teoriijat, mat dábálaččat adnojuvvojit akademiijas, fertejit dekoloniserejuvvot. Dat ii mávsse dan ahte mii galgat hilgut buot oarjemáilmmi máhtu, muhto Smith baicce deattuha, ahte álgoálbmogiid jurddašanvuohkái ja máilmmigovvii ferte addojuvvot sadii akademiijas (L. Smith 2004 (1999): 39; vrd. Porsanger 2011).

Odđa Selánddas maori aktivisttat ja dutkit leat vuodđudan nu gohčoduvvon Kaupapa Maori -dutkanprográmmaid, main maorigiella, -kultuvra ja -máilmmigovva leat guovddážis dulkoma oktavuodas (L. Smith 2004 (1999): 125; G. H. Smith 2003: 4). Ulbmil lea ee. maoridutkama fámuidahttin. Harald Gaski (2007: 106) maid deattuha, ahte postkolonialisma ja álgoálbmotmetodologalaččat vuodđuduvvon dulkondiedasurggiid ovddideapmi «[...] ferte gal dáhpáhuvvat searválagaid álgoálbmogiiguin iežaineasetguin, gos sin iežaset máhtut, dulkon- ja áddenmállet adnojit árvvus ja maiddá resursan metodalaš barggus.»

Harald Gaski deattuha maid man dehálaš siskkáldas *kultur- ja konteakstaáddejupmi* lea dutkanprosessii. Son ii čále sierra álgoálbmotmetodologiija birra, muhto baicce čájeha mo sihke sámi kulturduogáš, sámi giellamáhttu ja máhttu girjjálašvuoda metodaid birra leat dehálaččat teakstaáddejumi hárrái. (Gaski 1997: 210.) Gaski čállá, ahte liikká báhcá teavsttas juoga kultuvrra siskkáldas koda áddekeahtá, jos ii bures dovdda mitalusa, lávlaga dahje myhta konteavstta. Dákkár máhttu lea dábálaččat olbmossii gii dovda kultuvrra siskkáldas eallima. Jos geavaha dán máhtu ja kultuvrralaš riggodaga, de dat sáhttet buktit lohkkái dahje guldaleaddjái vel eanet dulkonvejolašvuodaid. Dát kultuvrralaš riggodat, mii

lea «siskkáldas» máhtus ja áddejumis, šaddá duođaid miellagiddevaš ja boahdá albma láhkai oidnosii easkka dalle go gaskkustuvvo viiddit guldaleaddji- ja lohkkijoavkkuide. (Gaski 1997: 210.) Gaski oaivvilda, ahte sámi girjjálašvuoda dutkamis ferte geavahit stáđásmuvvan girjjálašvuoda metodologiijaid lassin teakstalahkananvuogi mas lea sámi kultuvrralaš ja gielalaš vuodđu. Muđui sáhtta geavvat nu ahte sápmelaš jávohuvvá girjjálašvuoda diskurssas, vaikko das lea sáhka sámi fáttáin. (Gaski 1997: 212.) Krister Stoor (2007) oaivvilda ahte dutkái lea ovdamunnin dovdat guovllu vieruid ja historjjá. Guovllu olbmot maid dovdet su, eaige dárbbas oahpásmuvvat áibbas amas olbmui. Dutki ferte goittotge váruhit «čálmmehuvvamis» oahpes áššiide amas dehálaš elemeanttat báhcit fuomáškeahtta. Ferte vel muitit ahte dutki ii leat dušše áibbas dábalaš báikegoddelahttu, son geahčada áššiid guovllu olbmuid ektui muhtinlágan olggobeale posišuvnnas. (Stoor 2007: 24.) Dát vástida dasa maid Linda Smith (2004 (1999): 137–139) čilge *outsider*- ja *insider*-posišuvnnain, ja dutki ferte álohii atnit dán aspeavtta muittus.

Vuokko Hirvonen (1999: 39) deattuha nákkosgirjjistis iežas mánnggakkultuvrralaš duogáža vejolašvuodaid:

Dutkin munnje lea ávki mánnggakkultuvrralaš duogázis ja dan vuodul mus lea vejolašvuodha oaidnit ja vásihit áššiid sierra perspektiivvain viidásabbot go ovdamearkan ovtta kultuvrrat birrasis eallán ja bajáššaddan dutki.

Mánnggakkultuvrralaš duogáš nappo viiddida dulkonmuni ja buktá odđa perspektiivvaid akademijai. Sámi dutkit leat giedahallan sámi árbevirolaš máhtuid, dieduid ja áddejumi artihkkaliin ja girjjiin. Eanaš sis govvidit sámi árbevirolaš máhtu máhttun mii lea man nu láhkái čadnojuvvon vásáhusaide; omd. Laila Susanne Vars (2007: 127) meroštallama mielde árbevirolaš máhttu leat

[...] min máttuid vásáhusat ja máhttu guoská buot árgabeaivválaš bargguide. Dieđut lea diehttelas rievdan áiggis áigái, dat leat heivehuvvon sápmelaččaid eallinvuohká, ja árbevierut guddetge olles min sámi kultuvrra.

Gaski fas čilge earu doahpagiid *máhttu* ja *diehtu* gaskka nu, ahte máhttu lea juoga maid oázžu vásáhusaid bokte, omd. «Mun máhtán sámegiela» dahje «Máhtán láibut». Diehtu gis doaibmá analyhtalaš dásis: «Mun dieđán sámegiela (gávndnot)» dahje «Mun dieđán láibumis (juoidá)» (Gaski 2010, 2011). Go máhtát

juoidá, de dat máksá ahte lea juoga maid don sáhtát bargat, dahkat ja várra maid earáide oahpahit.

Sáhtta go máhtu ja dieđu vuodul govvidit muhtinlágan oktasaš kulturáddejumi man sámmit hálldašit oktasaš vásáhusaid vuodul? Asta Mitkijá Balto guovttos Liv Østmoin leaba leamaš mielde Sámi allaskuvlla prošeavttas, man ulbmil lei ovddidit kultuvrralaš sensitivitehta ja analyhtalaš jurddašeami mánggakultuvrralaš áddejumi (Balto & Østmo 2009: 25, 28). Balto ja Østmo deattuheaba man láhkái kulturáddejupmi doaibmá mánggakultuvrralaš áddejumis:

Kulturáddejupmi gáibida beroštit ja guorahallat makkár variašuvnnat gávdnojit das mo olbmot organiserejit iežaset sosiála eallima ja man láhkai dat variašuvnnat albmanit. Dás sáhtášii maid geavahit doahpaga kontekstualiseret mii lea bidjat daguid ja dáhpusaid dilálašvuodaide, olbmuid rollaide, áiggiide ja báikkiide maid dat gullet. (Balto & Østmo 2009: 29; vrd. Kvernmo & Stordahl 1990: 5, 8.)

Kuokkanen giedahallá girjjistis *Boaris dego eana* eamiálbmogiid diehtoortnegiid, eamiálbmogiid dieđu gáhttema, filosofija ja dutkama ja geavaha das miehtá doahpaga diehtu. Go Kuokkanen ovdanbuktá girjji fáttá, de son ii daga earu diehtu- ja máhttu-dásiid gaskkas. Son čilge omd. ná: «Eamiálbmotdutki leat jo mángalogi jagi rahčan láhččit dásseárvosaš sáji eamiálbmogiid diehtovugiide, máilmmieipmárdusaide ja dulkojumiide.» (Kuokkanen 2009: 10).

Eamiálbmotdiehtu lea Kuokkanen (2009: 49) mielde diehtu mii čujuha

[...] mánggabealat ja -dásat diehtoortnegiidda, mat vuodđuduvvet eamiálbmogiid árbevirolaš eallinvuohkái ja mat sistisdollet systemáhtalaš dieđuid luonddus (ekologiijas) ja gomuvuođas (kosmologiiias) [...]

Kuokkanen (2009: 49) lea meroštallan eamiálbmotdieđu maid oanehaččat ná:

[...] eamiálbmotdiehtu sisttisoallá buot dieđu mii gullá dihto álbmogii ja guoská dihto birrasa (iešguđetlágan dieđalaš, tehnikkalaš, ekologalaš, vuoiñjalaš, kultuvrralaš diehtu).

Dasto son vel joatká:

Eará tearpmat mat dávjá geavahuvvojit eamiálbmotdiedus leat árbevirolaš diehtu, báikkálaš diehtu, árbevirolaš ekologalaš diehtu, árbevirolaš láhka ja njálmmálaš árbevierru. (Kuokkanen 2009: 49.)

Dás váilu máhttu-dimenšuvdna, erenoamážit go son viidáseappot čállá (s. 50) ná:

Ovdamearkkat eamiálbmotdiedus leat njálmmálaš historjját, báikenamat, gielat, árbevirolaš láhkaortnegat, máilmmeoainnut (ontologijat) ja vuoinŋa-laš diehtu.

Giella han lea máhttu, ii ge dušše diehtu. Dábálaččat jerrojuvvo «Máhtát go sáme-giela?» dan sajis ahte jerrošii «Dieđát go sámegiela?». Olmmoš sáhtta diedusge diehtit giela birra, muhto justa dán ovdamearkkas, mii guoská gillii, de oidno bures ahte doahpagiid *máhttu* ja *diehtu* earru lea čielggas sámegielas.

Seamma earru oidno maid go Gunvor Guttorm giedahallá doahpagiid *árbediehtu* ja *álgoálbmotdiehtu* duoji ektui. Guttorm mielde gáibiduvvo persovnnalaš vásáhus das go galgá máhttit, seammá ii gáibiduvvo das go galgá diehtit. Son geavaha ovdamearkan duojáriid, geat máhttet árvvoštallat buriid ja buones čorvviid, ja geat dasto sáhttet čilget dan sutnje iežaset vásáhusaid geažil. Guttorm čállá, ahte son dalle sáhtta dadjat ahte son diehtá mo sii barget dan, muhto ii máhte dan ieš. (Guttorm 2010: 46–47.) Mihkkal Niillas Sara fas čilge, ahte árbevirolaš máhttu lea čadnojuvvon birgemii, olmmoš ferte diehtit mo ávkástallat birrasa valljodagaid. Sosiála soahpamušaid bokte olbmot mearridit mo geavahit birrasa ja árbevirolaš máhttui gullet dasto ráđđádallamat, gulahallan ja mitalusat. Árbevirolaš máhtut leat dávjá čadnon olbmuid ealáhussii. (Sara 2003: 124–127; Guttorm 2010: 50.)

Máhttofievrrideapmi lea čielgasit čadnon praktihkalaš ja árgabeaivvi doaimmaide, ja maddái máhttu ohppojuvvo ja oahpahuvvo mitalusaid bokte. Lea lunddolaš ahte olbmot leat ollu eanet dieđut iešguđet áššiid birra go mii sus lea máhttu, dasgo máhttu lea čadnojuvvon vásáhusaide. Kuokkanen (2009: 53) maid čatná oassálastima eamiálbmotdiedu guovddážii: «oahppan dáhphávvá geavada ja ádestallama bokte». Ii leat boastut čuočuhit, ahte olmmoš oažžu dieđuid oassálastedettiin dasgo oassálastimis maid sáhtta doaibmat analyhtalaš jurddašepmi, muhto oahppan «geavada ja ádestallama bokte» govvida čielgasit proseassa mii lea čadnon máhttui. Jos olmmoš masa nu searvá, oahppan dihte

juoidá ádestallama bokte, lea danne vai áiggošii oahppat ášši vai máhtá dan, ii dušše háhkat dieđu dan birra.

Jávohis máhttu

Doaba *jávohis máhttu* vuolgá engelasgiel doahpagis *tacit knowledge*, man dutki Michael Polanyi ovdanbuvttii girjjistis *The Tacit Dimension* (1966). Girjji dárogiel jorgalusa olgoža manábealde čuožžu, ahte girjjiis deattuhuvvo vásáhus ja ahte ii leat doarvái deattuhit teorehtalaš ja formála máhtu ja dieđu go galgá čilget dán doahpaga ja proseassaid mat leat čadnon dasa (Polanyi 2000 (1966)).

Geahčadan mo dát doaba lea geavahuvvon sámi dutkamis ja mo dat čuovgaha konteakstamáhtu vejolašvuodaid. Maja Dunfjeld lea guorahallan máttasámi ornamentihka hámi ja sisdoalu, ja son geavaha iežas dutkamis dárogiel doahpaga *taus kunnskap*, mii lea dakkár máhttu man ii ollásit sáhte čilget giela bokte. Dat sáhtá maidái leat máhttu man olmmoš ii háliit giela bokte artikuleret, dahje sáhtá leat maid nu ahte gielas eai leat doallelaš doahpagat maid oahpaheaddji sáhtášii geavahit go čilge áššiid oahpahallái. (Dunfjeld 2006: 17.) Dunfjeld čujuha filosofa Kjell S. Johannessenii (1999: 20) ja dasa, mo Johannessen geavaha Wittgensteina praksisfilosofija. Praktihkalaš máhttu lea guovddáš elemeanta jávohis máhtus, ja oahppanproseassa, mas oázžu praktihkalaš máhtu, doaibmá bargohárjehallama bokte. Dunfjeld geavaha Johannessena teorijja vuođu guokte doahpaga mat govvidit máhttodoahpaga dásiid: *gealbu* ja *árbemáhttu*. (Dunfjeld 2006: 17–18.) *Gealbu* máksá ávkki, jos olbmos lea kompetánsa dahje jos son lea skihkalaš (Nielsen 1979 (1934) s.v. *gæl'bo*; Kåven et al. 2002: 194). Go olbmos lea *gealbu* mas nu, de máksá ahte sus lea máhttu ja diehtu muhtin áššis, ja dán máhtu ja dieđu maid sáhtá sániiguin artikuleret. *Gealbu* ii dáidde buot deaivileamos doaba sámegillii. Rievtti mielde lea várra máhttu mii buoremusat vástida *gealbbu*, muhto jos dan geavaha, de massá gielalaš distinkšuvnnaid eará máhttodásiid ektui. *Árbemáhttu* dasto govvida máhttosirdinproseassa vudolaččat, go *árbi* čujuha sihke dovddiidusaide ja olmmošlaš gaskavuodaide ja luohttámuššii mii lea guovddáš dán proseassas.

Norgga Sámedikki giellakonferánsas 2011 badjeolmmoš John Mathis Utsi (2011) čilgii mo boazodoalu giella lea rievdan nuoraid gaskkas. Son geavahii doahpaga *árbemáhttu* go čilgii máhtu mii gullá boazodoalu doaimmaide, ja man láhkái giella lea dehálaš *árbemáhttu* seailuheamis, omd. go čilge gosa galgá

vuodjit ealu geahččat, mo guovlu lea ja guđe guovllus eallu lea manimus oidnon. Ollu nuorat eai šat hálddaš giela man badjeolbmot árbevirolaččat leat geavahan, ja oktan sivvan dasa lea go mánát leat unnit ah' unnit mielde beaivválaš boazo-doallobarggus. Dát muitala, ahte lea sáhka máhtus man olmmoš ii sáhte skáhppot dušše girjjiid ja čilgehusaid bokte, muhto son baicce ferte leat mielde barggus ja doaimmain gos leat maid dat olbmot geat čađa hálddašit máhtu. Dán proseassas ferte leat luohhtevašvuohta máhtu hálddašeaddji ja oahpahalli gaskkas, mii dasto dagaha ahte nubbi háliida skenket iežas máhtu nubbái árbin.

Dáidda dásiide gullá sihke estehtalaš ja praktihkalaš dimenšuvdna. Gealbu lea máhttu man sáhtta oahppat praktihkalaš barggu ja vásáhusaid bokte. Árbe-máhttu ii sáhte oahpahuvvot iige čilgejuvvot sániiguin, muhto duššefal praktihkalaš doaimmaid bokte. Olmmoš ferte ieš vásihit ášši dahje fenomena mas lea sáhka, ja iežas vásáhusaid bokte olahit árbemáhttodássái. Dan birra sáhtta dattege gula-hallat, omd. metaforaid ja ovdamearkkaid bokte. (Dunfjeld 2006: 18.)

Gunvor Guttorm maid čilge doahpagiid mat čatnasit árbemáhttui; son oaidná ahte doahpagiin *árbediehtu* ja *árbevierru* lea lagas oktavuohta. Árbevierru gaskkustuvvo, dat árbejuvvo juoga nu láhkái, das lea joatkka (Guttorm 2010: 46–47). Guttorm mielde buot dološ dieđuid sáhtášii lohkat árbediehtun, muhto jos geahččá doahpaga dálááiggi konteavsttas, de diehtolonohallan lea juoga mii sáhtta boatkanit. Guttorm de jearrá, go mii dálááiggis váldit atnui jávkan dábiid ja vieruid, sáhtta go dalle gohčodit dan árbevierrun? Árbevierru gullá ealli árbe-virru ja gaskkustuvvo buolvvas bulvii. Árbedieđus lea juogalágan joatkka, dat lea sirdašuvvan njálmmálaččat daguid dahje dávviriid bokte ja lea bistán muhtin áiggi ja dat sáhtta leat váldimin ruovttoluotta jávkan dábiid ja vieruid. Muitu lea guovddázis dákkár proseassas. (Guttorm 2010: 51–52, 60–68.)

Sáhtta várra šaddat odđa árbevierru, mas dološ dieđut leat vuodđun. Árbemáhttu govvida ealli árbevieru, mas máhttu sirdašuvvá buolvvas bulvii. Dát máhttolonohallan ii dáhpáhuva dušše verbála bagadallama bokte. Nils Jernsletten čállá *silent knowledge* birra ja čilge, ahte dat sáhtta čujuhit máhttui mii ii leat šat seilon, ja sáhtta mearkkašit ahte lea máhttu man ii sáhte čilget duššefal sániid ja čilgehusaid bokte (Jernsletten 1997: 89). Jan Henry Keskitalo čilgehus sulastahtta Dunfjeld *árbemáhttu*-doahpaga, go atná jávohis máhtu oassin árbevirolaš máhtus:

Máhttu eallá olbmo bokte ja nu olbmo doaimma dahje dagu bokte. Máhttu lea dego teaksta mii dađistaga muddejuvvo, ja dego diskursa mas leat ieš guđet

lágan dásit ja ieš guđet lágan beallálaččat. [...] Sisdoalu ja bargovugiid dáfus dájvja árbevirolaš máhttu vuosttažettiin dulkojuvvo praktihkalaš máhttun. Dat lea maiddá baikkálaš, sáhtta leat jávohis máhttu, dat fievrriduvvo buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin ja dat lea vuosttažettiin njálmmálaš. (Keskitalo 2009: 65.)

Lena Kappfjell (2008) dutká mo máttasámi identitehta govviduvvo máttasámi girjjálašvuodas. Son geavaha dutkamušastis máttasámegiel doahpaga *sjeavods maahtoe*. Kappfjell čilge, ahte árbevirolaš máhttu lea dás guovddázis ja deattuha olbmo siskkáldas posišuvnna kultuvrras mii lea mielde nannemin olbmuid gaskavuodaid. Olmmoš sáhtta olahit máhttodássái, mii eaktuda stuorra luohtta-muša olbmuid gaskkas, ja nu máhttu árbejuvvo kultuvrra siskkobealde. Dát lea guovddáš *sjeavods maahtoe* -doahpagii. (Kappfjell 2008: 17.) Kappfjell oaivvilda ahte *sjeavods maahtoe* vástida Polanyi doahpaga *tacit knowledge*, muhto *sjeavods maahtoe* -doahpagis dáidá vel viiddit mearkkašupmi (Kappfjell 2012: 10). Kappfjell (2008) vuodul sáhtta áddet, ahte *sjeavods maahtoe* govvida dilálašvuoda mii lea máttasámiid gaskkas nannoseappot čadnojuvvon kultuvrii go dábálaš oahpaheaddji-oahpahalli-oktavuodas, ja son oaidná ahte Dunfeld (2006) ii leat nu čiekŋalit geahčadan doahpaga kultuvrralaš fenomenan.

Dunfeld ii geavat máttasámi sániid *sjeavods maahtoe* muhto baicce dárogiel sániid *taus kunnskap*, Polanyi ja Johannessena definišuvnnaid mielde. Jan Henry Keskitalo (2009), geasa čujuhan dás ovdalis, fas govvida *jávohis máhtu* eanet kultuvrralaš fenomenan. Son čatná máhtu čielgasit praktihkalaš bargovugiide ja buolvvaid gaskavuhtii, muhto son ii dađi eanet problematisere jávohis máhtu. Rauna Kuokkanen čilge, ahte árbevirolaš ealáhussii dahje árbevirolaš bargui gullevaš sánit sisttisdollet «jaskes dieduid». Doahpaga sisdoallu sáhtta leat oassin árbevirolaš máhtus masa dat guoská. (Kuokkanen 2009: 52.) Aimo Aikio maid orru jávohis dieđu oktavuodas giedahallamin eanet analyhtalaš dási. Dát boahtá ovdan omd. mitalusain, ja muđuige olbmo dáidduin ja máhtuin. (Aikio 2010: 21, 77.)

Mun guorrasan Keskitalo sámegiel *jávohis máhttu* -definišuvdnii go dat lea nu čielgasit čadnojuvvon praktihkalaš máhttui ja vásáhusaide. Oahppan dáhphuvvá dájvja giela bokte, ja Kuokkanen deattuha ge dán:

Giella lea dieđu vuorká ja dan bokte dieđut ja máhttu sirdojuvvojit buolvvas nubbái. [...] Giella hukse vugiid geahččat máilmmi, eallit das ja gulahallat dainna. (Kuokkanen 2009: 52.)

Dát dáhpáhuvvá árbevirolaš ealáhusain, nu mo boazodoalus ja guolásteamis, mas lea sierra fágagiella (Kuokkanen 2009: 52). Nils Jernsletten (1997: 87) čállá mo árbevirolaš máhttu fievrriduvvo vásáhusaid bokte, buolvvaid gaskkas. Erenoamážit gealbu ja árbemáhttu govvidit máhtu mii lea olbmos guhte máhtta sámegiela ja dasto sáhtta áddet siskkáldas kodaid mat doibmet sami kultuvrras. Giela han dieđusge sáhtta oahppat artikulerejuvvon njuolgadusaid bokte, muhto giela siskkáldas mearkkašumiid ja konnotašuvdnadásiid oahppan gáibida čiekŋalut áddejumi. Gaski čilge, ahte siskkáldas kulturáddejumi ávkkástallan ii mearkkaš ahte omd. sámegielhállit dainna ovdamuniin leat fuotnumin earáid. Dat mearkkaša dan, ahte son guhte ollásit ádde koda sáhtta dasge ávkkástallat. (Gaski 2007: 105; vrd. Gaski 1997: 210–212.) Laila Susanne Vars (2007: 126) ii loga álkin oaidnit ja áddet buot sami árbevieruid: «[L]ea váttis sutnje gii ii ádde sámegiela ja dan erenoamáš geažuhan hupmanmálle, áddet buot beliid dan gulahallamis mii samiin lea gaskaneaset». Aimo Aikio deattuha siskkáldas kulturamáhtu, go dutkin sus lea ovdamunni dovdat mielbargiid (diehtoaddiid):

Navden, go dovddan muitaleaddji duogáža, de sáhtán čilget ja vuhtii váldit dáhpáhusaid, mat leat muitalusa vuodđun. Dakkáraš diehtu lea implisihtalaš dieđu hápmásaš, ng. jaskes diehtu. Dakkár diehtu berre leat oppalaš diehtu, vai dan vuodul sáhtta áddet ja dulkot olbmo ovdanbuktimiid dahje láhttema. (Aikio 2010: 21.)

Dát muittuha maid das, maid mánggas dadjet luđiid ja luohtedajahusaid birra ja mo daid sáhtta áddet. Olmmoš, geas lea siskkáldas konteakstamáhttu, sáhtta oažžut čiekŋalut áddejumi sisdoalus.

Máhttu ja diehtu teakstadulkomis

Čuovvovažžan leat moadde ovdamearkka *Árbbolaččat*-trilogiija teavsttas, maid bokte muitalan mo mu iežan kultuvrralaš áddejupmi doaibmá dulkonproseassas.

Lea go mu diehtu dahje máhttu sámii eallima ja kultuvrra birra mii lea dulkoma vuodđun, vai lea go mii nu eará?

Vuosttas *Árbbolaččat*-románas (Vest 1997) govviduvvo váldopersovvna Heaikka čállinprošeakta. Heaikka lea orron mánja jagi máddin oaivegávpogis ja lea máhccan fas iežas ruovttubáikái, Máhteabáikái. Son áigu čállit Máhteabáikki sohka- ja historjágirjji, juoga mii ii leat dábálaš Davvi-Sámis 1960-logus. Heaikka vilbealli Ánde áigu veahkehit Heaikka fidnet geaidno- ja snihkkárbargguid, muhto Heaikka ii dáhto dan (Vest 1997: 9–10). Son vástida vilbeallásis ná:

– Giitu ollu rávvagiid ovddas. In bala albma barggus, jearaldat ii leat láikodagas. Don it ádde, itge leat áidna, naba ieš? (Vest 1997: 10.)

Gili olbmot ellet vuodđoealáhusservodagas. Teavsttas boahtá bures ovdan dat, ahte konkrehta, praktihkalaš bargu adnojuvvo albma bargun ja ahte Máhteabáikkis čállinbargu lea ain ollu olbmuidemas ja áddemeahttun bargu 1960-logu álggus. Dán seamma lean ieš maid vásihan, go álggahin oahpuidan universitehtas 1990-logu álggus. Mu áhkku, gii lei riegiidan 1906, lávii jearrat mus maid mun barggan dan universitehtas. Jos vástidin ahte logan sámegiela, de ii láven dasa šat nu ollu dadjat. Son gulai dieđusge, ahte mun ledjen fas sámástiŋgoahtán sutnje, muhto ii dat universitehtalohkan dáiddán šaddat dađi čielgaseabbon sutnje. Ii ge mu manjit bargu buohcevesius, konsuleantan ja dulkan, orron dat ge áhkku nu áddehahti, muhto go de bargagohten universitehtas oahpaheaddjin, dalle áhkku de illudii. Oahpaheaddjibargu lei sutnje eanet konkrehta ja dalle son didii ahte mun dinen ruđa ja birgen bures. Áidna maid son lávii jearahit lei ahte dinejin go mun dan mađe ahte birgen.

Sámis gávdnojit mánggat ovdamearkkat das mii adnojuvvui albma bargun árbevirolaš sámii servodagas. Beakkán Iver Joks rohkis ledje maid stuorra váttisvuodát dohkkehuvvot dáiddárin iežas ruovttubáikkis Kárášjogas, ja mánggas eai atnán dáiddabarggu albma bargun. Son fertii fárret eret Kárášjogas. Son sajáiduvai Tromsii ja orui doppe dassázii go jámii. *Árbbolaččat*-románas Máhteabáikkis eanaš olbmot leat dálolaččat, eai ge ádde riehta Heaikka čállinviggamušaid. Geahčadan čuovvovaččat dan mo Heaikka de láhte go šaddá sáhka su čállinprošeavttas, ja maid son ieš jurddaša dan birra. Dá dialoga, mas Heaikka vilbealli Lemet lea fitnamin Máhteabáikkis gallemin eatnis ja vieljas, Ánde:

– Na mo dat orru vuot dáppe Sámis? – Gal dohkke gal dáppege. – Heaika lea girjji čállimin, muitalii Áhkku. – Vehá ruccistan dušše. Ii dat leatban dan veara ahte das gánneta ášši ráhkadit. (Vest 1997: 25.)

Nuppi háve lea Heaika fitnamin gonagasriikkas, Márkanis gávppašeamen. Nillá, geainna Heaika lea johtán Márkanii, muitala muhtin nissonii gii Heaika lea:

– Áleahtta, duo lea almmái mas bissu liánta gieđas vaikko ii jáhkášii. – Dušše vehá áiggegollun ruccistan, ii das gánnet ášši ráhkadit. (Vest 1997: 199.)

Heaika lea dialogain viehka vuolleglaš iežas čállimiin ja ii dáhto bajidit iežas, ii ge dan birra olus hállat. Bajábeale dialogain govviduvvo maid árbevirolaš sámi gulahallanvuohki: sápmelaš ii láve rápmot iežas njuolgga earáid gullut. Dát ii mávsse dan, ahte olmmoš ii dieđe makkár dáiddut ja árvvut sus leat, muhto ii leat dábálaš ahte olmmoš ieš hállá daid birra. Harald Gaski muitala ahte sámiid gaskkas leat mánggalágan gulahallanhámit mat deattuhit vuollegášvuoda eanet go dan ahte olmmoš lea njuolggočolat. Muhto dát hámit leat dál nuppástuvvamin. (NRK Sápmi 18.2.2011.)

Go lohka Heaikka iežas jurdagiid prošeavtta birra, de lohkki ovdii albmana eará govva, mii muitala man divrras ja árvvolaš girjeprošeakta duođaid lea sutnje. *Árbbolaččat* álgá ge Heaikka čállinbargguin:

Dát lei dehálaš bargu iige olggobealde boahtti šlápma ožžon hehttet su ollašuhhtimis stuorra jurdaga. (Vest 1997: 5.)

Dadistaga okta nubbi cealkka nanne ja geardduha man dehálažžan Heaika atná iežas barggu:

Diedusge doppe gávdnošii boaldinmuorra, muhto buot deháleamos lea dát čállinbargu. Vuos dat, easkka dasto bohtet eará áššit. (Vest 1997: 11.)

Sáhtášinhan iešge geahččalit, muhto go ii oalleláhkai asttašii go lea dát čállinbargu, son jurddaša, ja coggá dálvebiktasa badjelii. (Vest 1997: 12.)

Muhto bargu gal maid orusta moatte beaivái, ja dat lea stuorra vahát, dego ášši lea aiddo čielgagohtán. (Vest 1997: 15.)

Fuomáša ahte dálvvi muorat leat garra barggu duohken, son ii leat mihkkege muorračuohppiid, muhto lea riegiádan eará bargguid várás. (Vest 1997: 14.)

Dát čuovvovaš sitáhta čohkke mu mielas oktii buot eará sitáhtaid mearkkašumi:

Millii bohtá vuot dat čállinbargu, miella njuorrá go jurddaša dan birra, mun lean Máhte báikki historjja čállimin ja bajidan min gili almmolaš dihtui, mun in leat eallán duššas, báhcá juoba juoga mearka go áigi lea mus guođđán. (Vest 1997: 85.)

Dieđut čállinbarggu dehálašvuodas, mat bohtet ovdan teavstta álggus buotdiehtti muitaleaddji bokte, leat dušše lohkki várás, eará persovnnat eai beasa goassege diehtit maidege daid birra. Bajábeale sitáhtas oaidná mo muitaleapmi molsu vuosttaspersovdna- ja goalmátpersovdna-muitaleaddji gaskkas, go Heaikka jurdagat govviduvvojit. Dát lea maid dábalaš sámi njálmmálaš árbevierus ja dahká dan, ahte muitalus eallá ja šaddá gelddoleabbon.

Čuovvovaš dialogaovdamearkkas váldopersovdna Heaika ja kránnjánisu Káhtarin háleštallaba. Dát dáhpáhuuvá ráiddu nuppi girjjiis (Vest 2002). Heaika lea bargamin nuppi girjeproseavttain mas áigu čállit Heargenjár-Lásse birra. Heargenjár-Lásse lei áddjá guhte elii guovllus moadde buolvva áigi. Káhtarin lea muitalan Heikii dán ádjá birra, ja nisu oaidná Heaikka proseavtta vejolašvuhtan oažžut iežas nama girjearpmad gaskii. Káhtarin ángirušša vai Heaika finašii Stálonjárggas gos su viellja orru, oažžun dihte eanet dieđuid ádjá birra:

- Nu ahte jos finašit ieš Stálonjárggas de fidnešit doppe vel ollu lasi dieđuid, dajai Káhtarin ja leikii Heikii káfe.
 - Fitnat gal measta seadašii.
 - Sihkkarit gánnetivčče.
 - Na gánnetivčče várra.
 - Sáhtašeimme fitnat ovtas, bivde Nillá sáhttui.
 - Ii datge leat munnuidda veadjemeahttun, árvalii Heaika ja juhkagođii káfe.
- (Vest 2002: 223.)

Dialogas sáhtta vuohttit, ahte Heaika ii ángiruša seammá ollu mátkki hárrái go Káhtarin. Heaika lea dattege viehka várrugas, son eambbo geažida ahte sus ii dáidde nu miella mátkkoštit. Dialoga Heaikka ja Káhtariinna gaskkas gullá

viiddit oktavuhtii, sihke teavstta ja konteavstta hárrái; geažideapmi lea sámiiid gaskkas dábálaš gulahallanvuohki go lea juoga maid ii áiggo dadjat njuolgga. Dán oktavuodas Heaika dáidá dan dahkat garvin dihte konflikttaid Káhtariinnain. Sáhtta maiddá leat danin go ii háliit soardit Káhtariinna dovdduid ja seammás ii háliit movttiidit su vel eanet mátkki hárrái. Heaikka konditionála geavaheapmi «...seadašii», «...gánnetivčče várra.» nanne Heaikka gulahallangealbba. Heaika garvá konfliktta ja viggá hui olmmošlaččat geažidit iežas posišuvnna Káhtariinnai. Ovdal dialoga lea teakstaoassi, mas boahtá ovdan dat maid Heaika jurddaša dán čállinprošeavtta hárrái. Teakstaoassi lea gaskkustuvvon goalmátpersovdna-muitaleaddji bokte:

Son lei juo eahpidišgohtán gánnehiigo guoradišgohtit Heargenjár-Lásse mohkkás eallinbálgá, leigo oppalohkái jierbmájit jurddašuvvon loaktit searaid diekkár eahpesihkkaris fidnui, go sus lei ollu dehálutge bargu, mii lei datge vel sakka gaskan. (Vest 2002: 223.)

Sáhtta dadjat ahte dás implisihta čáli doaibmá teakstadásis lohkki áddejumi dáfus; dat duodašta gova mii boahtá ovdan dialogas ja nanne konnotatiiva dulko-ma geažideami mearkkašumi hárrái.

Gulahallan ja kultuvrralaš sensitivitehta

Ovdamearkkat *Árbbolaččat*-ráiddus govvidit gulahallandilálašvuodaid teavstta persovnnaid gaskkas. Mu konteavsttalaš dulkonvuoddu leat diedut ja máhttu mat mus leat dákkár gulahallanvugiid birra, go lean ieš bajásšaddan daiguin. In leat olles mánná- ja nuorravuoda leamaš sámegielat, muhto dát leat liikká hállan-vuogit maid lean vásihan maiddá go sámegielat olbmot leat gulahallan dárogillii. Maŋŋil go ieš fas ohppen sámegiela, de lean beassan čiekŋudit sámi beaivválaš giela gulahallanvugiid mearkkašumiide. Láven ieš ge geavahit geažideamiid, vaikko mun sáhtán leat viehka njuolggočcoalat.

Mus leat diedut das mo dákkár gulahallan doaibmá, ja go lea sáhka mu máhtus dáid áššiid birra, de lea váttis čilget justa man lágan máhttu dat lea. Munnje orrot Dunfjeld, Kappfjell, Jernsletten ja Keskitalo čilgehusat jávohis máhtu birra lahkaneamen dasa maid geahččalan čilget iežan máhtustan. Anán dán oasi iežan máhtus, Dunfjeld mielde, gealbun ja árbemáhttun masa searvvan, Kappfjell

mielde oktasaš searvemáhttun (*shared knowledge*), go dát vuolgá servvoštallamis mas mu iežan kulturáddejupmi vuolgá.

Mu smávva guorahallan dás, ja dasa čadnon jurddašaddamat, buktet munnje dakkár gova ahte teakstalahkaneamis lea juogalágan dialoga mu, lohkkín, ja teavstta gaskkas. Dán dialogas dasto konteaksta ja kulturáddejupmi doibmet gáldun. Máhttu ja diehtu leat sihke mu kulturáddejumi ja konteavsttalaš lahkaneami vuodđu ja mu girjjálašvuodaanalyhtalaš gealbba vuodđu. Dát ollislaš oahppu doaibmá gaskkusteadjin lohkki, olgguldas konteavstta, teavstta ja teavstta konteavstta gaskkas. *Árbbolaččat*-ráiddus leat maid guollebivdodáhpáhusat ja sáhtán dulkot daid, muhto dat lea eanet mu dieduid duohken go praktihkalaš máhtu duohken. In sáhte dadjat ahte máhtán firpmiid suohpput go mus eai leat alddán nu ollu vásáhusat das, vaikko lean leamaš mielde bivddus.

Girjjálašvuodadutkit diehtelas geavahit sensitivitehta mas implisihta čálli doaibmá dulkongaskaoapmin teavsttasiskkáldas analysas. Sáhtá go son dadjat ahte mus lea iežan kulturáddejumis kultuvrralaš sensitivitehta man mun geavahan teakstalahkananeamis? Lea go son dát juoga mii vuolgá mu duogázis ja gullá árbe-máhttui? In oro máhttimin riehta artikuleret dovddu mii mus lea go muhtumin logan teakstaosiid ja dovddan ahte «dát lea mo nu munnje oahpis». (Vrd. Balto & Østmo 2009: 28.) Oahpisvuolta rahpá vejolašvuodaid oaidnit sihke áigojuvvon dulkonvejolašvuodaid ja eará vejolaš implikašuvnnaid ja konnotašuvnnaid mat ihtet teavsttas (vrd. Gaski 1997: 210, 212). Dajan ge Hirvonen (1999: 39) mielde: «[...] dutkan ii šatta dađe buorebun dahje objektiivvalaččabun, leš dal dutki ieš dutkanjoavkku lahttun dahje ii», muhto kulturáddejupmi, kultuvrralaš sensitivitehta ja didolašvuolta dáid hárrái buktet šattolaš dulkonvejolašvuodaid dutkáiguhte lea válljen dutkat iežas kultuvrii gullevaš fáttáid.

Hástalus ovddosguvlui dutkiide, maiddá eará fágasurggiin, lea guorahallat mo sin kultur- ja giellamáhtus, ja eará konteakstamáhtus, sáhtá vuodđudit fágatearpmaid ja geavahit daid akademiijas. Iežan fágasuorggis lea somá geahččat mo sámi estetihkkadutkan ovdána ja mo mii sáhttit hutkat buriid tearpmaid maid sáhttit geavahit girjjálašvuoda dutkamis ja teakstalahkaneamis, ja mo dát sáhtá ovddidit fágalaš ságastallama.

Gáldut

Materiála

Vest 1997 = Vest, Jovnna-Ánde 1997: *Árbbolaččat. Vuosttas oassi*. Kárášjohka: Davvi Girji

Vest 2002 = Vest, Jovnna-Ánde 2002: *Árbbolaččat. Nubbi oassi*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

Aikio, Aimo 2010: *Olmmošhan gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

B[a]lto, Asta Mitkijá & Østmo, Liv 2009: Mánngakultuvrralašvuođa oahpu sámáidathtin Sámi allaskuvllas. – *Sámi diedalaš áigečála* 1–2/2009: 25–45.

Dunfjeld, Maja 2006: *Tjaalehtjimmie. Form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien Sijte.

Gaski, Harald 1997: Voice in the Margin: A Suitable Place for a Minority Language? – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. Karasjok: Davvi Girji. 199–220.

Gaski, Harald 2007: Juoigan – sámii musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka. – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: SámiKopiiija. 95–122.

Guttorm, Gunvor 2010 : Árbediehtu, álgoálbmotdiehtu ja duodji. – Gunvor Guttorm (doaimm.), *Duodjáriis duojarat. Duddjon ealiha duodjedigaštallama*. Kárášjohka: Davvi Girji. 45–70.

Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.

Jernsletten, Nils 1997: Sami Traditional Terminology: Professional Terms Concerning Salmon, Reindeer and Snow. – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. Karasjok: Davvi Girji. 86–108.

Johannessen, Kjell S. 1999: *Praxis och tyst kunnande*. Stockholm: Dialoger.

Kappfjell, Lena 2008: *Vuelieh jih tjihtesh. 3 voernges áarjelsaemien vaajestæjjah*. SÁMIacademica. Karasjok: ČálliidLágádus.

Kappfjell, Lena 2012: Kunnskapsbegrepet i urfolksdiskursen. [Giehtačálus.]

- Keskitalo, Jan Henry 2009: Sámi máhttu ja skuvlamáhttu: teorehtalaš geahčastat. – *Sámi diedđalaš áigečála* 1–2/2009: 62–75.
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. SÁMIacademica 2. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Kvernmo, Siv & Stordahl, Vigdis 1990: Fra same til akademiker = fra deltaker til observatør. – *Sami Medica* 1/1990: 4–10.
- Kåven, Brita & Jernsletten, Johan & Nordal, Ingrid & Eira, John Henrik & Solbakk, Aage 2002: *Sámi-dáru sátnegirji. Samisk-norsk ordbok*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Nielsen, Konrad 1979 (1934): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. II. G–M*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NRK Sápmi 18.2.2011 = Balto, Thoralf: Sámi gulahallanhámit rievdamin. NRK Sápmi 18.2.2011. <http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/ardna/1.7513359> (23.2.2011).
- Polanyi, Michael 2000 (1966): *Den tause dimensjonen. En introduksjon til taus kunnskap*. Oslo: Spartacus.
- Sara, Mikkel Nils 2003: Árbevirolaš sámi diedđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaimm.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforppma 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágádus. 121–138.
- Smith, Graham Hingangaroa 2003: *Kaupapa Maori Theory: Theorizing Indigenous Transformation of Education & Schooling*. Kaupapa Maori Symposium. NZARE / AARE Joint Conference, Auckland, N.Z., December 2003. <<http://www.aare.edu.au/03pap/pih03342.pdf>> (23.3.2012).
- Smith, Linda Tuhiwai 2004 (1999): *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London – New York: Zed Books; Dunedin: University of Otago Press.
- Stoor, Krister 2007: *Juoiganmuitalusat – Jojkerättelser. En studie av jojkens narrativa egenskaper*. Sámi dutkan – Samiska studier – Sami Studies 4. Umeå: Umeå universitet.
- Vars, Laila Susanne 2007: Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu? – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: Sámikopiija. 123–167.

Eará gáldut

Gaski, Harald 2010 = Indigenous Methodology in Practice: Applying Sami Aesthetics in Analysis of Modern Sami Poetry. Logaldallan konferánsas «Challenging Colonialism and Homogenizing Modernity» Romssa universitehtas 7.10.2010.

Gaski, Harald 2011 = Why Context Matters: Sami Aesthetics on Traditional and Contemporary Sami Poetry. Logaldallan PhD-kurssas «Indigenous Methodology» Romssa universitehtas 27.1.2011.

Porsanger, Jelena 2011 = Indigenous Methodologies and the Academy: Theorizing, Concepts, Priorities, and Power Relations. Logaldallan PhD-kurssas «Indigenous Methodology» Romssa universitehtas 27.1.2011.

Utsi, John Mathis 2011 = Boazodoalu gielladilli. Sámedikki giellakonferánsa Tromssas 11.–12.5.2011.

“This is somehow familiar to me” – Cultural understanding and context in literary analysis

I often ask myself: how can I use my cultural knowledge when working with literary texts written by Sami authors? In this article I discuss how I can incorporate cultural understanding and context, together with common literary devices into my literary analysis. This forms part of my PhD project, “Coping strategies in the trilogy *Árbbolaččat* (1997–2005) by the Sami novelist Jovnna-Ánde Vest”. Sometimes when reading i.e. dialogues, I get the feeling that they are somehow familiar to me. In order to figure this out, and to try to explain these feelings, I examine what Sámi academics have written regarding cultural understanding, cultural sensitivity, tacit knowledge and the distinction between *máhhtu* and *diehtu*. Both words mean ‘knowledge’ in English. *Máhhtu* refers to experiential knowledge while *diehtu* refers to analytical knowledge. In order to illustrate this distinction, knowing for example how to speak Sámi would constitute *máhhtu* as opposed to *diehtu*, which, for example, would be knowing about the Sámi language. I also refer to different forms of hints and allusions as well as to familiarity with Sámi history and culture as different types of knowledge. When using personal experience in research, an awareness of blind spots is crucial, and as a researcher, one has to be conscious of this. My conclusion is that cultural sensitivity, cultural understanding and a conscious use of cultural knowledge are all valuable sources providing fruitful interpretation potential for researchers who choose to do their research in areas related to their own culture, in this case literary fiction.

Keywords: literary analysis, cultural understanding, traditional knowledge, transmission of knowledge

LILL TOVE FREDRIKSEN
University of Tromsø
lill.tove.fredriksen@uit.no

Norgga beale oahppoplána *doaibmi guovttegielatvuohta* – mo dan meroštallat?

NILS ØIVIND HELANDER

Sámi allaskuvla

Norgga beale oahppoplánaid mielde oahpahusa gielalaš ulbmil lea dahkat ohppiid doaibmi guovttegielagin. Artihkkalis guorahallojuvvo mo doaibmi guovttegielatvuoda sáhtá meroštallat. Skuvlla giellaoahpahusa vuodđun lea normerejuvvon giella, mii geavahuvvo oahppogirjiin. Dákkár normatiiva oainnu mielde guovttegielat olbmo giellamáhttu dábálaččat buohtastahttojuvvo ovttagielat olbmo giellamáhtuin ja danin guovttegielasteapmi dahje koda-molsun dábálaččat ii adnojuvvo vuogas giellageavaheapmin. Artihkkalis guorahallojuvvo maiddái mo guovttegielat olbmo giellamáhttui gullá heivvolaš gulahallandilálašvuodas sáhttit guovttegielastit. Loahpas giedahallojuvvo vel matematihkkaoahpahusa giella, man birra ságastallojuvvo dávjá sihke skuvllas ja maiddái mediain.

Fáddásánit: doaibmi guovttegielatvuohta, guovttegielasteapmi, matematihkka sámegeillii

Álggahus

Dán artihkkalis guorahalan dálá Norgga beale oahppoplánas namuhuvvon *doaibmi guovttegielatvuoda* ja suokkardalan mo dan sáhtá dárkileappot meroštallat. Suokkardalan giela monolingála ja bilingála aspeavttas sihke ráhkadusa ja doaimma ektui, ja geahčan mo dan vuodul sáhtá meroštallat doaibmi guovttegielatvuoda. Artihkkalis válddán maiddai ovdan guovttegielatvuoda goalmmmát dimenšuvnna, ng. guovttegielasteami, ja čájehan mo dange sáhtá ja berre váldit mielde giellaoahpahussii. Guorahalan doaibmi guovttegielatvuoda «Sámegeiella vuosttašgiellan, sámegeiella 1 – oahppoplána» (Máhttolokten 2008: 41–53) ja «Dárogeiella ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan – oahppoplána» (Máhttolokten 2008: 67–79) vuodul. (Oanidan dán čállosa várás oahppoplánaid namaid ja namuhan daid sámegeiella oahppoplánan ja dárogeiella oahppoplánan.) Guorahalan maiddái guovttegielatvuoda matematihka oahpahusa ektui, go oahpahusgiella nu čielgasit váikkuha dasa, man gillii logut geavahuvvojit guovttegielagiid gaskkas. Skuvlaoahpahusas matematihkka lea dat fága man oktavuodas giellageavaheapmi dávjá láve badjánit sáhkafáddán. Ráddjen oahppoplánaid guorahallama 1.–10. cehkiide.

Guovttegielatvuohta mángga oainnus

Máilmmis leat eambo guovttegielatgat go ovttagielatgat (Baker 2011: 66). Dattege lea guovttegielatvuohta olu guovlluin adnojuvvon heahtin ja vel váralažžange riikkaid ideologijaid ektui, main ulbmil lea duddjot gielalaččat ideanttalaš servodaga – okta riika, okta álbmot ja okta giella – ja danin dat lea vuosttilduvvon ja vel gildojuvvonge almmolaš geavahusas. Servodaga ja erenoamážit eiseválddiid giellapolitihkka speadjalastá árvo- ja váldegažaldagaid. Guovttegielatvuohta lea dohkkehuvvon ja dorjojuvvonge vel unnitlogu giellan, jos giellageavaheddiin lea omd. ekonomalaš ja sosiála stáhtus mii dahká dan vejolažžan. (Gč. omd. Baker 2011 ja García 2009.) Skuvla lea adnojuvvon beaktilis veahkkeneavvun sihke guovttegielatvuođa eastadeames ja ovddideames, ja danin almmolaš guovttegielatvuođa oainnut bohtetge čielgasit ovdan aiddo skuvlapolitihkas.

Dán oktavuodas lea sáhka guovttegielatvuođas, man ulbmil lea duddjot oahppái eatnigiella ja riikka váldogiella máhtu nu, ahte goappašiid gielain juksojuvvo doaibmi njálmmálaš ja čálalaš gelbbolašvuohta. Dát ulbmil dahká skuvlla guovttegielatvuođa erenoamážin dan ektui, mo guovttegielatvuohta muđui láve doaibmat olu guovttegielat servodagain, gos gielain lea iešguđetlágan bargujuohku, omd. priváhta ja almmolaš geavahusas dahje njálmmálaš ja čálalaš anus. Sámegiella stáhtus almmolaš giellan dahká sihke vejolažžan ja dárbblašlažžan nannet giella geavahanvejolašvuođaid.

Guovttegielatvuođa čilgemis skuvlaoahpahusas geavahuvvo dávjá guovttijuohku subtraktiiva ja additiiva guovttegielatvuohta. Ovddibuin oaivvilduvvo nuppi giella, dávjá minoritehta giella, jávkadeapmi skuvlagiellan jogo álggu rájes dahje dadistaga go odđa giella, dábálaččat riikka váldogiella, lea oahppamin. Mañibuin fas oaivvilduvvo odđa giella oahppan lassin ja goappašiid gielaid bisuheapmi skuvlamannolaga áigge. (Gč. omd. Baker 2011 ja Øzerk 2007.) García (2009) evttoha lassin vel rekursiiva ja dynámalaš modealla. Rekursiiva modealla govvida masson giella ruovttoluotta váldima, ja dán modealla mielde ohppiin sáhtta leat lagas oktavuodas dihto giellageavahanvugiide. Sámi konteavsttas dáinna modeallain sáhtta govvidit giellaalaskahttinproseassaid. Dynámalaš modealla ii govvit dušše guovttegielatvuođa muhto vuodđuduvvá mánggagielatvuhtii (nugo dat álggos lea geavahuvvon EU giellapolitihka hábmemis), mii dán jahkeduhát áigge dárbbášuvvo sihke riikkaid rasttildeaddji ja multimodála oktavuodain. (García 2009: 53–55.) Skuvlla giellaoahppoplánat čuvvot additiiva guovttegielatvuođa modealla.

Oahppoplánat ja doaibmi guovttegielatvuohta

Sámegiela sadii skuvlaoahpahusas lea mángga láhkai earálágan go riikka váldogiela sadii. Okta stuorámus erohusain lea ahte sámegiella oahpahusgiellan galgá oktan dárogielain duddjot doaibmi guovttegielatvuođa. Doaibmi guovttegielatvuohta orru man nu láhkai áddejuvvomin iešalddis nu čielga doaban ahte dan ii oro leamaš dárbu dađe eambo čilget. Dát ulbmil leamaš oahppoplánain jagi 1987 minsttarplána rájes, ja dan birra daddjo dávjá dušše hui oppalaččat:

Áigumuš ahte sámi oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielagin lea dákkár oassi mas dárú ja sámi servodaga dárbbut bohtet ovttaide. (NAČ 2000: 3: 112.)

Áigumuššan sámi ohppiid oahpahusain ferte leat ahte ollásii galget máhttit sámegiela ja dovdat sámi kultuvrra. Áigumuššan maiddáii lea ahte galget ovdánit doaibmi guovttegielalažžan vai sáhttet dovdat iežaset leame ruovttusteaset guovtti kultuvrras. (NAČ 2000: 3: 21.)

Vuodđoskuvlafálaldat galgá ráhkkanahhtit ohppiid nu ahte sii sáhttet doaimmat sihke sámi servodagas ja riikaservodagas. Sii galget šaddat doaibmi guovttegielagin nu ahte birgejit vaikko gos Norgga riikka rájiid siste. (Magma 2011: 65.)

Doaibmi guovttegielatvuođa doahpaga váilevaš meroštallamii lea ee. Todal (2009) čujuhan. Øzerk (2008) čállá doaibmi guovttegielatvuođa birra oppalaččat pedagogalaš perspektiivvas, mas deattuha doaibmi guovttegielatvuođa identitehta, kultuvrra, doabaádejumi ja máhttoduddjoma perspektiivvas.

Skuvlla oahpahusa oktavuodas daddjo muhtimin mihttomearrin leat ahte oahppit galget šaddat ollásit guovttegielagin, dárogillii «fullt ut tospråklige». Ii datge leat dađe dárkileappot čilgejuvvon go ahte oahppit galget máhttit sámegiela ja dovdat sámi kultuvrra ja seammás hálddašit dárogiela ja dárú kultuvrra nu ahte sáhttet eallit oadjebassan guovtti kultuvrras. (St.meld. nr. 29.) *Doaibmi guovttegielatvuohta* ja *ollásit guovttegielat* leat dán vuodul dulkomis oppalaččat nu, ahte leat stuora vuordámušat sámegiela ohppiid sámegiela ja dárogiel máhtu dássái. Guovttegielaga giellamáhttu buohtastahttojuvvo dávjá ovttagielaga giellamáhtuin mii láve adnojuvvot norbman, man ektui guovttegielaga giellamáhttu veardiduvvo ja árvvoštallojuvvo.

Vaikko sámegiela ja dárogiela oahppoplánain deattuhuvvo doaibmi guovttegielatvuohta, de lea čielggas ahte engelasgiela oahppoplána ulbmiliid mielde sámegielat oahppit duddjogohtet golmmagielat máhtu vuosttaš skuvlajagi rájes. Engelasgiela oahppoplánas daddjo ahte eat birge guhká engelasgiela haga ja ahte lea dárbbášlaš hálddašit engelasgiela

[...] vai sáhttit guldalit, hupmat, lohkat ja čállit ja vai sáhttit heivehit giela ain eanet fáttáide ja gulahallandilálašvuođaide. Mii fertet máhttit earuhit njálmmálaš ja čálalaš giellageavaheami ja formála ja eahpeformála giellageavaheami. Muđui fertet maid máhttit vuhtiiváldit kultuvrralaš ovtastallanvieruid ja olmmošvirolašvuođa go giela atnit. (Máhttolokten 2008: 136.)

Dákkár giellaoahpahusa mihttomeari mielde duddjojuvvo skuvlamannolaga áigge nu nana engelasgiela máhttu ahte sámegielat ohppiid, geat vedjet dáid gáibádusaid deavdit, sáhtta buori muddui lohkat doaibmi golmmagielagin. Dárogiela oahppoplánas namuhuvvo giella ja kultuvra -oasis, ahte dárogiela oahpahus galgá «dahkat ohppiid didolažžan iežaset mánggagielalašvuođa hárrái» (Máhttolokten 2008: 68).

Vaikko doaibmi guovttegielatvuohta ii leatge doaban dađe dárkileappot meroštallojuvvon oahppoplánas, de das sáhtta oažžut eambbo čielgasa go dárkileappot guorahallá sámegiela ja dárogiela oahppoplánaid. Maiddá sámegiella nubbingiellan -oahppoplána ulbmil lea ahte sámegiella ovtta dárogielain galgá «bidjat vuođu ohppiid doaibmi guovttegielalašvuođa ovdánahttimii», muhto dán artihkkalis in guorahala dan plána.

Goappašiid oahppoplánain deattuhuvvojit seammá vuodđogálggat go buot eará skuvlafágain, ja dat leat integrerejuvvon gelbbolašvuodamihttomeriide, main lea guovddáš sadii gustojeaddji oahppoplánas. Dát vuodđogálggat leat hállangielmáhttu hállin ja guldaleaddjin, čálamáhttu lohkkinn ja čállin, rehkenastinmáhttu mii oktan giellagelbbolašvuodain duddjo vuođu doabaovdánahttimii, logihkalaš jurddašeapmái ja čuolbmačoavdimii, ja dasto lea vel digitála reaidduid geavahanmáhttu odđáigásaš gulahallangaskoapmin (Máhttolokten 2008: 43–44). Buot dáid gálggaid hálddašeapmi lea dálá oahppoplána doaibmi guovttegielatvuođa vuodđun.

Sámegiela oahppoplánas 7. jahkeceahki gelbbolašvuodamihttomeriin leat Giella geavahas -oasis moadde čuoggá, main lea vuorddehahtti ahte sámi-dáru guovttegielatvuohta boahká ovdan. Nubbi guoská loatnasániid heiveheapmái, ja

nuppis fas daddjo ahte oahppi galgá máhttit «selvehit movt eanetlogugielat leat váikkuhan ja ain váikkuhit sámegillii». Vuodđoskuvlamannolaga loahpageahčen namuhuvvo guovtte- ja mánggagielatvuoda gelbbolašvuodamihttomearrin 10. jahkeceahki loahpas ahte galgá máhttit «ságaskuššat ja čilget mánggagielalášvuoda ja mánggakultuvrralaš gullevašvuoda». (Máhttolokten 2008: 46–47.)

Guovttegielatvuohta namuhuvvo maid oassin dárogiela oahppoplánas. Gelbbolašvuoda mihttomearrit 2. jahkeceahki manjel leat ee. ahte oahppi galgá máhttit ságastallat dárogiela birra ja dan birra, makkár dilálašvuodain geavaha dárogiela ja sámegiela. 4. jahkeceahki loahpas galgá máhttit ságastallat dáro- ja sámegiela birra ja dáčča ja sámi kultuvrraid birra iežas vásáhusaid vuodul ja buohtastahttit daid. Oppalohkáii leat guovttegielatvuoda perspektiivvat gelbbolašvuoda mihttomearrin artikulerejuvvon dárogiel oahppoplánas čielgaseappot go sámegiela plánas. 7. jahkeceahki manjá dárogiela oahppoplánas mihttomearrin leat ahte oahppi galgá máhttit

[...]

- ságastallat guovtte- ja mánggagielalášvuoda birra iežas birrasa gielladiliid vuodul
- čilget giellaoahpa ja teakstamáhtu doahpagiid bokte movt teavsttat leat huksejuvvon ja ságastallat dárogiela ja sámegiela erohusaid birra

[...] (Máhttolokten 2008: 72.)

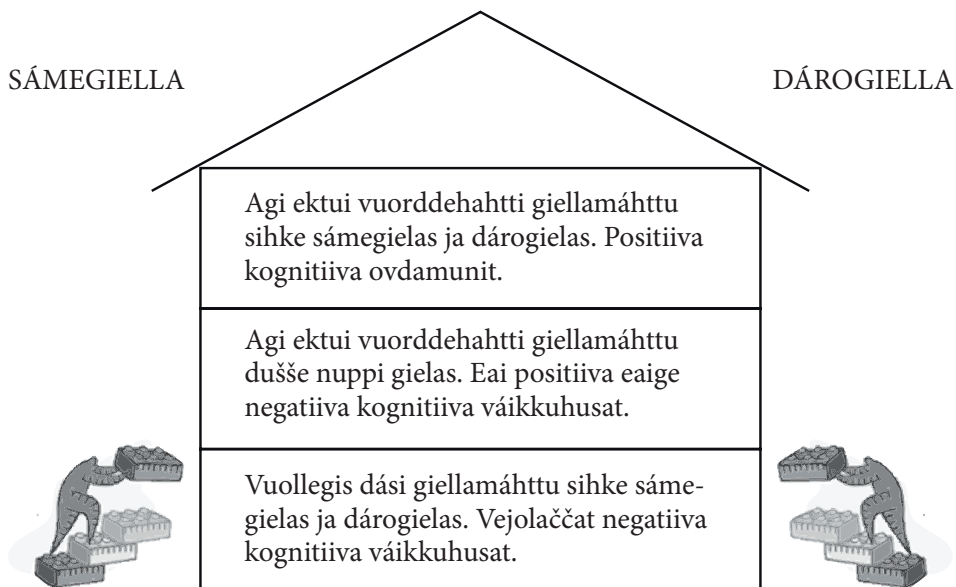
10. jahkeceahki manjel vurdojuvvo ahte oahppi máhtta «selvehit manne Norggas leat guokte almmolaš giela ja digaštallat movt dárogiella ja sámegiella leat váikkuhan nubbi nubái» (Máhttolokten 2008: 73).

Dát gelbbolašvuoda mihttomearrit čájehit ahte sihke mánggagielatvuohta ja doaibmi guovttegielatvuohta leat oahpahusa fáddán namuhuvvon oalle oppalaččat sámegiela oahppoplánas ja veahá čielgaseappot dárogiela oahppoplánas.

Guovttegielatvuoda dásiit

1970-logu loahpageahčen guovttegielatvuoda dásiid meroštallamis geavahuvvui ng. šielbmáteoriija (eng. *threshold theory*) man álggos hábmii Cummins (1976) ja dasto Toukomaa ja Skutnabb-Kangas (1977) (Baker 2011 mielde). Govusin

teoriiija čilgemis láve geavahuvvot visti mas leat golbma gearddi, ja ráidalasaid duddjon dás govvida bajit dásiid juksama dynámalaš proseassan (govus 1).

Govus 1. Guovttegielatvuoda dásit; heivehuvvon Baker (2011) mielde.

Šielbmáteoriija mielde vuosttaš šielmmá badjel beassan mearkkaša ahte guovttegielatvuodas eai leat šat vejolaš negatiiva kognitiiva váikkuhusat, go nuppi giela hálddaša agi ektui vuorddehahti láhkai. Positiiva kognitiiva váikkuhusat ja nu maiddái ovdamunit oahpahusdilis leat duodaštuvvon go guovttegielat ohppiin lea agi ektui vuorddehahti giellamáhttu guktuin gielain. (Baker 2011: 167–169.) García (2009: 70) čujuha dutkamii, mii čájeha ahte šielbmáteoriijas lea relevánsa maiddái golmmagielatvuhtii.

Doaibmi gielladási lea váttis jurddašit makkárga absoluhtta dahje dárki-lit meroštallojuvvon dássin. Giellamáhtu sáhtta oaidnit mánggadássásažžan. Olmmoš sáhtta máhttit giela nu ahte gulahallá bures dahje funet, ja dan gaskiige čáhket vel eanet dássemeroštallamat nugo omd. skuvlla árvoštallanduodaštusain boahtá ovdan. Go lea sáhka eará go eatnigiellamáhtus, de sáhtta maid leat nu ahte olmmoš ádde nuppi giela muhto ii máhte dahje roahkat hállat. Dakkár giellamáhttu čilgejuvvo passiiva dahje reseptiiva giellamáhttun. Olmmoš, gii sihke

ádde ja hállá, hálldaša giela sihke guldaleaddjin ja hállin, ja dakkár giellamáhttu gohčoduvvo *aktiiva* dahje *produktiiva giellamáhtun*. Nuppi giela giellamáhtu árvvoštallamis sáhtá dasa lassin váldit vuhtii kvalitatiivvalaš beliid nugo man njuovžilit hállá, njaddá go eatnigillii ja leago buorre sátnemáhttu. Skuvllas gielaid oahpahallamis giellamáhttu sáhtá čuldojuvvot giellaoahpalaš surggiid mielde nugo man bures máhtá giela fonologijja, morfologijja ja syntávssa.

Olmmoš sáhtá omd. gulahallat ja birget bures, vaikko ii máhtege giela seamma láhkai go eatnigielat olmmoš. Giellamáhttu sáhtá maid leat ráddjejuvvon nu ahte máhtá geavahit giela dušše dihto oktavuodain nugo omd. ruovttugiellan muhto ii bargosaji giellan, dahje hállangiellan muhto ii čállingiellan. Go lea sáhka guovttegielat birrasis, de ráddjejuvvon doaibmi giellamáhtun sáhtá atnit maiddá passiiva giellamáhtu man ovdamearkan lea ee. go guovlluráđio jearahallá dárogillii ja oázžu vástádusaid sámegillii. Vaikko leage veadjemeahtun geassit makkárge čielga doaibmi guovttegielatvuoda ráji, de lea goitge čielggas ahte dan guovttegielatvuodas, masa skuvla oahpaha, lea ulbmilin juksat dakkár doaibmi gielladási, mas oahppi birge sihke hállangiela ja čállingiela áddejeddjin ja geavaheaddjin.

Guovtte- ja mánggagielat diliid čilgehusain maid gávdná čujuhusaid dasa, mo gielaid doaibma servodagas sáhtá leat iešguđetlágan dáde mielde makkár oktavuodain olbmot geavahit guđege giela, omd. nuppi giela dušše ruovttugiellan ja nuppi fas buot eará oktavuodain. Dákkár doaibmajuohku ii eaktut seammadássásaš giellamáhtu. Ovtadássásaš monolingála giellageavaheaddji dási vástideaddji giellamáhttu guovtti gillii adnojuvvo hárvenaš dáhpáhussan earáin go ámmátdukkain. (Gč. omd. Grosjean 1999, García 2009 ja Baker 2011.) Sáme-gielagiid guovtte- ja mánggagielatvuohka mielde buktá ahte ovttagielat sámegielnorbma lea áddemis dušše makkár nu ideála norbman.

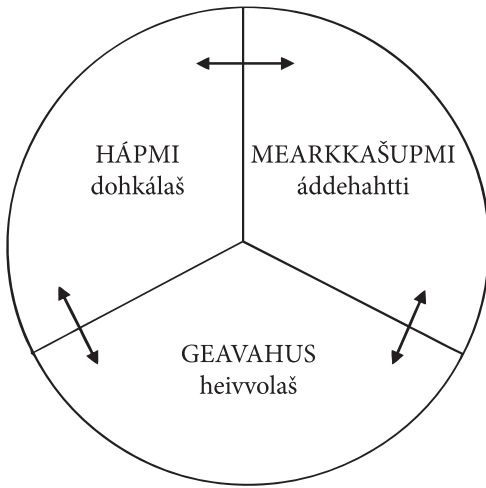
Skuvlla sámegiela ja dárogielat oahppoplánaid mielde ulbmiliid sáhtá dulkot nu ahte skuvla galgá duddjot nu nana máhtu sámegielas ja dárogielas ahte galgá leat vejolaš buot giellageavahanarenain sáhttit geavahit goappá giela ihkinassii. Oahppoplánaid sámi-dáru guovttegielatvuoda mihttomearrin lea maiddá juksat nu alla metalingvisttalaš dási ahte duddjo dulkon- ja jorgalangelbbolašvuoda vuoddomáhtu (Máhttolokten 2008: 42, 68). Dán dási doaibmi guovttegielatvuohka máksá ahte olbmot lea oalle dássálas sátnemáhttu guktuin gielain ja kontrastiiva máhttu mii dahká vejolažžan dulkot ja jorgalit.

Giella gulahallangaskaoapmin

Doaibmi guovttegielatvuoda guorahallamii veadjá oažžut buoret coavcci, jos váldá vuolggasadjin guorahallat maid dat oppalaččat máksá ahte giella doaibmá gulahallangaskaoapmin. Dat mearkkaša ahte gulahallangaskaoami guorahallamis ferte váldit vuhtii sihke reseptiiva ja produktiiva beliid.

Gulahallangaskaoapmin giella doaibmá normála dilis álgu rájes vuos hállangiellan. Doaibmi hállangiella eaktuda ahte olmmoš hálddaša giela sihke guldaleaddjin ja hállin. Dákkár aktiivvalaš máhttui gullet fonologijja, morfologijja ja syntákša giellaráhkadusa oassemáhttun. Giela hápmebeliid hálddašeapmi máksá ahte olmmoš máhttá ovdanbuktit giela mii jietnadeami, sátnesojaheami ja cealkkaráhkadusaid ektui čuovvu makkár nu dohkkehuvvon norpma (omd. suopman- dahje girjegiellanorpma). Gielalaš hámit leat mearkkašumiid ovddasteaddjit, ja giellamáhttui gullá diehtit mo mearkkašumi ovttadagaid ovttahttit nu ahte lea áddehahti. Giela mearkkašumi bealli gohčoduvvo maiddái semantihkan. Sániid dáfus semantihkain oaivvilduvvo sániid mearkkašupmi nugo dat lávejit čilgejuvvot sátnegirjjiin.

Dáid vuodđogálggaid hálddašeami lassin gulahallama lihkostuvvama eaktun lea maid pragmatihkalaš máhttu, mii mearkkaša ahte olmmoš ferte diehtit goas mo geavahit giela. Pragmatihkalaš máhttui sáhttet gullat rivttes sániid ja dadjanvugiid válljemat iešguđet oktavuodas. Pragmatihkalaš máhtuin ádde maid giellageavaheami mii man nu láhkai spiehkkaša sátnegirječilgehusain, nugo metaforalaš geavaheami omd. *gea duon spiinni* ja *das bohte njoammilat hiitamii*. Dasa gullá maid máhttit válljet ovdanbuktinvejolašvuodaid gaskkas heivvolaš šuoŋa ja láhttenvuogi. Govus 2 čájeha mo giela hápmi, mearkkašupmi ja geavahus dahket gaskaneaset váikkuheaddji ollisvuoda.

Govus 2. Giela golbma beali (Larsen-Freeman 1999 mielde).

Giellaoahpat ja sátnegirjiit láidestit oahppat ja áddet giela, mii geavahuvvo sánis sátnái mearkkašumiin, muhto easkka pragmatihkalaš máhtuin veadjá áddet maiddá dakkár giellageavaheami, mas omd. sániid mearkkašupmi geavahuvvo eará láhkai go daid denotašuvdna dahje vuodđomearkkašupmi, nugo ovdalis namuhuvvon ovdamearkkat čájehit. Dan oaidná maiddá cealkkaráhkadushámiid ja daid dábálemos doaimmaid ektui mo datge geavahusas sáhttet leat earáláganat. Muitalancealkka *bussá lea olgun* sáhtta doaibmat seammá mearkkašumis go gohččuncealkka *luoitte bussá stohpui*. Nu sáhtta maiddá gažaldatcealkka *sáhtátgo doalvut mu Njuorggámii* áddejuvvot gohččumin dahje ávžžuhussan *doalvo mu Njuorggámii* nugo maiddá *sáhtášit go doalvut mu Njuorggámii, dolvvošit go mu Njuorggámii* dahje *itgo dolvvoše mu Njuorggámii*. Gohččuma sáhtta maiddá láivudit suorggádusaid válljemiin, *doalvos mu Njuorggámii, doalvul mu Njuorggámii* dahje *itgo doalvulivčče mu Njuorggámii*. Muitalancealkagat *livččii somá Njuorggámis fitnat* ja *háliidivččen Njuorggámis fitnat* maid sáhttet doaibmat ávžžuhussan. Ná giela ráhkaduslaš máhtuin sáhtta heivehit ovdanbuktima nu ahte dat heive gulahallandilálašvuhtii.

Pragmatihkalaš máhttui gullá maid áddet ja máhttit geavahit dakkár giela mas gaskkustuvvo eambo go dušše dat mii daddjo, nugo omd. *leatgo gullan lávárádjá birra* dahje *stobus nohke muorat*. Lea oassi pragmatihkalaš máhtus máhttit olu vejolašvuodaid gaskkas heivehit giela geavahusa dárbbu ja dilálašvuoda mielde.

Giellamáhttu árvvoštallojuvvo maiddái čálamáhtu ektui. Čállingiela reseptiiva máhttu lea máhttit lohkat ja produktiiva máhttun sáhtta atnit čállinmáhtu. Skuvllas čálamáhtu árvvoštallamis adnojuvvojit mánggalágan kriterat. Lohkanmáhttu sáhtta mihtiduvvot lohkanleavttu, njuovžilvuoda ja lohkanáddejumi ektui. Čállinmáhtu iskamis giellaoahpalaš beliid lassin mihtiduvvo man muddui čáli máhtta giela čállinvuohkenjuolgadusaid. Sihke njálmmálaš ja čálalaš ovdanbuktima giellaárvvoštallamis váldojuvvo maiddái vuhtii man bures olmmoš máhtta hábmet teavsta ja ovdanbuktit áššiid.

Vaikko giella jurddašuvvoge dávjjimusat informašuvnna gaskkusteaddjijn mainna sáhtta ovdanbuktit ja lonohallat ee. dieđuid, oaiviliid, jurdagiid ja sávaldagaid, de das leat maid eará doaimmat.

Giella miellaguottu dovddaheaddjin

Sisdoalu ovdanbuktima lassin doaibmi guovttegielat ferte maid máhttit gaskkustit miellaguottu sihke sámegillii ja dárogillii. Olmmoš sáhtta iežas miellaguottu dahje mielladili sihke diđolaččat ja dađe eambo jurddaškeahhtá dovddahit gielalaš ovdanbuktimis. Dat sáhtta boahit ovdan čielga gielalaš elemeanttain nugo sátneválljemis, omd. *Ránne cielai miehtá ija*, vrd. *bahákasa horti holvvui miehtá ija* dahje giellaoahpalaš ráhkaduslaš erohusain: *govčča uvssa; ukša bázii rabas; dáiddii ukša báhcán rabas*. Giellaoahpalaš modusa válljemiin sáhtta dovddahit omd. eahpesihkkarvuoda dan sisdoalu ektui maid ovdanbuktá. Erohusa gullá (dahje oaidná) dakkár cealkagiin go *leš mannan ruoktot* dahje *lea mannan ruoktot* vástádussan omd. *gažaldahkii Gos Máret lea, go ii šat oidno?* Hállamis miellaguoddu bohtá ovdan maiddái nu gohčoduvvon suprasegmentála iešvuodain nugo nuohtain ja šuoŋain. Jietnageavaheapmi sáhtta dovddahit mánggalágan mielladili nugo omd. *ilu, balu*, eahpesihkkarvuoda, vuollegašvuoda ja čevllohallama. Dákkár beliid ovdanbuktin laktása dávjá maiddái ii-gielalaš ovdanbuktimii nugo geahčastagaide ja lihkastagaide. Miellaguottu dovddaheamis sáhttet leat sihke individuála ja kultuvrralaš erohusat. Ujus olmmoš sáhtta dovddahit ilu go roahkkadis olmmoš fas čielgasit čájeha dan. Ja duhtavašvuoda ja giitevašvuoda gielalaš ovdanbuktimis sáhttet iešguđet gillii leat erohusat mat sáhttet dagahit onohis dili ja vel váttisvuodaidge, jos ii dovdda ovdanbuktinvuogi gielalaš koda. Omd. sáhtta olmmoš gii ii dovdda sámi dadjanvuogi *gal dat dohkke*

dihto oktavuodain dulkot dan negatiivvalažžan, vaikko dat lea oaivvilduvvon rámmideapmin.

Guovttegielasteapmi

Guovtte- ja mánggagielagiidda lea oahpes ášši jurddašit gielalaš váikkuhusaid birra. Giellabirrasis gos hállonjuvvo eambbo go okta giella lea oalle dábálaš gullat ságastallamiid sihke sániid ja dadjanvugiid birra, mat leat earáláganat nuppi gillii ja maiddá mo dat váikkuhit dahje báidnet nuppi giela. Dán oktavuodas sáhtta gullat omd. *dat njaddá dárogillii*, go oaivvilduvvo ahte sámegiela gullá dárogieala váikkuhusa. Gielladieđalaš tearpmain *interfereansa* oaivvilduvvo nuppi giela váikkuhus nubbái. Dákkár váikkuhusaid ságastallamiin giellageavaheddjiid gaskkas lea dávjá moraliserejeaddji šuokŋa, mii mearkkaša ahte nu gohčoduvvon «buites giella» adnojuvvo ideálan dahje norbman. Gielladutkamis dáid fenomenaid čilgemis ii leat sáhka das mii lea riektá dahje boastut iige das mii lea fuotni dahje buorre, muhto baicce das mo gielalaš váikkuhusaid sáhtta guorahallat analyhtalaččat.

Mañimus nuppelot jagi guovttegielatvuođa dutkamis (gč. Pavlenko 2009, 2011; Javier 2010) guovddáš gažaldat leamaš geahččalit gávnnahit mo gielat váikkuhit guovttegielat olbmo jurddašeapmái, dovduide ja gulahallamii. Ođđa lahkonañvugiin čájehuvvo mo nuppi giela oahppama proseassa mielldisbuktá doabaovdáneami ja doahpágiid ođđasit ordnema iige dušše ođđa sániid heiveheami ovddežis oahpes mearkkašumiide.

Guovtte- ja mánggagielatvuohta adnojuvvo dynámalaš dillin, man dutkamis ferte váldit vuhtii dakkár beliid mat váikkuhit gielalaš ja kognitiiva ovdáneapmái. Dát gáibida fágaidrasttildeaddji perspektiivva, go lingvisttalaš aspeavtta lassin lea maid sáhka guovtte- dahje mánggagielaga sosiokultuvrralaš birrasis. Dát guokte variábela eai leat vuostálas relašuvnnat, baicce sáhtta oaidnit daid kontinuma dahje jotkkolašvuođa rámma badjedoban, man vuollái gullet dakkár guorahallanaspeavttat go ahki goas lea oahppan giela, man guhká lea orron giellabirrasis, erenoamáš giellamáhttu (omd. man muddui máhtta muitalit áššiid birra iešheanaláččat dahje omd. govaid vuodul ja máhttago čállit), oppalaš giellamáhttu mii testejuvvo ja mihtida eanet gelbbolašvuođa surggiid, man olu giella geavahuvvo ja makkár oktavuodain. (Athanasopoulos 2009: 36–38.)

Go omd. nomenvuogádaga erohusaid váikkuhus ii-gielalaš proseassaide lea iskojuvvon guovttegielagiin, de leat gávnnahuvvon stuora erohusat dan ektui man bures máhtta nuppi giela. Vuosttaš giela váikkuhus ii-gielalaš kognitiiva proseassaide, nugo omd. nomengovaid erohusaid ja sullasašvuodaid meroštallan, jávká dađe mielde go olmmoš lea ollislaččabut oahppan nuppi giela ja lea orron guhká nuppi giela birrasis. Iskosiid vuolggasadjin lei gávdnat man láhkai dat, ahte dihto gielas markerejuvvo nomeniid erohus logahahtti entitehtan (ovttaidlohku ja mánggaidlohku) ja ii-logahahtti entitehtan, váikkuha kategoriseremiidda daid ektui geaid gielas ii leat dákkár giellaoahpalaš erohus, muhto mas nomeniid ávnnasreferánsa lea guovddázis. Ádaid kategorisereniskosiin ovddibut kategori-serejedje hámiid vuodul ja manibut fas ávdnasiid vuodul. (Athanasopoulos 2009: 29–65; Baker 2011: 158–160.)

Lea beroštahtti gažaldat guorahallat makkár ovdamearkkat livčče dakkárat mat čájehivčče giela váikkuhusa jurddašeapmái sámegielagiid ja dárogielagiid buohtastahttimis. Jos lea nu ahte giellaoahpalaš semantihkalaš sárgosat man nu láhkai báidnet olbmo jurddašeami, de lea jáhkehahtti ahte leat maid ovda-mearkkat mat čájehit mo dákkár sárgosat eatnigielas vuhttojit erenoamášvuohtan dahje interfereansan dan gielas maid olmmoš lea oahpahallamin. Giellaoahpalaš beliid nugo nomeniid lohko- ja kásusgeavaheami iešvuodaid livččii dalle vejolaš gávdnat interfereansan. Lea maid oahpes ášši ahte dákkár interfereansa lea dábalaš erenoamážit oahpahallama álgomuttus. Eaige leat dušše giellaoahpalaš bealit mat sáhttet váikkuhit odđa giela oahppama, muhto maiddái semantihkalaš interfereansa lea oahpes ášši. (Gč. Pedersen 1967, Leirvaag 1999 ja Todal 1993.)

Oahpahuš mii vuodđuduvvo doaibmi guovttegielatvuhtii lea earálágan go ovttagielat oahpahuš. Go lea oktanaga oahpahallamin guokte giela (sámi oahp-pit galget dasa lassin jo vuosttas skuvlajagis stoahkama vuodul oahppagoahtit engelasgiela), de dakkár oahpahuš ferte duddjot guovttegielatvuoda didolašvuoda. Dákkár didolašvuoda máksá ahte ohppiid giellaoahpahušas ferte duddjojuvvot máhttu guorahallat gielaid ráhkadusa, geavahusa ja váikkuhusa sihke deskriptiiva ja normatiiva oainnus, nu ahte lea vejolaš buorebut nákcet oahppat maiddái dakkár sámegiela ja dárogiela, mii geavahuvvo iešguđet oktavuođain sihke njálmmálaš ja čálalaš giellan. Dannemark (2011) lea čájehan man stuora dárbu lea duddjot oahpaheddjiide máhtu nu ahte sáhttet láidestit ohppiid atnit ávkki sámegiel máhtus go leat oahppamin dárogiela, ja son čájeha maiddái mo sáhtášii geavahit ohppiid giellamáhtu veahkkin guovttegielat didolašvuoda nannemis.

Normatiiva giellaoahpahus áddejuvvo dábálaččat bákkolaš gáibádussan, muhto pedagogalaččat dan lea maid vejolaš jurddašit sávahahtti mihttomearrin, man geahččalit juksat oahpahusa áigge. Dát guoská erenoamážit dakkár giella-geavaheapmái mii normerekeahtes gielas sáhtta leat dábálaš ja mii ii rihko giella-oahpalaš njuolggadusaid. Ohppiid giela árvvoštallama norbmagaibádusaid ektui lea lunddolaš jurddašit mihttomearrin, maid juksat oahppomannolaga áigge ja man ollašuttinmuddu sáhtta varieret oahppis oahppái.

«noen enkle ord om duohtavuoda birra...»

Doaibmi guovttegielatvuoda guorahallamis gullá váldit vuhtii makkár gulahallan-oktavuodas giella geavahuvvo. Oahppoplánaid vuolggasadjin lea giellageavaheapmi man norbman lea ovttagielat sámegiela ja dárogiela giella. Dákkár ideála ovttagiela dovdomearka lea ahte gillii eai seaguhuvvo omd. eambo nuppi giela sánit go dakkárat mat leat cieggan ovttagielat giellabirrassa giellageavaheapmái ja leat sajáiduvvan loatnasátnin. Skuvlla norbmagiella lea vuodđuduvvon dákkár giela ala. Dat máksá ahte sámegiela ja dárogiela oahpahusa mihttomearri lea «buhtes» giella, mas ii dohkke dakkár guovttegielagiid árgabeaigiella mas dávjá geavahuvvojit nuppi giela sánit ja dadjanvuogit. Dát giellageavaheapmi lea hárve ovttadássásaš dan mearkkašumis ahte sámegiela ja dárogiela geavahettiin geavahuvvojit seamma olu nuppi giela elemeanttat. Gielaid servodatlaš nanusvuohta ja stáhtus váikkuhit gievrrabut dárogielas sámegillii go nuppe gežiid. Sullasaš gielaid gaskasaš váikkuhusat vuhttojit čielgasit maiddái Suoma ja Ruota bealde ja lea oppalohká oahpes fenomena olu guovttegielat servodagain. (Gč. omd. García 2009: 44–51 ja Baker 2011: 106–110.)

Sihke doaibmi guovttegielatvuoda ja gielladikšuma perspektiivvas dárbbasuvvo komparatiiva máhttu veahkkin normatiiva giela oahppamis. Dakkár máhtuin lea vejolaš buorebut áddet gielaid ovttalárganvuodaid ja erohusaid ja daid relevánssa giela ráhkadussii ja geavahussii, omd. ahte dárogiela sátnái *regning* leat sámegillii guokte sáni: *rehkenastin* ja *rehket*.

Guovttegielat olmmoš sáhtta earuhit goas lea vejolaš seaguhit gielaid ja goas ii. Jos lea ságastallamin ovttagielat olbmuin dahje sámegielaigiin gii orru eará riikkas, de olmmoš láve geahččalit garvit geavaheames dárogiela sániid maid diehtá ahte omd. Suoma beale olbmui lea veadjemeahttun áddet. Guovttegielagiid didolašvuohta, gainna goappá giela geavahit, lea duođaštuvvon maiddái vuollel

golmmajahkásaččain ja lea čájehuvvon ahte ovdal go mánná lea deavdán guokte jagi, de veadjá jo earuhit makkár oktavuodain geavahit goappá giela (Baker 2011: 96). Dán duodašta maid Ijäs (2011: 45–46), go su simultánalaččat sámí-suoma guovttegielat informánta jo beannotjahkásažžan earuhišgodii goas geavahit sámegiela ja suomagiela sániid. (Gč. maid Ijäs 2004, 2007.)

Go geahččá giellageavaheami deskriptiiva oainnus, de guovttegielat birra sis lea oalle dábalaš sámegiela háladettiin geavahit olu dárogiel loatnasániid. Normerejuvvon ja didolaš giellageavaheamis loatnasánit leat heivehuvvon sámegillii. Olusiid árgabeaigiella lea earálágan go normerejuvvon giella ja das sáhttet vel dábalaš sámegielsánit buhttejuvvot nugo omd. *hoppet*, *stupet*, *svømnet* ja *svettet* dan sadjái go *njuiket*, *buokčalit*, *vuodjat* ja *bivastuvvat*. Dákkár giellageavaheapmi daddjo dávjá giellaseaguheapmin ja sisttisdoallá negatiiva oainnu, ahte lea sáhka váilevaš giellamáhtus. Fágalaš tearpmain dan sáhtášii sámegillii gohčodit *guovttegielasteapmin*, mii govvida seammá fenomena olu guovttegielagiid beaivválaš giellageavaheapmin. Ijäs (2004) lea giellaoččodeaddji máná giellageavaheamis seammalágan fenomena gohčodan kodaidda ovtastuvvamin.

Ovdalis namuhuvvon ovdamearkkat dárogiela sániid geavaheamis leat nu odđđa ihtagat ahte daid ii sáhte lohkat loatnasátnin. Guovttegielat birra sis dakkáriid gullá dávjá, ja leat individuála erohusat das, gii man olu ja makkár oktavuodain daid geavaha. Gulahallangaskoapmin nuoraid gaskkas dákkár giella orru doaimamin seamma láhkai go nu daddjon buhtes giella. Ja gulahallangaskaoapmin dat lea ekonomalaš dan mearkkašumis ahte ii dárbbas duppal sátnovuorkká, go seamma sátnemáddaga geavahit sihke dárogiellii ja sámegillii. Dán sáhtta maid atnit ovdamearkan das mo guovttegielatvuohta sáhtta mielddisbuktit nuppástusa sámegiela sátnovuorkái. Ravddamus dáhpáhussan guovttegielasteapmi sáhtta leat mearkan das mo guovttegielat olbmo vuosttašgiela geavaheapmi sáhtta geahnohuvvat nu ahte šaddá nuppi giela ovttagielagin. Dákkár guovttegielasteamis sámegiela sániid sojaheami ja geavaheami máhttu hedjona ja sáhtta leat giellamolsunproseassa álgu. Oahpahusas, mas guovttegielastuvvo, lea váddásit juksat skuvlafágalaš mihttomeriid go dakkár oahpahusas mas gielat eai seaguhuvvo, ja García (2009: 296–297) mielde soahtáhatlaš guovttegielasteapmi lea dábalaš dakkár oahpahusas mas mihttomearrin lea dahkat ohppiid ovttagielagin. (Gč. Blanc 1999; García 2009: 51; Baker 2011: 75.) Skuvlagiella normatiiva giellan vurdojuvvo addit ohppiide vejolašvuođa beaivválaččat beassat gullat ja geavahit dakkár sámegiela ja dárogiela, mas dáid gielaide dábalaš sániid sajis eai geava-

huvvo nuppi giela sánit. Guovttegielasteami negatiivvaláš váikkuhusat gusket vuosttažettiin sámegillii, go sámegiella ii váikkut seamma láhkai dárogillii.

Riikkagiela váikkuhusat gullojit ja oidnojit dávjá dálá gielas maiddá ráhkaduslaš erenoamášvuotán nugo omd. mánggaidlogu sátnehámiid geavaheapmi lohkosániid oktavuodas (lokatiiva *golmma mánáin* ja illatiiva *viđa olbmuid* pro *golmma mánas* ja *viđa olbmui*).

Dákkár guovttegielatvuoda váikkuhusat árvvoštallojuvvojit dávjjibut normatiiva go deskriptiiva oainnus. Skuvlla giellafágaid plánaid vuodđun lea čielgasit normatiiva giella, mii maiddá geavahuvvo oahppogirjjiin. Gelbbolašvuodamihttomeriid gaskkas 7. jahkeceahki maŋnel gávdná ahte oahppis vurdojuvvo máhttu dihtomielaláčat geavahit sámegielsániid ja dajaldagaid ja máhttu «selvehit movt eanetlogugielat leat váikkuhan ja ain váikkuhit sámegillii» (Máhttolokten 2008: 46). Suoma beale oahppoplánas jo vuosttaš ja nuppi jahkecehkiid áigge deattuhuvvo man deatalaš lea oahppat odđa sániid ja hárjánit jearrat dahje ohcat amas sániid mearkkašumi. Oppalohkái Suoma beale oahppoplánas buhtes giela oahppan ja geavaheapmi adnojuvvo deatalažžan ja danin 3.–5. jahkecehkiid áigge giellagáhtten maid deattuhuvvo. Jo 5. jahkeceahki loahpas buori giellamáhttui gullá ee. máhttit buhtes sámegiela masa ii seaguhuvvo suomagiella. (Sámegiella eatnigiellan 2004.)

Vaikko vel sihke sámegiela ja dárogiera lotnolas geavaheapmi seammá gulahallanoktavuodas nugo omd. rádiosáddagis, ja vel guovttegielasteapmige, ii dagat áddenváttisvuodaid guovttegielat sámi-dáru konteavsttas, de goitge dakkár giella-geavaheami vealtamii leat ákkat. Deatalaš ággan lea dat mainna olles máhttoloktema sámegiela oahppoplána álggahuvvo:

Sámit leat okta álbmot vaikko orrot iešguđet riikkas, ja giella čatná sámiid oktii riikarájiid rastá. Sámegiella lea nanu sámi kulturguoddi ja sisttisdoallá oktasaš árvvuid, vásáhusaid ja máhtu. Sámegiella lea almmolaš giella Norggas, Ruotas ja Suomas ja lea ulbmil ahte sámegiella galgá bisuhuvvot ja ain ovdánahttot boahpte buolvvaide. (Máhttolokten 2008: 41.)

Jos sámegiella galgá sáhttit čatnat sámiid oktii riikarájiid rastá, de dat ferte geavahuvvot dakkárin ahte gulahallan lea vejolaš. Lea iešalddis čielggas ahte olbmui, gii ii máhte dárogiera, sáhtta šaddat váttis áddet sámegiela mas geavahuvvo ollu dárogiera. Fága ulbmilčilgehusas daddjo maid ahte sámegiella lea nanu sámi kulturguoddi ja sisttisdoallá oktasaš árvvuid, vásáhusaid ja máhtu. Vaikko ealli

kultuvrras álohii gevvet rievdanproseassat, de datge leat olu dakkárat, maidda sámegiela biras ieš sáhtta diđolaččat váikkuhit. Sámegiela dáfus okta beaktileamos váikkuhanarenain lea aiddo skuvla, gos giellaoahppanvejolašvuodát ja jođihangotti ja oahpaheddjiid giellaguottut, giellamáhttu ja gielladagut váikkuhit olu dasa, makkárin sámegiella gilvojuvvo boahhte buolvvaide. Doaibmi guovttegielatvuoda perspektiivvas lea danin deatalaš duddjot diđolašvuoda dan birra mii ovddida ja mii hehtte sámegiela oktasaš vuodu bisuheami, nu ahte sámegielagat sáhttet gulahallat riikarájiid rastá. Oktasaš giellavuodu bisuheapmi eaktuda danin giella-plánema, mas oktasaš hástalusaid sáhtta gávdnat oktasaš čovdosiid.

Sámegiela oktasaš vuodu bisuheapmái guovttegielat birrasis váikkuhit maid eará áššit go dušše gielladiđolašvuohtha. Ohppiid guovttegielasteami duohken ii dárbbas leat dušše váilevaš giellamáhttu, muhto sáhtta maid leat cieggan giella-geavahanvuohki, masa leat hárvádan jogo ruovttus dahje lagasbirrasis. Jos dakkár giellageavaheapmi lea dábalaš beaivválaš birrasis, de oahppit maid váldet dan mál-len. Doaibmi normatiiva giellamáhtu duddjomii dárbbasuvvo danin ovttag bargu skuvlla ja ruovttu gaskkas, vai skuvla buorebut nákke nannet ja ovddidit dakkár giellamáhtu, mii lea skuvlaoahpahusa vuodđun. Go skuvllas sáhtta ja maiddái berre vuordit sihke giellafágalaš ja pedagogalaš máhtu ákkastallat ja dan vuodul ovddidit sámegiela ja dárogela iešheanalís giellan doaibmi guovttegielatvuoda duddjomis, de lea čielggas ahte oahppoplánaid ulbmiliid ollašuhttimis skuvllas lea erenoamáš ovddasvástádus.

Guovttegielasteapmi hui dávjá adnojuvvo fuones giela mearkan, go ii čuovo «buhtes» normerejuvvon giela njuolggadusaid. Moaitámušain dakkár giella-geavaheapmi čilgejuvvo sihke váilevaš giellamáhtun ja vel šluhttuvuohtange. Manai guhká ovdal go gielladutkamis oaidnigohte kodaid molsumis maiddái positiiva beliid, ahte dat sáhtta leat systemáhtalaš ja čeahppivuoda mearkan, mii sáhtta leat riggodahkan gulahallanoktavuođain. Lea oahpes ášši ahte maiddái guovtte- ja mánggagielagiid gaskkasge eai oainne makkárga positiiva beliid gielaide seaguheamis. Woolard (2004: 75) lohka guovttegielasteami negatiiva oainnu duohken ovttagielaga jurddašuvvogi, jáhku ahte gulahallamis lea doarvái dušše ovtta giela geavahit. Son oaivvilda maiddái ahte dakkár jurddašuvvohki duddjo dan ala ahte giella áddejuvvo vuosttažettiin gaskkustangaskoapmin iige sosiála doaibmangaskoapmin, mas guovtte- ja mánggagielat olmmoš sáhtta geavahit buotlágan giellamáhtu.

Guovttegielatvuohta hávskin

Giella ii geavahuvvo dušše mitalit somás fearániid, máidnasiid ja cukasiid. Juohke gielas leat iežas erenoamáš giellastoahkanvejolašvuodát maid ii leat vejolaš jorgalit nuppi gillii, vaikko olmmoš livččii man doaibmi guovttegielat. Sámegillii dakkárat leat omd. árvádusat *Manin skuvlavázzi ja rievssatbivdi eaba gulahallan?* ja *Maid dajai margariidna go vuodja gahčai johkii?* Ovddibu vástádussan lea *Danin go eaba goabbáge leat gillen gielaid oahppat* ja manibu vástádussan fas *Vuoja, vuodja!* Dákkár giellastoahkamat duddjojot homonymaid geavaheami ala, seammahápmásaš sánit main lea goabbatlágan mearkkašupmi. Čuovvovaš sátnestoahkan áddejuvvo maid somán aiddo seamma sivas: *Maid de dahke biila-vuoddjit go bohte joga duohkái ja fuobmájedje ahte šaldi lei gahččan?* Oktageardánis vástáduš lea ahte *dat gal dušše vudje rastá.*

Sámegielaigiid guovttegielatvuohta addá vejolašvuodaid maiddá sullasaš giella-stoahkamiidda riikkagillii. Dasa lassin dat addá vel goalmmát vejolašvuoda, mii lea maid ovdamearkan das ahte guovttegielaga giellagelbbolašvuohta lea eambo go guovtti giela hálddašeapmi. Guovtte- ja mánggagielat olbmui lea oahpes ášši sáhttit sihke stoahkat ja oaidnit hearvva gielaid buohtastahttimiin ja maiddái daid seaguheamis. Muhtin meahccegoađi guossegirjjis gávdnui teaksta, mii lea somá aiddo giellaseaguheami dihte, man vuodul gánddat ledje čállán ná: *Ertesuppa vi drakk til magen den nesten sprakk.*¹ *Ja ihkku go de suodai, de hávkamin lei duodai.*

Sámegiela sániin, main leat vástideaddji hápmásaš sánit dárogillii, sáhtta guovttegielat olmmoš oaidnit humoristtalaš beliid maid ovttagielat olmmoš ii oainne. Dákkár sátni go *dustehus* mii sámegillii lea *dustet*-vearbba nomen-suorggáduš lea seammahápmásaš goallošsátnin dárogielas pejoratiiva sátni (man sáhtášii dulkot jallaid dahje gáiggiid vistin). Go de dát sátni álggos váldojuvvui atnui buohcciviesu boadárdaga vuostaiváldinsadjin, de guovttegielat olmmoš sáhtii geassit modjái go dárogielat olmmoš hirpmástalai. Šattai vel hearvábun go evttohuvvui vuohkkaset suorggáduš, *dustehat* (mii dárogillii sáhtta máksit seammá go jallaid vašuheapmi).

Ránen mun in leat gal muhto rövet gal áiggun. Ná logai olmmái gii bodii Norgga beallái rájá oassálastit heastagilvovuođjimiidda. Lei gullan olbmuid geavaheamen dárogieala *trene-* ja *prøve-*vearbbaid go hálle tránemis (‘hárjehallamis’) ja *prøvemis* (‘geahččaleamis’). Ja nu geahččalii iešge geavahit dáid sániid, muhto ii diehtán ahte go heivehii daid vel buorebut sámegillii, de Norgga beale sámi-dáru guovtte-

1 ‘Heartamáli jugaimet dassái go masá čoavji luoddanii.’

gielat olmmoš áinnas áddii daid dárogiela *rane-* ja *røve-*vearban (mii sámegillii mávssášii uhkidemiin suoládit ja suoládit).

Ovddit kapihtala bajilčála «noen enkle ord om duohtavuoda birra» lea Nils Viktor Holmberga dovddus «Dearvvuodat Deatnogáttis fra en med dårlig dárogiella» -lávlateavstta ovdamearka. Dán teavsttas son čájeha mo poesijas maid sáhtta geavahit guokte giela oktanaga, ja teaksta lea maiddá buorre ovdamearka kreatiiva guovttegielatvuoda geavaheames. Seammás dát teaksta lea maid buorre ovdamearka das mo doaibmi guovttegielatvuohta ii leat dušše guovtti giela doaibman guoktin sierra gulahallankodan. Guovttegielat olbmui das lea goalmát dimenšuvdnan dat ahte daid sáhtta geavahit oktanaga. Lea várra dát maid Øzerk (2008: 112) oaivvilda go čállá ahte «Det er viktig å ha en *begge deler og litt til*-tilnærming når det dreier seg om barnas totale språklige utvikling og faglige utvikling i vid forstand» ('Lea deatalaš ahte lea *goappašagaid ja veahás vel* -lahkoneapmi dasa, mii guoská mánáid ollislaš gielalaš ja fágalaš ovdáneapmái oppalaččat'). Dát guovttegielatvuoda dimenšuvdna ii boade giellaoahppoplánain gostege ovdan. Ohppiid gielladiidolašvuoda duddjomis lea deatalaš váldit ovdan dákkár guovttegielasteami, vai ohppet maid oaidnit gielaide oktanaga geavaheami positiiva beliid. Go besset oahpásmuvvat ja hárvánit gielaide buohtastahttimii ja guovttegielasteami sihke poehtalaš ja humoristtalaš beliide, de dat maid veahkeha duddjot metalingvisttalaš ja kontrastiiva áddejumi, mii lea eaktun sáhttit bures dulkot nuppi gielas nubbái.

Sámegiella matematihka oahpahusas

Sihke sámegiela ja dárogiela fágaplánain deattuhuvvo rehkenastinmáhttu, ja váhnemiid ja maiddá oahpaheddjiid gaskkas lea dávjá ságastallojuvvon sihke matematihkkaoahpahusa tearbmageavaheamis ja vel dasge ahte leago oppanas-siige vuogas (muhtimat beanta eahpidit ahte leago vejolaš) oahpahit matematihka sámegillii. (Gč. omd. *Ávvir* 25.11.2011.)

Sivva dán váttisvuhtii sáhtta orrut paradoksalaš. Olmmoš, gii máhtta nuppi giela ja lea oahppan matematihka dan gillii, sáhtta viggat caggat oahpahusa ja oahppogirjjiid geavaheami sámegillii, go atná dan sihke amasin ja váttisin. Praktihkalaš čuolbman dat badjána váhnemiidda, geat eai leat oahppan rehkenastit sámegillii ja danin eai loga máhttit veahkehit mánáideaset skuvlabargguiguin. Sámegiela olmmoš, gii lea oahppan rehkenastit omd. dárogillii dahje

suomagillii, automáhtalaččat čađaha rehkenastima oahpahuvvon gillii. Guovttegielatvuoda dutkamis, mas leat iskan makkár áššit váikkuhit dihto kognitiiva proseassaide, boahťá ovdan ahte oahpahusgiella váikkuha eanemusat dasa, man gillii vállje verbaliseret rehkenastima (Javier 2010: 130). Danin sáhttáge gullat Suoma beale sámegielaigiid lohkan omd. hattiid ja telefonnummiriid suomagillii ja Norgga bealde dat fas gullojit hui dájvja dárogillii. Dasa gii lea beassan oahpat rehkenastit sámegillii lea nummiriid ja loguid geavaheapmi oassi aktiivvalaš giellamáhtus, ja dat dahká vejolažžan álkibut geavahit sámegiela doaibmi giellan maiddái riikarájiid nuppi bealde. Baker (2011: 152) kommentere dutkamiid, mat čájehit ahte guovttegielagat giedahallet loguid njoazibut go ovttagielagat, ja čujuha dasa ahte vaikke guovttegielaigiid lohkogiedahallan geavvá njoazibut dan gillii maid ii hálddaš nu bures, de dat leat seamma čeahpit čoavdit matematihka gažaldagaid. Dán oktavuodas Baker (ibid.) čujuha dutkamušaide, mat čájehit ahte dássálas guovttegielaigiin leat ovdamunit spatiála matematihkalaš ja diedalaš gažaldagaid čoavdimis.

Nummiriid ja loguid geavaheapmi lea maid oassi čálamáhtus, mas árbevirolaččat leamaš guovddáš sadii skuvlla oahpahusas. Sierra skuvlafágan skuvlamanolaga áigge matematihkka duddjo vuodđorehkenastinvugiid lassin dađistaga máhtu ja áddejumi abstrávttat matematihkalaš proseassaid geavaheapmái, mas matematihka čállingiela symbolaid hálddašeamis lea guovddáš sadii. Nummirat ja eará matematihkalaš symbolat ovddastit oktasaš doahpagiid, ja nu sáhttáge lohkat matematihka čállingiela universála giellan, mainna gulahallá giellarájiid rastá. Danin leage alit dási matematihkkaoahpahus vejolaš beroškeahťá oahppi gielladuogázis.

Skuvlamatematihkka, man vuodđun leat praktihkalaš ovdamearkkat oahpes birrasis, duddjo oahppi giellamáhtu ala. Vuodđorehkenastinvugiid hárjehusain leat olu bargobihtát, maid loguid ja matematihkkasymbolaid lassin leat sihke sánit ja teaksta. Lea iešalddis čielggas, ahte jos oahppi ii ádde dákkár rehkenastinbihtáid sániid ja teavstta, de dat dahká oahppama váttisin. Dattege geavvá vel mángii nuge ahte oahppi ferte čuovvut oahpahusa amas gillii ja vel geavahit oahppogirjii eará gillii. Dakkár oahppobirrasis lea váttis buohkaide duddjot matematihkalaš áddejumi, go nu álkit vuollánahtta daid ohppiid geat vásihit gielalaš váttisvuodaid.

10. jahkeceahki loahppaeksámena čadaheami árvvoštallanbagadusas boahťá čielgasit ovdan dábálaš giela ja matematihkkagiela máhttodási gáibáduš, go daddjo ahte «oahppit galget máhttit sátnádit čuolmmaid, jorgalit teavsttas matematihkkii ja dulkot vástádusaid álgočuolmmaid vuodul» (Árvvoštallanbagadus 2011).

Divaštallamiin, mat lávejit gullot matematihka fágagiela geavaheami birra, boahdá dávjá ovdan ahte sátnemáhttu ja doabaipmárdus áddejuvvojit seamma áššin. Dát mearkkaša dan, ahte jos omd. máhtta sáni *multiplikašuvdna* de maid máhtta dan doahpaga sisdoalu. Muhto nu ii leat álo ja dat dagaha oahppanválttis-vuođaid, jos dušše dovdá sáni muhto ii ádde dan doabasisdoalu, geavahuvvošii dal makkár tearbma ihkinnassii. Doaba ii leat dušše sátni nugo divaštallamiin muhtimin čuoččuhuvvo, muhto sániiguin sáhtta gielain čilget doahpagiid nu ahte oahppit áddejit daid mearkkašumi ja geavatlaš anu. Dát čájeha maiddá manin dálá oahpahusplánat oppalaččat deattuhit doabaipmárdusa ovdánahttima ja man deatalaš lea oaidnit giellaoahpahusa maiddá oassin eará fágaid oahpahusas.

Oassi árgabeaigiela sániin leat dakkárat maidda skuvlagielas bohtet lassimearkkašumit go geavahuvvojit fágagiellan. Ná viidánit árgabeaidoahpagat oahppodoaban, mat šaddet vuodđun skuvlafágaid teorehtalaš guorahallamiidda. Omd. viidána *idja-* ja *beaivi-*sániid doabasisdoallu go skuvllas oahppá mo jándora áiggit áddejuvvojit eatnanluođa jorrama ektui. Matematihkkaohpahus buktá odđa beliid *lossat-* ja *geahpas-*doahpagiidda, go oahppá makkár oktavuohta dain lea deaddomihtuid ektui. Ja *čiehka-* ja *nurki-*sániid mearkkašupmi oazžu odđa nyánssaid, go beassá oahppat daid geavahusa geometriija oktavuođas.

Maiddá dakkár doabaipmárdusa nannema ja vástideaddji fágatearpmaid cieggadeami várás fertejit oahppit beassat sihke lohkat, čállit ja ovdanbuktit. Oahppodiiimmuid áigge gažaldagat, čilgehusat ja ságastallamat nannejit sihke doabaáddejumi ja fágamáhtu. Seammás dakkár giellageavaheapmi viiddida oahppi giellamáhtu nu, ahte sáhtta čilget ja ovdanbuktit áššiid árgabeaigiela lassin maiddá fágagillii.

Matematihka terminologijja

Go matematihkka oahpahuvvogođii sámegillii, de dasa dárbbášuvvojede maiddá odđa tearpmat, mat govvidit dán skuvlafága doahpagiid. Dakkár tearpmat leat sihke dakkárat mat leat ráhkaduvvon sámegiela vuodul ja sámegillii heivehuvvon loatnasánit. Omd. leat Suoma beale vuodđorehkenastinvuogi tearpmat *oktii-rehkenastin*, *geahpedanrehkenastin*, *geardun* ja *juohkin* (Rikala et al. 1995) seammá go heivehuvvon loatnasánit *addišuvdna*, *subtrakšuvdna*, *multiplikašuvdna* ja

divišuvdna. Dát latiinnagiellavuđot heivehuvvon loatnasánit leat anus dálá Norgga beale oahppoplána eksámennjuolggadusaid mielde (Árvvoštallanbagadus 2011).

Matematihka oahpahaladettiin oaidná čielgasit mo fágagiella lea earálágan go árgabeaigiella. Dan oaidná erenoamážit sátnerájus. Vuodđorehkenastinvugiid buorimuddui ieščilgejeaddji fágatearpmat nugo *lasihahhti*, *geahpedahhti*, *geahpe-deaddji* ja *buvttadahkki* (Rikala et al. 1995) leat maid ovdamearkkat das mo skuvlaoahpahus lasiha sámegiella sátneráju. Čuolbman orru dattege ain veadjit sajáiduhttit oktasaš matematihkkaterminologiiija nu, ahte eai geavahuvvoše seamma doahpagii sierralágan tearpmat iešguđet riikkas. Vuodđorehkenastinvugiid tearpmat geavaheami girjáivuoda oaidná maid dohkkehuvvon sátnelisttus mas maid leat synonymat: *addišuvdna/lasiheapmi*, *eretváldin/subtrakšuvdna*, *juohkin/divideren*, *geardun/multiplikašuvdna* (Matematihkkasánit 2002).

Matematihka oahpahusa divaštallamiid oktavuodas lea relevánta divvut gažaldaga fágatearpmat geavaheamis. Leago nu ahte vuodđorehkenastinvugiid oahpaheamis lea buoret geavahit riikkaidgaskasaš loatnasániid go boares sámegiell sániid? Govviditgo heivehuvvon loatnasánit, maidda ohppiin eai leat makkárge assosiašuvnnat, doabasisdoalu buorebut go sámegiell sánit, maid oahpes mearkkašumi álkibut sáhtta ovttaštáhttit fágamearkkašumiin? Go vuos lea veadján duddjot buori doabaipmárdusa áddehahti tearpmat vehkiin, de dat ii eastat bajit dásiin maiddái oahppat rehkenastinvugiid ja symbolaid eará namaheamis. Bajit dási matematihka formaliserejuvvon giella lea buorre ovdamearka oktasaš giella mainna fagaolbmot sáhttet gulahallat fagaáššiin makkár giella ihkinassii dal geavahežžet eará oktavuodain.

Matematihka oahppoplána vuodđogálggaid čilgemis boahdá čielgasit ovdan man deatalaš lea giellamáhttu:

Máhttit njálmmálaččat ovdanbuktit matematihkas mearkkaša oaivvildit, gažadit, ákkastallat ja čilget jurddašemi matematihka vehkiin. Dát mearkkaša maid ahte lea mielde ságastallamis, jurddagulahallamis ja ságaskuššamis čuolmmaid ja čuolbmačoavdinstrategiijaid ovtta earáiguin.

Máhttit čálalaččat ovdanbuktit matematihkas mearkkaša čoavdit čuolmmaid matematihka vehkiin, válddahit ja čilget jurddašemi ja sániiguin muitalit fuomášemiid ja jurdagiid. Dalle ráhkada sárgosiid, sárggastusaid, govvosiid, tabeallaid ja diagrámmaid. Dasa lassin geavaha matematihkalaš symbolaid ja faga formálalaš giella.

Máhttit lohkat matematihkas mearkkaša dulkot ja ávkkástallat teavsttain main lea matematihkalaš sisdoallu ja main lea sisdoallu beaivválaš eallimis ja fidnoeallimis. Dákkár teavsttain sáhttet leat matematihkalaš cealkagat, diagrámmat, tabeallat, symbolat, hámut ja logihkalaš jurddašeami.

(Máhttolokten 2008: 100.)

Dáid vuodđogálggaid ollašuhttimis lea guovttegielatvuoda oktavuodas deatalaš váldit vuhtii goappá gillii lea buoremusat vejolaš dain gálggain atnit ávki vuodđoskuvlla oahpahusas. Giellaválljemii lea deatalaš ággan giellamáhtu dási. Dat giella maid oahppi máhtta buoremusat, doaibma maid buoremusat gielalaččat ovdanbuktit matematihkalaš guorahallamiid abstráktalunddot sisdoalu. Ovtadássásaš giellamáhtuin sáhtášii dán dáfus välljet goappá giela ihkinnassii, jos eai livčče eará bealit maid váldit vuhtii oahpahusas. Giellaválljemis ferte váldit vuhtii makkár váikkuhus lea rehkenastima verbaliseremis doaibmi guovttegielatvuoda juksamii. Sámegiela sadji servodagas ja dan seailuheami ja nannema dárbu lea dat man ala sámi oahppoplána giellageavaheapmi matematikaohpahusasge vuodđuduvvo.

Loahpahus

Dás lea doaibmi guovttegielatvuohta guorahallojuvvon sihke oppalaččat ja skuvlla giellafágaid oahppoplánaid ektui. Giellafáгат dahket dušše oasi, muhto deatalaš oasi, skuvlla guovttegielatvuoda duddjomis. Giellafágain lea erenoamáš oassi ja maiddái ovddasvástádus skuvlaoahpahusas, daningo eanaš oassi oahpahusas vuodđuduvvo jurddašanproseassaide ja máhttoduddjomii, mii gaskkustuvvo giela vehkiin sámegillii ja dárogillii. Lea čielggas ahte maiddái eará fágaid oahpahemis ja oahppamis lea deatalaš rolla doaibmi guovttegielatvuoda duddjomis, muhto oahppoplánaid mielde dušše giellafágain lea ulbmilin duddjot máhtu ja didolašvuoda giela ráhkadusa, doaimea, giellaovdáneami ja guovttegielatvuoda birra. Eará fágat, nugo omd. matematihkka, galggašedje dákkár máhtu ja didolašvuoda vehkiin sáhttit duddjot buorre fágamáhtu, maid oahppit galget sáhttit geavahit sihke sámegillii ja dárogillii ja nu sáhttit ovdánit doaibmi guovttegielagin. Matematihkkaohpahusa divaštallamat čájahit ahte lea dárbu duddjot

áddejumi sániid ja doahpagiid oktavuodain, vai álkibut sáhtta oaidnit giellamáhtu ja fágamáhtu oktasaš beliid ja erohusaid.

Ii leat doarvái, ja ii leat riektage, meroštallat guovttegielatvuođa dušše monolinguala láhkásaš norpmaid ektui. Dán artihkkalis lean geahččalan čájehit mo guovttegielatvuohta lea eambbo go dušše dat ahte máhtta gulahallat sámegillii ja dárogillii. Lean čájehan mo giellaoahpahusas sáhtta váldit ovdan ii dušše guovttegielasteami negatiiva beliid, muhto maiddá oaidnit mo sámi-dáru guovttegielaga giellamáhttu dahká vejolažžan suohtastallat gielain, ráhkadit suohttasiid maid dušše guovttegielagat áddejit. Dát giellariggodat ii boađe ovdan oahppoplánain.

Doaibmi guovttegielatvuohta lea nappo eambbo go dušše dat ahte máhtta geavahit guokte giela sierranas giellan. Dát buktá oahppoplánaid ektui ođđa giellageavahandimenšuvnna, muhto gielladikšuma oainnus lea ain deatalaš skuvllas nannet dakkár giellamáhtu, mii dahká vejolažžan ain boahte áiggis bisuhit sámegiela oktasaš giellan nu ahte lea vejolaš gulahallat riikkarájiid rastá. Dálá sámí servodagas giellaovddidanbarggu vuodđu duddjojuvvo skuvllas ja leat maid dađistaga eambbo oahppit geaidda skuvla lea deataleamos giellageava-hanarena. Sámegiela boahteáigi lea olu dan duohken mo giellageavaheaddjit ieža giellageavahemiineaset háliidit dan hábmet. Skuvlla giellaoahpahus ja giella-geavaheapmi duddjo dan máhtu ja gielladiđolašvuođa, mainna sámegiella galgá sáhttit birget ja ovdánit doaibmi guovtte- ja mánggagielat servodagas.

Gáldut

Materiála

- Árvvoštallanbagadus 2011 = *Árvvoštallanbagadus 2011. MAT0010 Matematihkka 10. jahkeceahkki (Oahppit)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. <http://www.udir.no/Upload/Eksamen/Grunnskolen/2011/Vurderingsveiledninger/5/MAT0010_Matematikk_Vurderingsveiledning_2011_Nordsamisk.pdf> (31.3.2012).
- Árvvir 25.11.2011 = Sámi joatkkaskuvlla matematihkkaášši: – Dušše álgováttut. <http://www.avvir.no/vivvo_general/1802.html> (30.3.2012).
- Matematihkkasánit 2002 = Matematihkkasánit 2002. Davvisámegiellat tearbmalisttut. [Olggosaddi: Sámediggi, doaimmahus: Giellalávdegoddi.] <<http://www.giella.org/filnedlasting.aspx?FilId=2899&ct=.pdf>> (30.3.2012).
- Máhttolokten 2008 = Máhttolokten. Sámi oahppoplánabuvttus. Máhttodepartemeanta – Sámediggi – Oahpahusdirekto[r]áhtta. Oslo 2008. <<http://www.giella.org/Filnedlasting.aspx?FilId=1699&back=1&ct=.pdf&MIId1=1267&MIId2=&MIId3=&>> (30.3.2012).
- NAČ 2000: 3 = *Sámi oahpaheaddjeoahppu – iešgudetlágan máhttovieruid gaskkas*. Norgga almmolaš čielggadusat 2000: 3. Oslo: Statens forvaltningstjeneste & Informasjonsforvaltning. <<http://www.nb.no/utlevering/nb/7389cb778019a19687299714e26dca82#&struct=DIV140>> (15.3.2012).
- Sámegiella eatnigiellan 2004 = Sámegiella eatnigiellan 2004. 1.–5. lk riikka oahppoplána. <<http://www.peda.net/veraja/enontekio/heta/elna/same>> (14.3.2012).
- St.meld. nr. 29 = Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole – ny læreplan. St.meld. nr. 29 (1994–95). Kunnskapsdepartementet.

Girjjálašvuohta

- Athanasopoulos, Panos 2009: Cognitive Restructuring in Bilingualism. – Aneta Pavlenko (doaimm.), *Thinking and Speaking in Two Languages*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters. 29–65.
- Blanc, M. 1999: Bilingualism, Societal. – Bernard Spolsky (doaimm.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*. Amsterdam: Elsevier. 284–290.
- Baker, Colin 2011: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Fifth Edition. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters.

- Cummins, J. 1976: The influence of bilingualism on cognitive growth: A synthesis of research findings and explanatory hypotheses. – *Working Papers on Bilingualism* 9: 1–43.
- Dannemark, Nils 2011: Tospråklegheit og metaspråkleg medvit. – *NOA norsk som andrespråk* 27(2): 47–66.
- García, Ofelia 2009: *Bilingual Education in the 21st Century. A Global Perspective*. With contributions by Hugo Baetens Beardsmore. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Grosjean, F. 1999: Bilingualism, Individual. – Bernard Spolsky (doaimm.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*. Amsterdam: Elsevier. 284–290.
- Ijäs, Johanna 2004: Fuomášumit muhtun simultána guovttegielat máná árra giellaočcodeamis. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004: 119–131.
- Ijäs, Johanna 2007: *Nyt lonuhettaan* – Kodaid ovttastuvvan guovttegielat máná suomagielas. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (doaimm.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 183–201.
- Ijäs, Johanna Johansen 2011: *Davvisámegiela finihitta vearbahámiid sojahanvuogádaga očcodeapmi vuollel golmmajahkásaš máná gielas*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Javier, Rafael Art. 2010: *The Bilingual Mind. Thinking, Feeling and Speaking in Two Languages*. New York: Springer Science – Business Media.
- Larsen-Freeman, D. 1999: Grammar Teaching (Foreign Language). – Bernard Spolsky (doaimm.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*. Amsterdam: Elsevier. 612–618.
- Leirvaag, Ole Gunnar 1999: *Norsk på grunnlag av samisk*. Kautokeino: Samisk utdanningsråd.
- Magga, Ole Henrik 2011: Muitalus man váddása duohken ledje «10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánat». – Svein Lund (váldodoaimm.), Elfrid Boine, Siri Broch Johansen & Siv Rasmussen (mieldoaimm.), *Sámi skuvla-historjá 5. Artihkkalat ja muittut skuvlaeallimis Sámis*. Kárášjohka: Davvi Girji. 49–67. <<http://skuvla.info/skolehist/ssh5-s.htm>> (28.02.2012).
- Pavlenko, Aneta 2011: Introduction: Bilingualism and Thought in the 20th Century. – Aneta Pavlenko (doaimm.), *Thinking and Speaking in Two Languages. Bilingual Education & Bilingualism*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters. 1–28.

- Pavlenko, Aneta (doaimm.) 2009: *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary Approaches*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters.
- Pedersen, Toralf 1967: *Norsk for samisktalende. En veiledning for lærere*. Oslo: Kirke- og utdanningsdepartementet.
- Rikala, Seppo & Ilmavirta, Risto & Strang, Tuula 1995: *Oahpa rehkenastit 3, čakčaoassi*. Sámegillii jorgalan: Jovvna-Ánde Vest. Anár: Lappi leanarádđehus.
- Todal, Jon 1993: *Samisk interferens i norsk*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Todal, Jon 2009: Undervisninga i samisk som førstespråk i Noreg. Eit kort tilbakeblikk. – Svein Lund (váldodoaimm.), Elfrid Boine, Siri Broch Johansen & Siv Rasmussen (mielldoaimm.), *Samisk skolehistorie 3. Artihkkalat ja muittut skuvlaeallimis Sámis*. Kárášjohka: Davvi Girji. 422–440. <<http://skuvla.info/skolehist/todal-n.htm>> (18.3.2012).
- Toukomaa, P. & Skutnabb-Kangas, T. 1977: *The Intensive Teaching of the Mother Tongue to Migrant Children at Pre-school Age*. Research Report No. 20. Department of Sociology and Social Psychology. Tampere: University of Tampere.
- Woolard, Kathryn A. 2004: Codeswitching. – Alessandro Duranti (doaimm.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, MA: Blackwell Publishing. 73–94.
- Øzerk, Kamil 2007: *Tospråklige overgangsmodeller og tosidige modeller. Organisering, prinsipper og praksis*. Vallset: Opplandske bokforlag.
- Øzerk, Kamil 2008: Tospråklig opplæring og funksjonell tospråklighet. – Therese Sand (doaimm.), *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. 103–129.

Functional bilingualism

According to the Sámi curriculum plan in Norway, the aim is that Sámi students should become functionally bilingual by the time they finish school. They are then supposed to be sufficiently competent in Sámi and Norwegian to be able to function in both Sámi and Norwegian society as well as being able to interpret between the two languages. According to the plan for English, students are expected to become largely multilingual. In this paper, I discuss the concept of functional bilingualism as it appears in the curriculum plan based on views presented in current bilingual research. The starting point is what is said and what is not said about the concept of functional bilingualism in the subject plans for both the Sámi and Norwegian languages. Aspects of language use are restricted to a discussion of form and function when communicating content and attitudes. I also discuss the relationship between normative and descriptive approaches to language in education, within the framework of which I shall also discuss both code switching and language mixing. The concept of proper language use based on the ideal of a fluent monolingual language competence and performance does not seem to leave room for bilingual students' whole repertoire of language skills. In the last part of my paper I also discuss the use of Sámi as the medium of instruction in mathematics from a bilingual point of view.

Keywords: functional bilingualism, code-switching, mathematics in Sámi

NILS ØIVIND HELANDER
Sámi University College
nilshela@gmail.com

Norgga sámepolitihkka 1970-logus – ođastemiin nanosmahttit sámevuoda

JOHAN KLEMET HÆTTA KALSTAD

Sámi allaskuvla

1970-logus ledje earenoamáš dáhpuhusat sámepolitihkas, ja lei čalbmáičuohcci movt sámeliikkadusa nuorra buolva ánggirdii hábmet politihka sámevuoda nannema várás. Kultuvrralaš odasmahttin lei gaskaoapmin ja sámearganeasašuvnnat ledje politihkalaš bádjín. Kulturprog-rámmas 1971 ledje sámi vuoigatvuodát vuosttaš gearde navdon álgoálbmotgažaldahkan.

Dán artihkkala fáddán lea Norgga sámepolitihka hábmen 1970-logus. Ulbmilin lea háhkat ođđa máhtu Norgga sámepolitihka doaibmilis áigodagas, ja dan gohččodan servodatperspektiivan. Norgga guovddášhálddahusa korporatisma lei rahpame geainnu sámearganeasašuvnnaid ovddasteddjiide riikka mearridanvuogádahkii.

Jagi 1979 loahpas muhtumat Áltá-akšuvnnas manne Osloi vuostálastit eiseválddiid dulvadanplánaid ja čadahit nealgudanakšuvnna. Sin akšuvdna váikkuhii earenoamážit álbmoga ektui ja dan ahte eiseválddiid doapmagohte čadahit ođđa sámepolitihka.

Fáddásáni: sámepolitihkka, 1970-lohku, sámevuohta, aktivisttat

Láidehus

Norgga sámepolitihka guovddáš mihttu 1960-logus lei ovttadásatvuohta birgenlági, kultuvrra ja sosiála diliid dáfus dárui- ja eamiálbmoga gaskkas (Kallstad 2011). Digaštallamat ovddidit sámearlbmoga birgenlági jorre dávja dađibahábut sáhkkan sápmelaččaid geafivuoda birra. Oslo universitehta servodatdiedáprofessor Vilhelm Aubert viiddidii sápmelašdoahpaga go čálii ahte sámearššit gusket birgenláhkái, kultuvrii ja sámearlbmoga fámohevuhtii servodagas. Gažaldat fápmodili hárrái servodagas lea politihkka. Aubert seammás čálii ahte sámearlbmot ja dan arganeasašuvnnat ja politihkalaš áirasat fertejit ásaht juoidá mii lea áibbas ođas. Sámi olbmuid berre leat vejolaš válljet daguideaset bokte leat sápmelažžan iige dovdomearkan dárbbas leat ii geafivuota, ii boazu iige gákti. (Aubert 1969: 34–45.)

Juho-Niillas, Nils Jernsletten (1969: 87–88) lea dán vuogi mielde juohkán sápmelaččaid viđa jovkui árbevirolaš sápmelačas gitta modearna sámearkivistta rádjái. Sis leat buohkain dovdomearkkat iežaset válljejuvvon daguid vuodul, ja dainna vugiin son lei viiddideame sápmelašdoahpaga. Dáža dutkit ledje geava-

han sápmelašdoahpaga olggobeale dovdomearkkaid vuodul, nugo eallinvuogi ja gávtti earet giela (Collinder 1953: 77).

Per Otnes (1970) lei dutkamisttis navdán rahčamiid čohkket sámeálbmoga oktasaš sámeorganisašuvnnaide našuvdnahuksemin. Sápmelaččaid vuosttaš aktivista Elsa Laula Renberg lei geavahan našuvdnadoahpaga vuosttaš sámi riikkačoahkkima rahpansártnis Troandimis jagis 1917, go celkkii ahte našuvdna mii ii geahččal rahčat čuovvut áiggi mannolaga, goarrána (Otnes 1970: 119). Sámeálbmoga vuostálastit navde našuvdnadoahpaga iešalddis čujuhit dasa ahte sámeapolitihkkariid mihttu lei oččodit sierra sámi stáhta. Dakkár jurdaga sámi ofelaččat eai rehkenastán vejolažžan ja sii baicca gáibidišgohte iešmearrideami váldosámeáššiin seammás go gáibide riikkaid eiseválddiid dohkkehit sápmelaččaid álbmogin (Wadnim 1976; Hætta 1976). Norgga Sámiid Riikkasearvi (NSR) ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) ledje guorahallagohtán movt ja man vuodul rehkenastit sápmelaččaid našuvdnan mas lea almmolaš stáhtus Norggas (NSR 1975; NSR 1978: 17).

Dán artihkkala fáddán lea sámevuoda nanosmahttin, ja dutkama čuolbman lea movt Norgga sámeapolitihkka hábmejuvvui 1970-logus. Dan áigodahkan rehkenasttán jagiid 1968 rájes dassáži go Norgga Sámediggi ceggejuvvui 1989:s. Dalle rivde guovddáš struktuvrrat sámeapolitihka hárrái. Sámeapolitihka dáfus álggahuvvui odđa áigodat 1968 rájes (Leif Dunfeld, persovnnalaš gulahallan) ja seammásámeorganisašuvnnat nanosnuvve NSR ceggemiin (NSR vuodđudeapmi). NBR lei ceggejuvvon jagis 1948 (Kallstad 2011: 46).

Bargovuohki 1970-logus lei oččodit sámeorganisašuvnnaid gaskaoapmin ođastit sámeapolitihka nanosmahttin várás sámevuoda. Danin lea artihkkala álgooassi sámeorganisašuvnnaid politihkalaš doaimmaid birra ja almmolaš sámeapolitihka hábmen čuovvu dan. Ollugat leat navdán Áltá-akšuvnna odđa sámeapolitihka vuodđun ja ahte dan geažil hábmejuvvui odđa politihkka dáruiduhttinpolitihka sadjai (*FD* 21.4.2012; Minde 2003; Hjorthol 2006).

Artihkkala ulbmilin lea háhkat odđa máhtu dan birra movt sámelihkadusa aktivisttat ráhkkanahhte sámeorganisašuvnnaid hábmen várás Norgga sámeapolitihka. Dan áigodagas čoahkkanišgohte sámenuorat Osloi ja earenoamážit studeanttat ánggirde ovddidit sámeapolitihkalaš vuodđogažaldagaid. (Magga 2006: 77–78.) Sin gohčode maid namahusain «sámi 68:žat» daningo sii ledje studeantan jagiid manjel 1968 go studeanttat miehtá Eurohpá ánggirde akšuvnnaiguin buoridit oahppan- ja dutkaneavttuid universitehtain. Ole

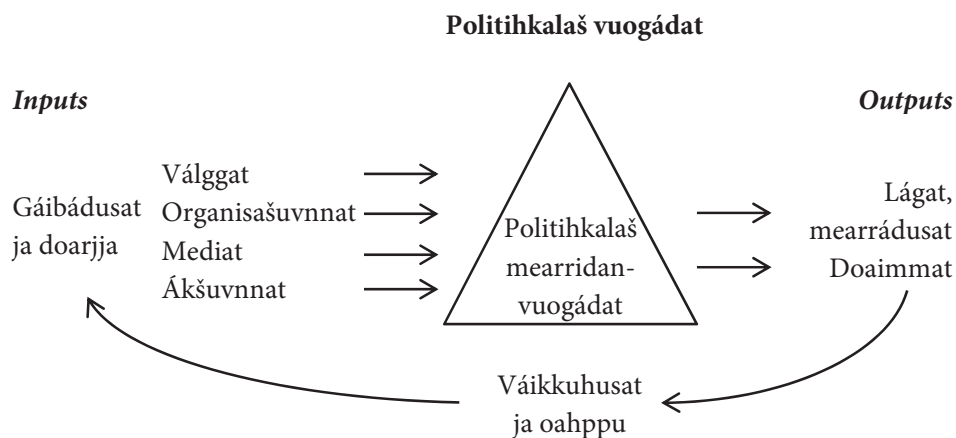
Henrik Magga (2006: 75) lea muitalan dan birra go son daid jagiid lei studeanta ja aktivista.

1970-logu sámeaktivisttat leat dán dutkanfáttá aktevrrat ja lean dutkan movt sii ovddide oainnuideaset sámeorganisašuvnnaid bokte. Sin bargobádjín ledje seminárat sámeorganisašuvnnaid olis, oassálastin organisašuvnnain ja váikkuheapmi davviriikkalaš sámekonferánssaid politihkalaš prográmmahábmemei.

Nubbi lávki lea dutkat movt sámeorganisašuvnnat olahe saji Norgga politihkalaš vuogádagas, ja dokumeanttaid vuodul lean dutkan movt almmolaš sáme-politihkka ođastuvvui 1970-logus. Seammás lean váldán vuhtii sámiid nealgudanakšuvnna váikkuhusaid almmolaš sáme-politihka hábmemis.

Teoriiija ja metodologiija

Vuolggasadjin lean válljen vuogádatteoriiija govven várás Norgga politihkalaš vuogádaga. Dat lea čájehuvvon govvosis kássan masa álbmogis mannet gáibádusat ja doarjja (*inputs*). Dohko leat njeallje guji ja mat govvosis leat čájehuvvon njuollan. Sámeálbmoga gáibádusat ja doarjja manne organisašuvnnaid guji ja nealgudanakšuvnna gáibádusat fas akšunguji. Politihkalaš vuogádagas lea mearridanvuogádat guovddáš oassin ja dás govviduvvo dat golmmačiegagin. Mearrádusat leat vuogádaga bohtosat (*outputs*).

Govvus. Politihkalaš vuogádat (Hanssen et al. 2007).

Korporatisma doaimmai 1970-logus rámmán organisašuvnnaid ja eiseválddiid ráddádallamiidda ja váikkuhii dasa geat ja guđet áššit dohkkehuvvoje mearridanvuogádahkii. Organisašuvnnaid áirasat besse mearridanvuogádahkii, muhto dohko eai beassan nealgudanakšuvnna oassálastit.

Dat doaibmavuohki mávssii ahte eiseválddit ja priváhta organisašuvnnaid ovddasteaddjit deaivvade guorahallat, šiehtadallat ja mearridit ovtta almmolaš áššiid politihkalaš mearridanvuogádagas. Dainna vugiin eiseválddit ožžo dieđuid ja máhtu organisašuvnnaid ovddasteddjiin ja sin rolla lei maid leat álbmoga árrasin. Organisašuvnnat fas besse leat fárus váikkuheame mannolaga. Dát doaibmamálle lea maid gohčoduvvon seaguhushálddašeapmin ja *korporatiiva pluralisman*. (Østerud 2007: 77–80; Nordby 2004: 159–167; Hanssen et al. 2007: 248–252; Moren 1974.)

Mus lea kvalitatiiva dutkan ja lean geavahan etnografii ja strategii ja vuohkin analyseret dutkandieđuid. Dainna vugiin lean dáhpáhusaid čilgen maŋŋalaga ja daid vuodul «tennjen» oppalaš loahppagova sámepolitihka hábmemis. Etnografii soahpá strategii ja fáhtet aktevrraid ja dutki giella- ja kulturduoga ja sin ovtastallama guhkit áiggi badjel (Johannessen et al. 2010).

Dieđuid lean čohkken almmolaš dokumeanttain ja jearahallamiiguin. Dokumeantaid lean gávdnan Sámi allaskuvlla girjerádjosis, Sámi arkiivvas, Stáhtaministara kantuvrras, NSR kantuvrras, Odd Mathis Hættas ja iežan arkiivvain. Lean jearahallan muhtun guovddáš ovddasteddjiid dan áiggis. Sin lean välljen strategalaččat.

Mun lean ieš leamaš sámeorganisašuvnnaid luohttámušolmmožin ja Norgga guovddášhálddahas lea mus leamaš áššemeannudeaddji- ja jodiheaddjivirggit dan áigodagas maid dál dutkkan. Oassálastin sámepolitihkas lea movttiidahtán mu dutkin ja mun lean dan vuodul välljen perspektiivva ja čuolmma, muhto sihke dutkandieđuid čohkkema ja giedahallama lean čađahan dutkanmetodaid, norpmaid ja njuolggadusaid mielde.

Harald Eidheim (1971) lea dutkamisttis deattuhan dárui eanetloguálbmoga ja sámi unnitloguálbmoga gaskavuodaid, ja son lea čájehan movt sámi ovddasteaddjit leat rahčan ovddidit sámeálbmoga sáji riikka unnitloguálbmogin. Vigdis Stordahl (1998) lea joatkán Eidheim dutkanvieru, ja sus lea guovddášis Kárašjoga báikegotti sámelihkadus. Son navdá 1970-logu sámeaktivistaid ovddidan našunalismma. Regnor Jernsletten (2002: 157–158) lea deattuhan sámeorganisašuvnnaid oktasáš vuodđooainnu ovddidan dihte mánggakultuvrralašvuoda, ja su dieđuid mielde

sámiid kulturpolitihkalaš prográmma doaimmai ideologalaš vuodđun nannet sámevuoda odđa áiggi eavttuid ektui.

Henry Minde (2003: 88–98) lea gohčodan Norgga eiseválddevuogádaga sámeáššiid várás sámempolitihkalaš segmeantan mas lei mahkáš ulbmilin sealluhit dáruiduhttinpolitihka 1960–1980-loguin seammás go sii doalahe sámelihkadusa olggobealde. Eará dutkit eai leat namuhan dakkár segmeantta birra.

Sámeorganisašuvnnat gaskaoapmin

Sámiid Sær`vi Oslos lei 1951:s rievdaduvvon riikkasearvin ja ožžon nama Sámi Sær`vi – Samisk Selskap (Kalstad 2011: 46), muhto searvvis dađistaga unnugohte doaimmat ja miellahttolohku. Go sámi nuorat, ja earenoamážit studeanttat geat ledje fárren oaivegávpogii, serve Sámi Searvvi bargguide, ovdánišgodii searvi, ja 1966:s válljii searvi Aslak Nils Sara ovdaolmmožin. Searvi lea maid dan rájes leamaš sápmelaččaid hálddus, ja rievddai jagis 1968 Oslo Sámiid Searvin ja šattai NSR báikkálaš searvin. (Leif Dunfeld, persovnnalaš gulahallan.)

Searvvi odđa ovdaolmmoš čálii jagis 1967 Finnmárkku sámiid servviide reivve evttohusain ásahišgoahtit odđa riikkasearvvi (Reive 12.4.1967). Gažaldat ásahtit odđa riikkasearvvi giedahallui maid Davviriikkaid Sámiráđi¹ oktavuodain go cuoŋománu 1968 ráđđi lei čoahkkanan Kárašjohkii ja báikkálaš sámiid searvvit dolle ráđđádallančoahkkima. Gažaldat guoskkahuvvui Eanodaga sáme-konferánsas jagis 1968 (NU 1969: 21), ja seammá jagi NSR vuodđuduvvui Guovdageainnus (NSR vuodđudeapmi). Riikkasearvvi vuosttaš jahkečoahkkin dollui manjit jagi geassemánu Kárašjogas. Álgu čájahii ahte searvi áiggui olahit ollu danin go čoahkkimis ledje stuora áššit sihke prográmmas, ságastallamiin ja cealkámušain. Muhtun stuora ášši lei Mikal Urheima árvalus ásahtit sámeáššiide sierra ráđdeaddiministara ja son doalai álgosága iežas evttohusa birra. (Urheim 1969: 58.)

Riikkasearvvi nuppi jahkečoahkkimis doalai Johan Klemet Kalstad ovda-sága. Son celkkii earet eará: «...ahte gulan dan jovkui mii ohcala oppalaš árvoštallama.» (NAČ 1984: 18 S: 490). Son de árvalii ráhkadit sámempolitihkalaš rámma man siskkobeallai heivehuvvojit prográmmat ja plánat. Plánaid ja doaimmaid čađaheami várás lei eaktun sámi hálddahus guovddášeiseválddiid dásis. (Kalstad 1970: 63–65.)

1 Ráđđi álggahuvvui 1950-logu álggus (Kalstad 2011: 46–47).

Jagi maŋnel doalai Aslak Nils Sara ovdasága riikkasearvvi jahkečoahkkimis sámi organisašunbarggu birra. Son deattuhii vugiid nannen várás organisašuvn- naid ja dáguhii dárbbu sierra sámeorganisašuvnnaide. Seammás son árvalii ahte sámeorganisašuvnnat berrejit beroštit earenoamážit politihkalaš vuogádaga guovddášhálldahusas. Loahpas son čujuhii Federal Union of European Nation- alities (FUEN)² 17. kongreassa cealkagii unnitálbmogiid vuoigatvuoda birra ja álbmogiid iešmearrideami hárrái kultuvra-, skuvla- ja girkoáššiin. (Sara 1971.)

Hábmemin sámpolitihka sámevuoda nanusmahttima várás

Norra buolvva sámeaktivistat ja earenoamážit sámi 68:žat Oslos deaivvadiš- gohte guorahallat movt sii sáhtáše ovddidit sámpolitihka, ja dálvet 1970 bohci- dii jurdda doallat sierra sámpolitihkalaš strategijaseminára. Dan vuodul Johan Klemet Kalstad čálii njealji vuosttaš buolvva sámpolitihkkariidda³ gullan várás sin ráđi (Reive 9.3.1970). Sii dorjo jurdaga.

Riikkasearvi mearridii 1970 jahkečoahkkimis doarjut jurdagiid ásahit sámi instituhta dutkama ja kulturdoaimmaid várás. Dat lei doarjjan semináraplánaide ja jahkečoahkkima maŋnel bovdii Heandarát Hánsa (Hans J. Henriksen) 30 berošteaddji norra sápmelačča ságastallat movt plána galggašii čadahit. Ovda- gihtii lei NSR bargolávdegoddi eahpeformálalaččat dorjon jurdaga ja miehtan ovddidit plána riikkasearvvi namas ruhtadeami várás. (NSR 1970: 77.)

Čoahkkin válljii lágidanlávdegotti mii bovdii sámiid alit oahpuin seminárii Guovdageainnus juovlamánu 1970. (Bovdejupmi 3.11.1970.) Seminára temán ledje sámi dutkan, sámpolitihka hábmen, sámekulturgažaldagat ja sámeáššiid almmolaš hálddašeapmi (Prográmma). Oasseváldit mearride cealkámuša čáhce- buodđudemiid vuostá sámevuovlluin (Davviriikkaid ráđđi) ja sámi dutkama birra (Resolušuvdna 12.12.1970). Seammás oasseváldit válljeje lávdegotti sámi instituhta plánema várás ja das ledje fárus Alf Isak Keskitalo, Nils Jernsletten, Aslak Nils Sara, Ole Henrik Magga, Hans Øvregård ja Johan Klemet Kalstad. Lávdegoddi ovddidii evttohusas NSR namas Sámiráđi bokte Jiellevári sámekon- feránsii geasset 1971 (Evttohus 1971). Lávdegoddi evttohii ahte Sámiráđdi berre

2 Dalá Norgga sámeorganisašuvnnat oassálaste FUEN konferánsain ja Sámi Čuvgehussearvi Suomas lei uniovonna miellahttu (NU 1969: 6).

3 Hans Guttorm, Hans J. Henriksen, Mikal Urheim ja Peder Andersen.

váldit plánema iežas háldui ja válljet iežas oasi áirasiin ođđa instituhta stivren-orgánaide ja bovdet Davviriikkaid eiseválddiid nammadit sin áirasiid.

Jiellevári sámekonferánša mieđai Norgga beale nuoraid evttohussii ja mearriidii ovddidit plána cegget sámi instituhta. Konferánša válljii sámi áirasiid instituhta ráddái ovddidan várás ceggenplánaid, ja seammás konferánša ávžžuhii Davviriikkaid eiseválddiid nammadit iežaset áirasiid. Boađusin lei ahte Davviriikkaid Ministtarráđdi mearridii 1972:s cegget sámi instituhta (St.diedáhus nr. 108: 168).

Israel Ruong lei 1950-logu rájes bargan oččodit sámi instituhta, ja instituhta 10-jagi ávvudeamis 1984:s son muitalii man amas sutnje álggos lei dohkkehit plána maid Norgga beale nuorra sámit ledje ovddidan, go sis lei earenoamážit jurdda cegget dutkanásahusa Guovdageidnui iige fal muhtun universitehtagávpo-gii. Son celkkii: «Dat dutkamuš maid sápmelaččat ieža dahke, lei nuoraid mielas deataleamos.» (Ruong 1987: 1).

Aktivisttain ledje vuostálastit ja muhtun beaivvi manjel seminára lei Guovdageainnu suohkanvisteseaidnái ihtán čála mas

[...] aktivistat navdojedje pláneme revolušuvnna ja ahte sii buohtastahttet iežaset Lars Jakobsen Hættain ja su joavkkuin. Dat joavku lea doallan seminára min ráhkis Guovdageainnus. Diehtá go oktage mii šattai dan seminára boađusin. Dan ii dieđe oktage ja sii ieža dihtet unnimusat maid ležžet doaimmaheame.⁴ (Vet du at)

Bajilčála lei «Vet du at» ja čállagis ledje guhtta čuoggá (Solbakk 2011: 246). Guovdageaidnu-seminára leat muhtumat gohčodan čiegus semináran ja earát fas ČSV-semináran. Aage Solbakk lea dán artihkkala čállái muitalan ahte dalle son gulai vuosttaš geardde namuhuvvome ČSV, ja danin son lea navdán seminára dan manjis.

Seminára Guovdageainnus lei lihkostuvvan ja nuorra buolva oaččui movtta doallat Oslos seminára sámiid kulturpolitihkalaš prográmma birra. Lei stuora beroštupmi earenoamážit sámi studeanttaid bealis ja oasseváldit ledje bohtán earret eará Uppsalas. (Oslo-seminára.) Geasset seammá jagi ovdalaš sámekonferánssa doamihe sámi studeanttat dollestit seminára Guovdageainnus sámi dutkama birra (Sámi dutkanseminára). Jiellevári konferánssas oaččui nuorra aktivista-buolva prof. Israel Ruongis rámi sárdnestuolus (Ruong 1971: 7). Ráhkkanahhttit sámeapolitihkalaš áššiid seminárain šattai sámelihkadusa bargovuohkin, ja Norgga

4 Artihkalčálili jorgalus.

sámeorganisašuvnnat doallagohte semináraid skábman, ja jahkečoahkkimiid ja konferánssaid giđđageasi.

Sámapolitihka hábmemis lei sadi symbolain, mat ledje mearkkat, dajaldagat ja dadjanvuogit maid sámelihkadusa oassálastit godde vuodđun ipmirdan várás sámenašuvnna dilálašvuoda. Oktasaš ipmárdus symbolaid vuodul movttiidahtii fas oassálastit, ja seammás jodiheapmi oáččui profiilla. Guovddáš symbolat ledje bustávat ČSV, sámeleavga, sámeálbmoga lávlla ja álbmotbeaivi. Sámekonferánssa mearridii jagis 1986 ásaht sámeleavgga sámi dovdomearkan ja Sámesoga lávlaga sámeálbmoga lávllan. Dan lei Isak Saba čállán ja almmuhan vuosttaš geardde *Sagai Muittalægje* -aviissas 1906. Jagi 1992 sámekonferánssa mearridii guovvamánu 6. beaivi sámeálbmoga beaivin, ja dát beaivi lea almmolaččat mearriduvvon levgenbeaivin Norggas, Suomas ja Ruotas. Dát beaivi muittuha seammás sámeálbmoga vuosttaš riikkačoahkkimis Troandimis 1917.

Sámiid kulturpolitihkalaš prográmma 1971 ja sámapolitihkalaš prográmma 1980

Davviriikkaid Sámiráđdi lei álggahan barggu ovddidit sámiid kulturpolitihkalaš prográmma ja dat mearriduvvui Jiellevári sámekonferánssas borgemánu 1971. Prográmma álggahuvvui dáiguin sániiguin: «Mii leat sámit ja mii háliidit leat sámit, eat dadi eanet eat ge unnit go máilmmi eará álbmogat.» Cealkagat prográmma vuodđooainnu dáfus leat giela, kultuvrra ja ássanguovlluid hárrái. Seammás maid muittuhuvvo ahte sámeálbmoga dilis ii leat ovdáneapmi geavvan lunddolaččat ja sámevuhtii ii leat jullon sadi riikkaid almmolaš vuogádagain. Prográmmas celko iluin ahte nuorra buolvvat leat buriin dáhtuin váldán vára ja ovddidan sámeálbmoga árbbi. Muittuhuvvo ahte modearna áiggi dilis sámeálbmot ferte čájeht beroštumi ja návccaid olahit áigumušaid mat sohpet boahhte áiggi buolvvaide. (Kulturprográmma 1971.)

Prográmmas bođii ovdan ahte 1970-lohku lei sierra áigodat sámapolitihka historjjás ja čujuhuvvui dasa ahte sámi álbmoga namuhišgohte davviguovlluid álgoálbmogin. Danin lei kulturprográmma bidjame sámapolitihkalaš bargguide odđa áiggi mihtuid. Muhto ii dan dihte kulturprográmma lean ovddideame ii sierra sámi stáhta iige našunalismma. Seammás lei kulturprográmma garradeame sámapolitihkalaš bargguid 1970-logu rájes, ja sámi vuoigatvuodat leat vuosttaš geardde navdojuvvon álgoálbmotgažaldahkan. (Ibid.)

Logenar jagi maŋŋel kulturpolitihkalaš prográmma ásaheami badjánii sáhka sámeapolitihkalaš prográmma birra, ja Romssa sámekonferánsa 1980:s mearridii sámeapolitihkalaš prográmma. Sihke sámiiid kulturpolitihkalaš prográmmas (1971) ja sámeapolitihkalaš prográmmas (1980) ledje sámevuoda nanusmahttin ja sámenašuvnna iešmearridanvejolašvuodat guovddážiis. Áre sámekonferánsas 1986:s celkkii Sámeráđi dalá jodiheaddji Lars Anders Baer (1987: 4) rahpansártnistis iluin earet eará ahte Davviriikkat leat bures váldán vuhtii sámeapolitihkalaš prográmma jurdagiid, ja riikkaid eiseválddiid čielggadeamet čuvvot prográmma sámenašuvnna iešmearridanmihtuid dáfus.

Almmolaš sámeapolitihkka

Norgga ráđdehus nammadii 1969:s čielggadanlávdegotti Davvi-Norgga riikka-oasseplána (*landsdelsplan for Nord-Norge*) várás, ja das lea sámeálbmoga dilálaš-vuohta oppalaččat guorahallon (NOU 1972: 33). Plána olis leat čadahuvvon sierra čielggadeamet sámeáššiid ja boazodoalu birra. Čielggadanbarggu vuolggašadjiin lei ahte sámeálbmot lea unnitloguálbmot Norggas, ja boadusin šattai ahte riikka-eiseválddiin lea ovddasvástádus sámeáššiin. Vaikko lei sáhka riikka-oasseplána birra, de deattuhuvvui ahte buot guovlluid sámeáššiit riikkas gullet oktii. Danin maid earenoamážit namuhuvvojedje lullisámi áššiit ja sápmelaččaid ovttasbargu Davviriikkaid dásis. Hástalussan sámeálbmoga ektui lei ipmirduvvon ovdáneapmi ealáhusaid, oahpu, kultuvrra ja sámeáššiid hálddašeami hárrái (ibid.).

Guokte ráđdehusa leat dan plána vuodul ovddidan áššiid Stuoradiggái. Giđđat 1973:s ovddidii Korvald-ráđdehus⁵ (1972–1973) Stuoradiggediedáhusa nr. 108 ja maŋŋel stuoradiggeválgga seammá jagi ovddidii ođđa Bratteli-ráđdehus (Bargiidbellodat, 1973–1976) lassiediedáhusa Stuoradiggái (St.diedáhus nr. 33).

Korvald-ráđdehus deattuhii sámeáššiid sáji servodatovdáneami oktavuodain ja dáhkidii ráddjet daidda sáji almmolaš hálddahusas. Ráđdehus lohpidii sierra ovdánahttinprográmma sámi váldoguovlluid várás. Seammás diedáhusas dovddahuvvui eahpesihkarvuolta das movt eiseválddit galggaše meannudit sierra sámeáššiid riikka politihkalaš vuogádagas. Danin ráđdehus ii miehtan Davvi-Norgga plána evttohussii cegget sierra sámi stáhtačállii ja lávdegotti guovddášháldda-hussii. Ráđdehus baicca lei lohpidan addit sámeorganisašuvnnaide guovddáš

5 Lars Korvald (Risttalaš Álbmotbellodat) lei stáhtaministar guovddášbellodagaid searveráđdehusas.

saji sámeáššiid mearrideamis ja lei lohpidan dohkkehit sin ovttasbargoguoibmin. Dan vuodul organisašuvnnat galge beassat fárrui oassálastit almmolaš rádiin, lávdegottiin ja šiehtadallat eiseválddiiguin. (St.diedáhus nr. 108.)

NSR lei 1973 jahkečoahkkimis gáibidan almmolaččat guorahallat sámeálbmoga kultuvrra, birgenlági ja sosiála dilálašvuodaid. Korvald-ráđđehus lohpidii veardádallat gáibádusa (St.diedáhus nr. 108: 166). Ođđa Bratteli-ráđđehus 1973:s árvalii ahte aiddo ceggejuvvon sámi instituhtta válddášii iežas doaibman čielggadit sámeálbmoga dilálašvuoda oppalaččat (St.diedáhus nr. 33: 32).

Ođđa ráđđehusas lei ođđa oaidnu earenoamážit sámeáššiid hálldašeamis, ja ráđđehus celkkii ahte lei dehálaš oažžut dohkálaš almmolaš mearridan-vuogádaga sámeáššiid várás. Norgga sámeráđdi (1964)⁶ oaččui doaibman nannet áššemeannudeami seammás go ráđđehus lohpidii resurssaid rádi čállingotti nannemii. Oassin dasa ahte nannet sámeálbmoga oassálastima sin iežaset áššiid almmolaš mearridanproseassas ráđđehus deattuhii man dehálaš lea ahte sámeorganisašuvnnain leat návccat. Danin ráđđehus lohpidii eanet ruhtadoarjaga sin doaimmaide. Ráđđehus miedai veardádallat Davvi-Norgga plána evttohusa cegget fágalávdegotti čielggadit sámi vuoigatvuodaid.

Sámeorganisašuvnnat ledje gáibidan dakkár čielggadeami. (Leif Dunfeld, persovnnalaš gulahallan; St.diedáhus nr. 33: 30–32.) Sámi vuoigatvuodaid birra maid digašallui Stuoradikkis go stuoradiggeáirras Johannes Gilleberg 1975:s válddii gažaldaga ovdan. Dalá eanandoalloministtar Thorstein Treholt čujuhii St.diedáhussii nr. 33 ja lasihii ahte ráđđehus lei seammás vuorddašeame Sámi Instituhta čielggadeami sámi vuoigatvuodaid birra. Dan sii vurde go vuoigatvuodagažaldagat ledje áigeguovdilát buot Davviriikkain. Manjel gal sáhtii šaddat dárbu cegget lávdegotti stáhta bealis. (Stuoradiggi 1975.)

Bratteli-ráđđehus ovddidii sierra stuoradiggediedáhusa ealáhusaid ja birgenlági hástalusaid birra sámi guovddášguovlluin. Ealáhusáššiid earáge sáme-guovlluin lei vejolaš váldit fárrui dárbbu mielde. Ealáhusgažaldagat ja olbmuid birgenláhki galge guorahallot govdadit, ja gažaldagat giela, oahpu ja kultuvrra dáfus leat fárus diedáhusa guorahallamiin. Oaiveulbmilat ledje 1) nannet vuoddoealáhusaid, 2) lassánahttit meahcásteami ja lassiealáhusaid ruđalaš ávkki, 3) movttiidahttit cegget fitnodagaid ja 4) movttiidahttit báikkálaš álbmoga plánat ja álggahit ođđa ealáhusdoaimmaid ruovttuguovllus. Ođasin Korvald-ráđđehusa evttohusa ektui lei mearráduš cegget ovdánahttinfoandda ja rádi man čállingoddi lei mearriduvvon Kárášjohkii. (St.diedáhus nr. 13: 2–20.)

6 Ráđdi lei ásahuvvon Sámekomitea evttohusa vuodul (Kalstad 2011: 49, 55).

Sámegielat aviissa álggaheapmi lei muhtun riidoášši 1970-logus, ja eai gallis orron jáhkime ahte dat oba leige vejolaš. Ráđđehus ankke lohpidii ruhtadoarjaga vahkkosaš sámegielaivisi (ibid.). Álggaheaddjit ledje plánen ja čoaggán ruđa álggaheapmái, ja jagis 1979 álggahuvvui ođđa sámegielaivisa Norggas, go *Sámi Áiggi* vuosttaš nummir prentejuvvui maŋnoneami dihte almmá stáhtadoarjaga haga (Odd Mathis Hætta, persovnnalaš gulahallan).

Skuvla ja oahppu

Ođđa áiggi sámepolitihkka Norggas lei váikkuhan eanas skuvla- ja oahppoáššiide, ja 1969 rájes lei sámegielat oahpahusas láhkavuodđu. Dan rájes leat váhnemat beassan lága mielde válljet oahppogiela iežaset mánáide. Oahppodilli ovdánii maid joatkkaskuvllas ja alit oahppu rievdagodii. Dan áigodagas leat ceggejuvvon sámi joatkkaskuvllat ja boazodoalloskuvla jagis 1968, jagi maŋnel sámi gymnása, ja jagis 1974 ceggii Álttá oahpaheaddjeallaskuvla sierra sámi ossodaga (Aarseth 2006: 76–81). Sámi oahpahusáššiide lei ráđđehus mearridan cegget sierra sámi oahpahusráđi (St.diedáhus nr. 33: 32). Ráđdi ceggejuvvui jagis 1975, ja ráđi váldo- doaimman šattai oahppoplánen ja oahpponeavvuid doaimmaheapmi (Gonagaslaš resolušuvdna 8.12.1975).

Boazodoallu

1970-logus oaččui boazodoallu stáhtusa sierra ealáhussan Norggas, ja NBR lei fárus hábmeme politihka mas boazodoallošiehtadus, ođđa láhka ja hálldahus leat váldoasit (Kalstad 1999: 178–201). Ođđa hálldášuvuogi oassin ceggejedje stivrenorgánaid sihke boazoorohagaide, guovlludássái ja riikkadássái. Ovdagihtii lei lávdegoddi man NBR lei evttohan guorahallan ođđa hálldahusa mállevuoddu, fágadoaimmaid, fágaoahpu ja dutkama organiserema. Lávdegotti vuodđooaidnu lei ahte boazodoallu lea oassin vuodđoealáhhusain ja ahte ollu sulastahtá šibitdoalu muđui. Danin ii livčče amas jurdda ahte doarjja boazodollui šattašii oassin eanandoallošiehtadusain. Buot osiin ii lean lávdegottis ovttamielalášvuohta (NOU 1975; St.diedáhus nr. 108: 84), ja boadusin šattai sierra boazodoallošiehtadus.

Sámekultuvra

1970-logu álgogeahčen ođastuvvui kulturpolitihkka riikkadásis ja Korvald-ráđdehus ovddidii oainnuidis Stuoradiggediedáhusa nr. 8 bokte Stuoradiggái. Jagi maŋnel ovddidii ođđa Bratteli-ráđdehus lassediedáhusa (St.diedáhus nr. 52 (1973-74)). Norgga kulturráđis lei 1960-logu rájes leamaš earenoamáš ovddasvástádus sámekultuvrra ektui. Ráđdi lei ceggejuvvon kulturdoaimmaid ruhtadeaddjin, ja sámekultuvrras lei ráđdi vuoruhan girjjálašvuoda, duoji, dáidaga ja sámi musihka. Okta ráđi lahtuin lei nammaduvvon sápmelaččaid ovddasteaddjin. Goappašat ráđdehusat doarjjuiga Kulturráđi ja dan doaibmavuogi.

Vuoruhuvvon doaimmaide lei ráđdi ceggen fágalávdegottiid mat giedahalle ohcamiid ja árvale movt Kulturráđdi berrii dahkat ruhtadeami hárrái. Sámeorganisašuvnnat ledje fárus nammadeame lahtuid lávdegottiide. Dan golmma lávdegotti ovdaolbmot ovttas Kulturráđi sámelahhtuin čoahkkane sámekulturlávdegodddin. Dat lei váldolávdegoddi mii giedahalai stuorát áššiid nugo doarjaga kulturvisttiide, ráđi sámi bušeahta ja eará áššiid.

Sámeáššiid guovddášhálldahus

Girko- ja oahpahasdepartemeanta lei jagis 1957 nammadan Sámekomitea čielggadit ja evttohit Norgga almmolaš sámeapolitihkkii ođđa prinsihpalaš vuodu dáruiduhttima sadjai. Čielggadanlávdegottis lei moatti olbmo unnitlohku evttohan cegget sámeáššiid várás sierra kantuvrra Norgga guovddášhálldahussii. (Kalstad 2011: 47–48.) Logenar jagi maŋnel lei Mikal Urheim evttohan nammadit ráđdeaddiministara sámeáššiid várás (NAČ 1984: 18 S: 488). Dat ledje vuosttaš álggut oččodit sierra stáhtahálldahusa sámeáššiide. Maŋnel bodii gažaldat ovdan feara guđe hámis nugo NSR jahkečoahkkimis 1970 (Kalstad 1970: 64–65).

Davvi-Norgga lávdegoddi evttohii stáhtačállilávdegotti sámeáššiid várás ja sierra sámi stáhtačállivirggi (NOU 1972: 33: 175). 1970-logu loahpas ráđdehus plánegodii cegget sierra sámi ossodaga Eanadoallo- ja biebmodepartementii. Oassin gulahallamis dollui čoahkkin departemeanttas 1978 giđa. Sihke NSR ja NBR ovddasteaddjit vuoruhedje álbmotválljen orgána, muhto NBR seammás doarjjui evttohusa cegget ossodaga sáme- ja boazodoalloáššiid várás. NSR gal eahpidii. (Referáhtta 10.5.1978; NSR 1978: 18.) Dalle maŋhonii plána, muhto akšuvnnaid geažil Álttás ja Stuoradikki olggobealde Oslos šattai dárbu nannet sámeáššiid hálldašeami, ja ráđdehus mearridii ođđajagimánu 1980 cegget sierra hálldahusa sámeáššiid várás Gielda- ja bargodepartementii (Edøy & Hansen 1998:

13; Brenna 1998: 148–151). Henry Minde (2003: 111) ii leat ožžon fárrui movt guovddášhálddaha sámeossodat lei plánejuvvon go son navdá olgoriikkaáššiid leamaš ággan ceggemii.

Sámpolitihkalaš eahpesihkarvuohta

1980-lohku álggii sámpolitihkalaš eahpesihkarvuodain Álttá-stuimmiid geažil main váldoulbmilin lei oažžut eiseválddiid bissehit Álttá-Guovdageaineanu dulvadeami. Go eiseválddit eai orron guldaleame sin, muhto baicca 1979 čavčča ráhkkanisgohte álggahit dulvadanbargguid, álggahuvvui vuostálastiid bealis akšuvdna hehttet bargguid. Akšuvdna oaččui beroštumi ja gullui viidát rádios ja TV:s, ja aviissat miehtá máilmmi čalle akšuvnna birra. Muhto ii gullon iige čállon movt dulvadeapmi guoskkahii sámi beroštumiid, ja sáhka jorai eanas dasa movt dulvadeapmi livččii hehttehussan luossabivdimii. Dasa eai duhtan sápmelaččat guđet ledje fárus akšuvnnas Álttá-eatnogáttis árračavčča jagis 1979. Ingar Boine lea mitalan movt son ja Niillas Somby dan dilis fuomáseigga plánegoahtit nealgudanakšuvnna Oslos. Soai oaččuiga doarjaga čadahit plána ja sámi akšuvdnajoavku ceagganii vuolgin dihte Álttás Oslo gos sii ceggeje lávu Stuoradikki šilljui skábmamánu 8. beaivve 1979. Sii čalle Stuoradikki presidentii ja ráđdehussii reivve mas sii gáibide bissehit Álttá-Guovdageaineanu dulvadanplánaid dassáži go duopmostuolut ledje čielggadan ja mearridan sámi vuoigatvuodaid dulvadanguovllus. Stáhtaministtar vástidii reivviin 9. beaivve ahte árvoštallanriekti galggai mearridit sámi vuoigatvuodaid. Joavku ii duhtan vástádussii ja nealgudanakšuvdna álggahuvvui. (Ingar Boine, persovnnalaš gula-hallan; *Ságat* 10.10.1979.)

Akšunjoavku lei váldán vuhtii ahte sámi vuoigatvuodát ledje dohkkehuvvon guorahallangažaldahkan. Joavkku vuodđogáibádus lei ahte sámi vuoigatvuodagažaldaga galge veardádallat buodđudanplánema ektui. Akšuvdna olahii oažžut sihke sámi vuoigatvuodagažaldaga ja gáibádusa cegget sámi álbmotválljen orgána áigeguovdilis áššin (Ingar Boine, persovnnalaš gulahallan). Lei čalbmáičuohcci movt akšuvnna jodiheaddjit geavahe bohcco ja sámi vuoigatvuodaid váldodoaban ovddidit oainnuideaset. Sin ágga lei ahte dulvadeapmi vaháguhtta boazodoalu seammás go eiseválddit leat dainna rihkkume sámi vuoigatvuodaid. Guhkesáiggi váikkuhussan lea leamaš ahte sámi vuoigatvuodát ja vuosttažettiin boazodoalu

vuoigatvuodát eatnamiidda ja čáziide leat čalmmustahtton (St.diedáhus nr. 61: 41).

Ingar Boine lea maid deattuhan movt nealgudanakšuvdna váikkuhii dázaálbmogii ja dážat dohkkehišgohte sápmelaččaid. Buoret oktavuohta dán guovtti álbmoga gaskka lea váikkuhan ovttaskas sápmelačča iešdovdui ja nu maid sámeálbmoga govvii alddis.

Eiseválddit dolle čoahkkimiid sámeorganisašuvnnaiguin ja Finnmárkku guovllueiseválddiiguin dulvadanplánaid ja árvvoštallon váikkuhusaid birra. Sii šiehtadalle doaibmaplána sámeáššiid várás, ja áššin lei nammadit lávdegotti čielggadit sámi vuoigatvuodagažaldagaid eatnamiidda ja čáziide, nannet Norgga Sámeráđi, mearridit lágaid sihkkarastit álbmotválljen orgánaid oassálastima Finnmárkku eanahálddašeamis, čielggadit kulturpolitihkalaš áššiid ja ásahit guovddášhálldahusas lávdegotti sámeáššiid várás. Gieldadepartemeanta lei ođđajagimánu 1980 ožžon politihkalaš ovddasvástádusa sámeáššiin. (St.diedáhus nr. 61: 46.)

Digaštallan

Dan áiggi lei korporatisma báidnán Norgga politihkalaš vuogádaga ja dat lei healpun sámeorganisašuvnnaide go sii viggagohte beassat fárrui hábmet almmolaš sámepolitihka. NBR oassálasttii ealáhuskorporatismma vuodul ja NSR fas guovddášhálldahusa korporatismma fárus. Earru dan guovttis lei ahte ealáhuskorporatisma doaimmai lágaid vuodul. Guovddášhálldahusa korporatisma lei ideologijja mii doaimmai struktuvran mearridanvuogádahkii sisabeassama ektui.

Struktuvrrat eai ankke doaimma earet go eaktun doaimmaide, ja dat seammás rahpet aktevrraide vejolašvuodaid válljet doaimmaid. 1970-logu aktevrat ledje doaibmi aktivistat, ja danin lea Samuli Aikio (1984: 21) gohčodan 1970-logu oalle doaimmalaš áigin sámi ođđasut historjjás. Oassin dan doaimmalašvuodas lei go sii ođaste sámepolitihka. Muhto ovddasteddjiid lagasvuohka eiseválddiide sáhtii hehttet ovttasbarggu organisašuvnna siskkobealde ja maid áššemeannudeami. Go NSR vuosttaldii ceggemis sierra sámi ossodaga guovddášhálldahussii, de lei ággan ahte hálldahus soaitá rekrutteret áššedovdiid geaidda sii eai luohttán (NSR 1978: 30–33). Muhtumat ges moite NSR leat láivin eiseválddiid ektui (Magga 2006: 79).

Collinder (1953: 77) geavahii sámeálbmoga birra našuvdnadoahpaga 1950-logus. Su vuolggasadi lei sápmelašdoaba olggobeale dovdomearkkaid vuodul, ja danin maid gárttai sámenašuvdnan sámeálbmoga árbevirolaš oassi. Sámpolitiikka vuostálastit leat čadat geavahan našuvdnadoahpaga balddonassan ja dulkon dan sámi našunálastáhtadoaban (Magga 2006: 77). Ii leat leamaš vejolaš vuohttit váikkuhusa vuostálastiid balddonasákkain. Sámelihkadusa rabasvuohta sámeštáhtaságaid birra veahttadii vuostálastiid balddonasgovaid.

Eiseválddit ledje miehtan sámiid ovddasteddjiid sáhkii sámpolitiikka ođasteami hárrái, ja ođđa doahpagat ledje boahtán. Dat maid mielddisbuvttii ahte doarjja sámedoaimmaide ii šat veardádallon giela ja kultuvrra árbevieruid suodjaleami vuodul. Dan láhkái lei ođastemiin vejolaš čáhkkehit saji sihke sámevuoda nannemii ja servodaga ovdáneapmái sámpolitiikka vuodul. 1960-logu sámpolitiikka vuostálastit ledje vuosttažettiin čuočuhan ahte ođđa sámpolitiikka šaddá hehttehussan sihke ovttaskasolbmo ja servodaga ovdáneapmái (Kalstad 2011). Dákkár ákkat sámpolitiikka vuostálastiid bealis eai váikkuhan 1970-logus go ođasmahttimis lei guovddáš sadi. Beassášmárkandoalut Guovdageainnus álggahuvvoje sámevuoda nanusmahttima várás, ja vaikko lei báikkálaš vuosteháhkku, de doalut geasuhe earenoamážit nuorat olbmuid. Dalá sámpolitiikka ja mañit áiggi Guovdageainnu sátnesjodiheaddji Ole Henrik Buljo lea deattuhan ahte sin guovlu lei dan áiggi rašes dilis ovdáneami dáfus, ja ahte muhtun váikkuhus beassášmárkandoaluin lei ahte buorre oassi báikkálaš álbmogis luohttigodii ahte sámevuotta ja guovllu ovdáneapmi sáhttiba soabadit ovttas ávkin suohkana álbmogii. (Kalstad 2012: 34.)

Muhtun oktiigeassu lea ahte 1970-logu sámpolitiikka vuodul sámeaktivistat álggahe ovttaskas doaimmaid. Muhtun váldoassin strategiijas lei vuoruhit oktasá čovdosiid nugo Ole Henrik Magga (1994: 279) muitala bargguin čállinvugiiguin. Eará oktasá doaimmat ledje ásahtit ođđaáigásaš sámi girjjálašvuoda, máhttoháhkama, dáidaga jna. Vuodđojurdda lei ahte ovttaskasdoaimmat oktii nannejit sámevuoda, ja dat báidnigodii servodaga. Dát lei dan áiggi sámpolitiikka servodatperspektiiva. Dákkár perspektiiva lei doalaheame sámeservodaga oppalaččat aktevrraid ipmárdusa guovddážiis, go mihttun lei nanusmahtton sámevuoda vuodul movttáskahittit ja čohkket sámeálbmoga našuvdnan.

Aviisačálašeamit ledje 1970-logus seammá láhkái go 1960-logu sámelihkadusas oassin gulahallamis álbmogiin. Ođđa áiggi sámelihkadusa vuosttaš buolvvas leigga viššalis aviisačálašeaddjit Nils O. Kappfjell Lulli-Sámis ja Hans Hansen Porsáנגgus. Aktivistabuolvvas leigga Bergena studeanttaguovttos Knut Johnsen

ja Egil Utsi čállit, ja Oslo aktivisttain čálašeigga Ole Henrik Magga ja Johan Klemet Kalstad. Earát maid čälle duos dás. (Odd Mathis Hætta, persovnnalaš gulahallan.) Aviisačálašeapmi doaimmai digaštallamin ja dat lei fas goddime ovttamielalašvuoda sámelihkadusa siskkobealde. Gulahallan ja digaštallan lei dalá bargovugiin oassin seammás go lei mearkan áššiid meannudeami rabasvuodas. Dat ges fas huksii sámelihkadussii luohtehahti gova. Aviisačálašeami bukte nákkuid ja maiddái riiddu. *Ságot*-aviissa eaiggádat moaitigohte aviissa doaimmaheaddji aktivistan, ja jagis 1974 sii bidje dalá doaimmaheaddji Odd Mathis Hætta eret virggis (Solbakk 1997: 290). Signe ja Per Ola Porsanger eaiggádeigga ja doaimmaheigga *Nordkalotten*-nammasaš sámeaviissa nuppelot jagi 1970-logus, ja dat lei rabas sámelihkadusa olbmuid sihke dárogillii ja davvi-, julev- ja lullisámegillii. Muhtun áiggiid ovddidii *Nuorttanaste* ge ságaid sámeorganisašuvnnaid čoahkkimiin.

Norgga sámapolitihkka 1970-logus sulastahtii sámeorganisašuvnnaid álggahallanáiggi 1900-logu álggus. Dat áigi lei earenoamáš dan dáfus go sámiid searvvit buot sápmelaččaid várás bohciide miehtá Sámi lulde Hedmárkkus ja Lulli-Trøndelágas Finnmarkui gos Deanu ja Buolbmát sámiid searvvit leigga davimusat. Nuorttabealde Deanu Isak Saba, Unjárggas, jodihii sámapolitihkka ja searvvai sierra prográmmain Bargiidbellodagain stuoradiggeválggaide. Son välljejuvvui guovtte geardde stuoradiggeáirrasin, 1906 rájes 1912 rádjái. Moadde sámeaviissa prentejuvvoje nuppelot jagi go Larsen-vieljažat Návuoas álggaheigga jagis 1903 sámi searvvi mii lágidišgodii aviissa *Sagai Muittalægje*. (Solbakk 2011: 241–247.) Anders Larsen ja Isak Saba leigga guovddáš aktivisttat Davvi-Sámis ja sudno fárus lei dan áiggi nuorra Per Fokstad⁷ Deanus.

Sámi oarjeleamos geažis doaimmahii Daniel Mortenson lullisámi aviissa *Waren Sardne* jagiid 1910–1913 ja 1922–1927. Maŋemus jagi maŋnel Daniel Mortenson beivviid doaimmahii su bárdni Lars Danielsen aviissa (Otnes 1970: 116–127). Elsa Laula Renberg ja Edvard Masoni⁸ leigga Lars Danielseniin njunnošis Lulli-Sámis. Sii ovtastalle aktivisttaiguin davvin, ja geasset 1910 finai Masoni Finnmarkkus ja lei fárus álggaheame serviid Kárásjogas ja Buolbmágis⁹ (Borgen 1997: 20). Jagi maŋnel jodii Elsa Laula Renberg seammá guovlluin gos

7 Per Fokstad lei maid odđa áiggi sámelihkadusa njunnošis ja lei fárus ceggeme NSR (NSR vuodđudeapmi).

8 Su gástanamma lei Nils Edvard Madsa ja son lei riegádan Ranas gosa su váhnenguovttos leigga fárren Árrjáltuovis 1860-logus. Nils Edvard šattai Kiinná-miššonearan ja doavttirin ja válddii Masoni goargunis. (Marstein 1983: 39–44.)

9 Ceggejuvvui 1.1.1911.

ceggejedje sámi servviid Deanus ja Porsáŋggus (Solbakk 2011: 247). Moaddde jagi ovdal ledje searvvit álggahuvvon Lulli-Trøndelágas (1907), Davvi-Trøndelágas (1908) ja Nordlánddas (1910) (Otnes 1970; Hermanstrand & Kosmo 2009: 267).

Maŋnel 1917 riikkačoahkkima Troandimis ledje aktivisttat ožžon odđa movtta ja Daniel Mortenson ja Elsa Laula Renberg finadeigga Davvi-Norggas geahččaleame cegget Sámi sentralsearvvi riikkasearvin, muhto dat ii lihkostuvvan (Solbakk 2011: 254; Otnes 1970: 139). 1970-logus lei davvisápmelaččaid vuorru johtit Lulli-Samis ovddideame sámi organisašunbarggu, ja dat ovdánii odđa servviiguin Troandimis, Aarbortes ja Snåases. Jagis 1974 dollui sámiid 8. konferánsa Snåases (Preassadieđáhus) ja dakkár doalut ledje godđime oktavuodaid buot guovlluid sápmelaččaid gaska.

Earrun dán guovtti áigodagas lea vuosttažettiin ahte 1900-logu álgogeahčen eai lihkostuvvan cegget bistevaš sámiid servviid. Norggas lei daid áiggiid garra dáža našuvdnahuksen, ja das ii lean sadi eará našuvnnaide go dážaide. Dáruiduhttin lei guovddázis Norgga almmolaš politihkas. Seammás lei olbmuid birgenláhki heittot ja eai lean gallásis ráđdi oassálastit politihkas. Eavttut 1970-logus ledje dan dáfus rievdan dáruiduhttinpolitihka maŋnel (Kalstad 2011). Eará eavttut ge ledje rievdan riikka álbmoga ovdánemiin, sihke birgenlági ja kultuvrralaš ja sosiála diliid dáfus (Eidheim 1971: 42–43).

Servodatságastallan lea áiggi mielde jávkan sámeapolitihkas. Dat, leš go sámeapolitihka odđa dilli vai álbmoga berošmeahtunvuohta mii lea jaskkodahttan servodatságaid, ánsšášivččii dutkama vaikko dat ii soaba dán oktavuhtii. Vigdis Stordahl (1995: 128–129) lea jearran sáhttit go buot ságastallama bidjat Sámedikki hálldui vai lea go NSR molson ideologiiija.

Akšuvdna lea váikkuhan sámeáššiid láhkavuodu ektui mii lea sihke ođastuvvon ja nannejuvvon 1980-logu rájes earet eará vuodđoláhkamearrádusain, ILO-konvenšuvnnain nr. 169, Sámelágain ja Finnmárkkulágain (St. dieđáhus nr. 52 (1992–93): 21–34; Hernes & Oskal 2008). Dat lea fas mieldebbuktán ahte otná sámeapolitihka sáhka jorrá dávjá sámi vuoigatvuodaid birra. Akšuvdna maid váikkuhii ovttaskas olbmuide ja danin oallugat geain ledje sámi máttut válljehohte leat sápmelažžan. Maiddái dan dáfus ledje akšuvnnain guhkesáiggi váikkuhusat sámeálbmoga ja sámeapolitihka ektui.

Go sámeáššiiguin orui muhtumin manname njozet, de lei mángii čilgehussan ahte hálddahuslaš návccat sámeáššiid várás ledje vátnásat. Guovddášhálddahus ii lean unnitálbmoga áššiid várás ja dat lei hehtteme ovdáneami (Aarseth 1971). 1970-logu loahpas lei plánejuvvome ásaht sámi ossodaga stáhtaiešválldiid guovddášhálddahussii, ja sámeorganisašuvnnat ledje fárus guorahallame jurdaga. NSR lei

1977–1978 jahkediedáhusas čállán Oslo-čoahkkima birra ja gažaldat lei maid ovdan riikkasearvvi jahkečoahkkimis 1978. (NSR 1978.) Nealgudanakšuvdna ovtas Álttá-stuimmiiguin čájehii dárbbu nannet sámeáššiid meannudeami guovddášhálldahusas, ja 1980:s mearridii ráđđehus cegget departemeantaossodaga almmá lasi gulaskuddama haga sámeorganisašuvnnaiguin. Ráđđehusa mearrádusaid vuodul nannet Norgga Sámeráđi ja cegget Sámi vuoigatvuodálávdegotti ja kulturlávdegotti doaibmagođii ossodat sámeáššiid várás Gielda- ja bargodepartemeanttas. Jus dát ossodat livččii ceggejuvvon dalle go lei jurddašuvvon jagis 1978, de livčče sámeáššit sáhttn ovdánit ovdal. De livčče maid leamaš eará vásáhusat go dat mat ledje eahpesihkkaris akšuvdnaáiggiis 1980-logu álggus. Mii eat beasa goasse diehtit movt livččii otná dilálašvuolta akšuvnnaid haga. Livččii go son ráfis digaštallan ja plánen buktán eará čovdosiid go dat mii lea otná sámpolitiikhkalaš dilálašvuodas? Vaikko muhtumin gullo vuosteháhku otná sámpolitiikka vuostá, de eat dieđe leš go duhtameahttunvuolta danne go sámpolitiikhkalaš jaskko-deapmi han sáhtta maid mearkkašit duhtavašvuoda álbmoga bealis.

Juho-Niillas ovddidii sullasaš oainnu sáhkavuorustis sámekonferánsas Romssas jagis 1980, go muittuhii ahte sámeorganisašuvnnat leat logiid jagiid evttohan ja čielggadan daid áššiid maid várás ráđđehus lei dalle nammadeame guokte lávdegotti. Sámeorganisašuvnnat ledje evttohan ja čielggadan daid áššiid, muhto eiseválddiid meannudeapmi lei healban. Dasa lei muhtun čilgehus ahte guovddášhálldahusas váillui sierra orgána sámeáššiid várás. Juho-Niillas miedai dakkár čilgehussii. Go akšuvnnat Álttá-Guovdageaineanu olis de soaitimis viidáne, sámeorganisašuvnnaid evttohusat maid bohte beavdá. (Jernsletten 1980: 14.)

Manit áiggi mitalussan lea báhcán ahte sámi akšunjoavkku gáibádus luondduhálldasaemi hárrái lei ođas sámpolitiikkas (Hjorthol 2006: 54). NSR ja NBR leigga baicca vuđolaččat ovddidan sámeálbmoga oainnu eananhálldasaemi dáfus. Danin lei maid ráđđehus čujuhan NSR ja NBR cealkagiidda čáhcedulvademiid birra ja deattuhan nammejahkii Diedtjie-čázadaga (Åbjøravassdraget) Lulli-Sámis, ja Ivgu-, Álttá- ja Skáiddi-čázadagaid Davvi-Sámis. Ráđđehus lei miehtan oppalaččat plánegoahtit eanangeavaheami sámevuolluin. (St.diedáhus nr. 33: 33.) Dán artiikkalis lean čájehan movt sámpolitiikhkalaš vuodđooainnut ledje hábmejuvvon sámeorganisašuvnnaid bealis ja movt dat ledje vuodđun eiseválddiid ja sámeorganisašuvnnaid almmolaš sámpolitiikka hábmemis. Áššit maid akšuvnnat ovddide ledje álggahuvvon ja meannudeami vuolde sámeorganisašuvnnain dahje guovddášhálldahusas. Danin ledjege dát gáibádusat ráđđehussii

oahpes áššit, ja daid sáhtii ovddidit virggálaččat almmá ođđa suokkardemiid haga, ja nu čoavdašuvai vuosttažiin hálldašangažaldat sámeáššiid várás.

Konklusuvnnat

Mu dutkančulbmii lea vástádussan ahte 1970-logus sámeorganisašuvnnaid olis hábmejuvvui sámeapolitihkka sámevuoda nanusmahttima várás, ja earenoamážit sámeliikadusa aktivistabuolva ánggirdii hábmet oppalaš sámeapolitihkalaš vuodđooainnu. Sii dolle sámeapolitihka vuodđogažaldagaid birra semináraid main guovddážis lei sámeálbmoga sadi ođđa áiggi eavttuid ektui, seammás go sii sámeorganisašuvnnaid čoahkkimiin ja konferánssain ovddide oainnuset viššalis oassálastima bokte. Seammás sii ledje fárus aviisačálašemiin. Sámeálbmoga namuhišgohte álgoálbmogin ja sámi vuoigatvuodát ledje vuosttaš geardde navdon álgoálbmotgažaldahkan kulturprogrammas 1971.

Eiseválddit miehtagoste ođđa sámeapolitihkalaš oainnuide ja dohkkehišgohte ahte sámeorganisašuvnnaid áirasat oassálaste virggálaččat almmolaš sámeapolitihka hábmemis. Boađusin oassálastimis lei almmolaš sámeapolitihkka mii šattai ávkin cegget doaimmaid nanusmahttin várás sámevuoda almmá máhcakeahtta vássánaiggiid árbevirolaš dilálašvuhtii, mii fas nuppi lávkkis lei sámáiduhttime sámevuolluid báikkálaš servodagaid ođđaáiggi eavttuid vuodul.

Máhttoháhkkan lei vuoruhuvvon, ja sámi dutkama dohkkeheapmi ja ása-heapmi sámeálbmoga dárbbuid várás šattai muhtun guovddášdoaimman. Alit-oahppu ja dutkan leat leamaš guovddážis ođasteame sámi servodaga seammás go leat leamaš ávkin doallat sámi servodaga ovtas (Oskal 2007: 161). NBR olahii saji sámi boazodoalu ovddasteaddjin mearridanvuogádagas 1970-logu gaskkamuttu rájes. Seammá jagiid dohkkehuvvuiga NBR ja NSR sámi skuvlapolitihka hábmejeaddji aktevrán, go Sámi oahpahusráđđi ceggejuvvui almmolaš orgánan mas organisašuvnnat oassálaste. 1970-logus ožžo sámeorganisašuvnnat saji Norgga kulturráđi siskkoabealde hábmen várás ráđi *policy* sáme kultuvrra hárrái sihke sápmelaš lahtu ja fágálávdegottiid bokte.

Ođđa ráđdehusas jagis 1973 lei ođđa oaidnu earenoamážit sámeáššiid hálldašeapmái, ja dat celkkii ahte lei dehálaš oažžut dohkálaš vuogádaga sámeáššiide. 1970-logu loahpas ráđdehus plánegođii cegget sierra departemeantaossodaga. Sámeorganisašuvnnat oassálaste dan suokkardallamis. NBR doarjjui evttohusa cegget ossodaga sáme- ja boazodoalloáššiid várás, muhto NSR eahpidii, ja dan

dihte plána manjonii. Váilevašvuodát Norgga guovddášhálddahusas ledje váikkuhan sámeáššiid meannudeapmái ráđđehusa dásis, ja nu maid manjonii ođđa almmolaš sámpolitiikka čađaheapmi. Muhtun čilgehus dasa lea ahte guovddášhálddahusas váillui sierra ossodat sámeáššiid várás gitta 1980 rádjái.

Nealgudanakšuvnna gudni lea vuosttažettiin dat, ahte dat dagahii ahte eiseválddit mearridišgohte áššiid mat ledje ollen politihkalaš vuogádahkii, muhto eai lean dohkkehuvvon vuogádaga mearridankámmárii. Akšuvnnat váikkuhe Norgga álbmoga ektui, ja oassi álbmogis ohppe sápmelaččaid birra seammás go álbmoga doarjja bođii oidnosii. Dat lei doarjjan ovddidit ja hoahpuhit eiseválddiid loahpalaččat mearridit áššiid, vaikko muhtun áššiin sápmelaččain ledje mánggalágan oainnut.

Áltta-akšuvdna lea dáža dutkiid bargguin ožžon stuora saji sámpolitiikka hábmemis. Mun lean dás čájehan movt Norgga sámpolitiikka hábmejuvvui sámeorganisašuvnnaid olis ovdal daid akšuvnnaid. ČSV-lihkadus lea baicca ožžon unnán fuomášumi das ahte lei sámelihkadusa aktivistaid, sámi kulturbargiid, dáiddáriid ja girječálliid ovtasbargoarenan ja politihkalaš fápmovuodđun. Bargu ČSV ektui lea obanassiige bázahallan sámi dutkamis.

Muhtun eará gažaldat lea movt 1970-logu sámpolitiikka servodatperspektiiva lei dan áiggi sámpolitiikka ektui ja movt dat dárbašivččii maid fuomášumi dutkamis. Ođđa sámpolitiikka vuodđoprinsihppa lea nanosmahttit láhkavuoddu sihkkarastin várás vuodđoeavttuid árbevirolaš sámi ealáhusaide vai dat leat seailluheame sámegiela, kultuvrra ja eallinvuogi sámevuohthan. Sámediggi lea stáhta bealis ceggejuvvon deháleamos struktuvran čadahit Norgga vuodđolága ulbmila sámeálbmoga seailluheami ja ovdáneami hárrái. (St.diedáhus 52 (1992–93): 11–14, 41–42). Dálá sámpolitiikkas leat váikkuhusat mat eai leat ožžon beroštumi ja danin livččii áigi dutkagoahtit sámeálbmoga dilálašvuoda ođđa sámpolitiikkas. Muhtun váldogažaldahkan livččii movt Sámediggi doaibmá politihkalaš vuogádahkan ja movt dat lea doaibman sámeálbmoga bistevaš ovdáneapmái. Lea seammás relevánta jearrat manne lea nu jaskat ja lea go stáhta Sámedikki bokte váldán dakkár saji ahte sápmelaččat olggobealde sámediggevuogádaga eai oaččo sáni saji ja movt dat váikkuha álbmoga dilálašvuhtii. Ođđa sámpolitiikkalaš vuogádat lea doaibman bures moaddelogi jagi ja maid danin leage áigi dutkagoahtit váikkuhusaid.

Gáldut

Girjjálašvuohta

- Aikio, Samuli 1984: Sámi Čuvgehussearvvi 50 jagi. – Johannes Helander & Matti Mykkänen & Erkki Nickul & Tarmo Salo & Lasse Sammallahhti (doaimm.), *Bálggis. Sámi Čuvgehussearvi 1932–1982. – Polku. Lapin Sivistysseura 1932–1982.* [Helsset]: Sámi Čuvgehussearvi – Lapin Sivistysseura. 13–24.
- Aubert, Vilhelm 1969: Ein nasjonal eller ein sosial minoritet? – Lina R. Homme (doaimm.), *Nordisk nykolonialisme. Samiske problem i dag.* Oslo: Det Norske Samlaget. 261–282.
- Baer, Lars Anders 1987: Sámiid XIII konfereansa rahpan. – *Sámiráđđi. Sámiid XIII konfereansa. Áre, 13.–15.8.1986.* Ohcejohka: Sámiráđđi. 1–5.
- Borgen, Peder 1997: *Samenes første landsmøte 6.–9. februar 1917. Grunnlaget for samefo[l]kets dag 6. februar. Historisk oversikt – Dokumentasjon – Kommentar.* Trondheim: Tapir.
- Brenna, Wenke 1998: Oppstarten på samepolitikken i Kommunaldepartementet. Konsernsjef Tormod Hermansen i samtale med Wenke Brenna. – Ulf Sand (doaimm.), *Kommunaldepartementet 1948–1998 – lokaldemokrati og velferd.* Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet. 158–160.
- Collinder, Björn 1953: *Lapparna. En bok om samefolkets forntid och nutid.* Stockholm: Forum.
- Edøy, Jan & Hansen, Erling 1998: Kommunaldepartementet 50 år. Fra gjenreiseing til sameting. – Ulf Sand (doaimm.), *Kommunaldepartementet 1948–1998 – lokaldemokrati og velferd.* Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet. 11–13.
- Eidheim, Harald 1971: *Aspects of the Lappish Minority Situation.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Hanssen, Gro Sandkjær & Helgesen, Marit Kristine & Vabo, Signy Irene 2007: *Politikk og demokrati. En innføring i stats- og kommunalkunnskap.* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hermanstrand, Håkon & Kosmo, Ansgar 2009: *Røyrvik. Samene i Østre Namdal.* Røyrvik: Røyrvik kommune.
- Hernes, Hans-Kristian & Oskal, Nils (doaimm.) 2008: *Finnmarksloven.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Hjorthol, Lars Martin 2006: *Alta. Kraftkampen som utfordret statens makt.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Hætta, Odd Mathis 1976: Samepolitikk. – *Dyade* 8: 2: 35–36.
- Jernsletten, Nils 1969: Kvifor vere same? – Lina R. Homme (doaimm.), *Nordisk nykolonialisme. Samiske problem i dag*. Oslo: Det Norske Samlaget. 70–98.
- Jernsletten, Nils 1980: Sámepolitihkalaš prográmma. – *Sámiráddi. Sámiid 11. konfereansa. Tromsø 16.–19.6.1980*. Ohcejohka: Sámiráddi. 15–19.
- Jernsletten, Regnor 2002: The development of a Saami élite in Norden. – Kristiina Karppi & Johan Eriksson (doaimm.), *Conflict and Cooperation in the North*. Umeå: Umeå Universitet. 147–165.
- Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per Arne & Christoffersen, Line 2010: *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kalstad, Johan Klemet 1970: Hvorfor og hvordan skal samene få innflytelse på avgjørelser i saker som angår dem selv. – *NSR protokoll 1970*. Guovdageaidnu: Norgga Sámiid Riikkasearvi. 60–65.
- Kalstad, Johan Klemet Hætta 1999: *Reindriftspolitik og samisk kultur – en uløselig konflikt? En studie av reindriftstilpasninger og moderne reindriftspolitik*. Diedut 2/1999. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Kalstad, Johan Klemet Hætta 2011: Norgga sámepolitihka molsašupmi odđa áiggis. – *Sámi diedálaš áigečála* 1/2011: 43–65.
- Kalstad, Johan Klemet Hætta 2012: Beassášmárkanat Guovdageainnus ja Áillohaš rohki. – *Sámis* 11/2012: 30–35.
- Magga, Ole Henrik 1994: Hvordan den nyeste nordsamiske rettskrivningen ble til. – *Festskrift til Ørnulv Vorren*. [Romsa]: Tromsø museum – Universitetet i Tromsø. 269–281.
- Magga, Ole Henrik 2006: Samisk aktivist i 40 år. – *Samtiden* 2/2006: 72–82.
- Marsten, Sigurd 1983: Sameguttene fra Rasta i Rana som ble misjonær og lege i Kina. – *Årbok for Rana* 16: 39–44.
- Minde, Henry 2003: Urfolksoffensiv, folkerettsfokus og styringskrise: kampen for en ny samepolitikk 1960–1990. – Bjørn Bjerkli & Per Selle (doaimm.), *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten*. Oslo: Gyldendal akademisk. 87–123.
- Moren, Jorolv (doaimm.) 1974: *Den kollegiale forvaltning. Råd og utvalg i sentral-administrasjonen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordby, Trond 2004: *I politikens sentrum. Variasjoner i Stortingets makt 1814–2004*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Oskal, Nils 2007: Muhtin diedáfilosofalaš váttisvuodát vuodđudit earenoamáš álgoálbmotmetodologijja. – *Sámi diedálaš áigečála* 1–2/2007: 161–180.

- Otnes, Per 1970: *Den samiske nasjon. Interesseorganisasjoner i samenes politiske historie*. Oslo: Pax Forlag.
- Rantala, Leif 2004: *Sámiráđđi 50 jagi. Historihkka*. Ohcejohka: Sámiráđđi.
- Ruong, Israel 1987: *Sámi Instituhtta sámiiid boahhte áiggi jurdagiin. – Sámi Instituhtta 10-jagi ávvudeapmi – Sámi Instituhtta sámiiid boahhte áiggi jurdagiin*. Dieđut 1/1987. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 1–29.
- Sara, Aslak Nils 1971: *Organisering av den samiske befolkning*. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.
- Solbakk, Aage 1997: *Sámi historjá 2. 1751 rájes dálá áigái*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Solbakk, Aage 2011: *Sámit áiggiid čađa 1*. Kárášjohka: ČállidLágádus.
- Stordahl, Vigdis 1995: *Manne lea nu jaskat – sámii váilevaš servodatságastallama birra. – Harald Gaski & John Trygve Solbakk (doaimm.), Cafe Boddu. Essayčoakkáldat 2*. Kárášjohka: Davvi Girji. 128–136.
- Stordahl, Vigdis 1998: *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Urheim, Mikal 1969: *Konsultativ statsråd for samesaker. – NSR protokoll 1969*. Guovdageaidnu: Norgga Sámiid Riikkasearvi. 45–58.
- Wadnim, Johan A. 1976: *Den samiske stat. – Dyade 8: 2: 4–7*.
- Østerud, Øyvind 2007: *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aarseth, Bjørn 2006: *Norsk samepolitikk 1945–1990. Målsetting, virkemidler og resultater*. Oslo: Vett & Viten – Norsk Folkemuseum.

Čielggadeamit, dieđáhusat, lágat, mearrádusat, cealkámušat jna.

- Davviriikkaid ráđđi = Cealkámuš Guovdageainnu semináras 9.–12.12.1970. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.
- Evttohus 1971 = Davviriikkaid sámiiid Institut'ta. Evtuhus. Sámi Arkiiva, Guovdageaidnu.
- Gonagaslaš resolušuvdna 8.12.1975 = Kongelig resolusjon 8.12.1975, jnr. 265U75. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Kulturprográmma 1971 = *Sámiid kulturpolitihkalaš prográmma 1971*. Ohcejohka: Sámiráđđi.
- NAČ 1984: 18 S = *Sámi vuoigatvuodaid dili birra*. Kronprinsaregentta resolušuvna lágdegottis, nammaduvvon golggotmánu 10.b.1980. Lágiduvvon

- Justisadepartementta ovdii geassemánu 15.b. 1984. Norgga Almmolaš Čilgehusat 1984: 18 S. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1972: 33 = *Om landsdelsplan for Nord-Norge. Forslag til plan for utvikling av landsdelen*. Norges offentlige utredninger 1972: 33. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- NOU 1975: 5 = *Reindrift*. Norges offentlige utredninger 1975: 5. Oslo: Landbruksdepartementet.
- NSR 1969 = NSR landsmøte 1969. Odd Mathis Hætta vuorká, Áltá.
- NSR 1970 = NSR protokoll 1970. Sámi Arkiiva, Guovdageaidnu.
- NSR 1975 = Landsmøteuttalelse nr. 1. Samenes offisielle status. NSR kantuvra, Guovdageaidnu.
- NSR 1978 = NSR landsmøte protokoll 1978. Guovdageaidnu: Sámi Arkiiva.
- NSR vuoddudeapmi = Hovedutskrift av møteprotokoll på stiftelsesmøtet til Norga Sámiid Riikasær`vi – Norske Samers Riksforbund. Guovdageaidnu 30.11.1968. NSR kantuvra, Guovdageaidnu.
- NU 1969 = *Sjätte nordiska samekonferensen i Hetta den 16–19 augusti 1968*. Nordiska utredningar 1969:6. Stockholm [: Nordiska Samerådet].
- Resolušuvdna 12.12.1970 = Resolusjon fra seminaret av unge samer, samlet i Kautokeino i tiden 9.–12. desember 1970. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.
- Ruong, Israel 1971: Synspunkter för ett samisk kulturprogram. VII Nordisk Samekonferens. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.
- St.diedáhus nr. 8 = *Om organisering og finansiering av kulturarbeid*. St.meld. nr. 8 for 1973–74. Oslo: Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- St.diedáhus nr. 13 = *Om en aksjonsplan for de sentrale samiske bosettingsområder*. St.meld. nr. 13 (1974–75). Oslo: Landbruksdepartementet.
- St.diedáhus nr. 33 = *Tillegg til St.meld. nr. 108 for 1972–73 Om et utbyggingsprogram for Nord-Norge*. St.meld. nr. 33 (1973–74). Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- St.diedáhus nr. 52 (1973–74) = *Ny kulturpolitikk. Tillegg til St.meld. nr. 8 for 1973–74 Om organisering og finansiering av kulturarbeid*. St.meld. nr. 52 (1973–74). Oslo: Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- St.diedáhus nr. 52 (1992–93) = *Om norsk samepolitikk*. St.meld. nr. 52 (1992–93). Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

St.diedáhus nr. 61 = *Om regjeringens arbeid med gjennomføringen av Stortingets vedtak om utbygging av Altavassdraget*. St.meld. nr. 61 (1979–80). Oslo: Olje- og energidepartementet.

St.diedáhus nr. 108 = *Om et utbyggingsprogram for Nord- Norge*. St.meld. nr. 108 (1972–73). Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Stuoradiggi 1975 = *Stortingstidende for 16. april 1975: 3602–3614. Sak nr. 3. Interpellasjon fra representanten Johannes Gilleberg til landbruksministeren*. Oslo: Stortinget.

Reivvet, notáhtat, aviisabihtát jna.

Bovdejupmi 3.11.1970 = Innbydelse til seminar i Kautokeino i tiden 9.–12. desember 1970. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.

FD 21.4.2012 = *Finnmark Dagblad* nr. 92 (21.4.2012).

Preassadieđáhus = Pressemelding om Den 8. Samekonferanse i Snåsa i tida 26.–28. juni 1974. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.

Prográmma = Guovdageainnu seminára prográmma 9.–12.12.1970. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.

Referáhta 10.5.1978 = *Referat jnr. 1164/78 JK Ja/EMS. Samordning av samiske spørsmål i sentraladministrasjonen. Møte 10. mai 1978*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet.

Reive 12.4.1967 = Reive 12.4.1967 Oslo Sámisær`vi v/Aslak Nils Sara Sámiid Servviide Kárašjogas, Guovdageainnus ja Porsáŋggus. Sámi Arkiiva, Guovdageaidnu.

Reive 9.3.1970 = Reive Johan Klemet Kalstads Hans J. Henriksenii, Peder Andersenii, Hans Guttormii ja Mikal Urheimii sámpolitihkalaš strategijja-seminára birra. Buot reivvet álgoplánema birra leat J. K. Kalstad vuorkkás.

Oslo-seminára = Oslo Sámiid Searvvi seminára dálvet 1971. Prográmma, preassadieđáhus ja raporta. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.

Sámi dutkanseminára = Seminára sámi dutkama birra Guovdageainnus geasset 1971. Prográmma ja oasseváldiidlistu. J. K. Kalstad vuorká, Guovdageaidnu.

Ságat 10.10.1979 = *Ságat* nr. 77 (10.10.1979).

Vet du at = Vet du at. [Čála Guovdageainnu suohkanviesu seainnis 21.12.1970.] Odd Mathis Hætta vuorká, Áltá.

Aarseth, Bjørn 1971: *Notat. Statens støtte til samiske kulturformål. Forholdet mellom statsbudsjettet og Norsk Kulturfond*. Et supplement til Norsk Kulturråds P.M. jnr. 2769/71. Oslo: Norsk Kulturråd.

Informánttat

Leif Dunfeld lea leamaš guovddážis sámepolitihkas ja doaimmain olles agis 1960-logu loahpa rájes.

Odd Mathis Hætta lea olles eallinagis bargan sámearášiiguin ja lea leamaš NSR ovdaolmmoš.

Ingar Boine lei pláneme ja čadaheame nealgudanakšuvnnas golggotmánu 1979.

Ole Henrik Magga lean hástalan gažaldagaiguin 1970-logu birra geahččaladdan várás iežan ipmárdusa su vásáhusaid ektui. Ságastallan suinna lea leamaš ávkin hukset vuodu dán artihkkalii.

Norwegian Sami policy in the 1970s – strengthening “Samianness” through renewal

In the course of the 1970s, certain events occurred in Sami politics which laid the foundation for renewed “Samianness” as well as recognition of the Sami people as an indigenous people of Norway. Sami rights were then, for the first time, presented as indigenous peoples’ rights.

The theme of this article is the strengthening of “Samianness” with the emphasis on how Norwegian Sami policy was formulated during the 1970s and to what degree the hunger strike might have influenced this policy. The purpose of the article is to acquire new knowledge about the Sami movement’s industrious generation through research based on qualitative methods.

Due to the neo-corporatism of the 70s, representatives of Sami organizations gained access to the political decision-making bodies that formulated official Sami policy. The strategy was to revitalize Sami culture by renewing elements such as art, literature, yoik, other Sami music etc. New forms of Sami cultural expression such as festivals and theatre were established, forming part of the revitalization process. Through this revitalization of Sami culture, together with an enhanced Samianness, the Sami people would, in turn, gain ground in relation to the dominant community. The term I have used to describe this revitalization is the Sami political community-oriented perspective. The efforts made by young Samis in their struggle to define and formulate a Sami policy aimed at strengthening Samianness appeared in a rather conspicuous fashion.

At the end of 1979, demonstrations against the dam-building project on the Alta-Guovdageaidnu/Kautokeino waterway took place, subsequent to which Sami activists went on a hunger strike in Oslo. The hunger strike had a considerable effect on the Norwegian public at large, which has since led to support for the Sami policy.

Keywords: Sami politics, 1970s, Samianness, activists

JOHAN KLEMET HÆTTA KALSTAD
Sámi University College
johankk@samiskhs.no